Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1937

29. BIND

NYBORG
C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI
1938

Til Medlemmerne.

Paa Aarsmødet i 1937 blev det, som det vil være Medlemmerne bekendt, paalagt Bestyrelsen at træde i Forhandling med Bestyrelsen for „Historisk Samfund for Odense og Assens Amter" om et eventuelt Samarbejde mellem dette Samfund og vort.

Denne Forhandling fandt Sted ved et Udvalg af tre Medlemmer fra hvert af de to „Samfund" paa et Møde i Odense d. 2. Decbr. 1937. Deltagerne i dette Møde blev hurtig enige i den Anskuelse, at Fyns Stift i næsten enhver Henseende udgør en Enhed, og at et fælles historisk Samfund for hele den fynske Øgruppe økonomisk vil kunne magte større Opgaver og derfor blive i Stand til at byde sine Medlemmer mere og navnlig en større og smukkere udstyret Aarbog, end de to Amtssamfund hver for sig vil kunne gøre.

Ud fra denne Anskuelse enedes man om at foreslaa, at de to fynske historiske Samfund fra 1ste Januar 1939 sluttes sammen til et „Historisk Samfund for Fyns Stift".

Der blev tillige paa Mødet udarbejdet et Udkast til Lov for det ny Samfund.

Ved Udsendelse af Rundskrivelse til samtlige Medlemmer af de to Amtssamfund har hver enkelt Medlem faaet Meddelelse om de førte Forhandlinger og det foran omtalte For-

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1937

29. BIND

NYBORG
C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI
1938

REDAKTIONSUDVALG:
J. Chr. Clausen, Præst, Korinth.
Thøger Dissing, fhv. Højskoleforstander, Vejstrup.

Vand- og Vindmøller
i Svendborg Amt.

Af afdøde Museumsinspektør *Johs. Olsen*, Svendborg.

I Oldtiden malede man Kornet mellem tvende Sten ved Haandkraft, idet man knuste, malede det, ved med Haanden at føre en mindre Sten frem og tilbage hen over Kornet, der var anbragt paa en større flad Sten, de kaldtes henholdsvis Over- og Underligger; men man kender ogsaa runde Kværnsten til dette Brug, hvor den øverste Sten drejes paa den underste og ved sin Vægt knuser Kornet til Mel. Kornkværne af denne Art findes i det bekendte udgravede Pompeji, hvor Bagerne selv malede deres Korn, her staar Kværnene endnu, som de forlodes, da Byen dækkedes af Sten- og Askeregnen, som ledsagede Vesuvs Udbrud i August Maaned i Aaret 79 ef. Chr., og her i Landet har Haandkværne været i Brug meget langt op mod vor egen Tid, de kan ses paa vore Museer.

I Middelalderen naaede imidlertid en ny Opfindelse til Danmark, nemlig Kornkværne dreven af Vandkraft altsaa Vandmøller. De ældste Beretninger, man har om Vandmøller paa Fyn, findes i et Mølleprivilegium for Munkene i St. Knuds Kloster i Odense, det er fra 1175. Muligvis har Benediktinerordenen indført Vandmølleriet

i Danmark paa Kong Knud den Stores Tid, og er det rigtigt, har vore Vandmøller altsaa været kendt i c 900 Aar. En Vandmølle nemlig Svansager paa Langeland er den ældste omtalte i Svendborg Amt; thi den nævnes i Kong Valdemar II Jordebog i Aaret 1231, og den er rimeligvis Forløberen for den nuværende Tranekær Slotsmølle; men det behøver ikke derfor at være den ældste, andre kan godt være anlagt før den, mon ikke Vandmøllen ved Brahetrolleborg f. Eks. godt kunde være ældre, det gamle Klosteranlæg her er jo fra c 1172, og det er jo ogsaa anlagt af Cistercienserne, som var udgaaede af Benediktinerordenen.

I Middelalderen og langt senere hen fandtes en Mængde smaa Møller overalt i Danmark, de kaldtes for Skvatmøller, der skal have været saa mange, at hver Bonde havde sin, selv om det nu er en Overdrivelse, var der nok mange alligevel.

Til en Skvatmølle hørte, som Navnet angiver, kun lidt Vand, en Skvat Vand var nok til at drive den; men de maatte kun male Korn fra Mikkelsdag til Pinse, og for at Naboernes Marker ikke skulde lide Skade ved Oversvømmelse, toges deres Stigbord op i Sommerhalvaaret.

Men til de større Møller, der maatte male hele Aaret rundt, hørte betydeligt mere Vand, derfor havde de store Dæmninger og store Mølledamme, hvor Vandet kunde holdes tilbage i Reserve især i de mere tørre Aarstider om Sommeren, hvor Nedbøren i Reglen er mindre end om Vinteren.

I Svendborg Amt har der været c 90 Vandmøller gennem Tiderne; men mange er i nyere Tid nedlagte. Man kan vist roligt gaa ud fra, at da Vandmøllen indførtes, var det et betydeligt Fremskridt, der skete. At adskillige er nedlagt i nyere Tid, skyldes vel nok for en Del, at Sænkning af Vandstanden i Moser, Vandløb og Enge samt Udtørring af mangen Indsø har formindsket Vandmæng-

den, saa der blev for lidt Vand til at drive en Vandmølle med, og i allerseneste Tid, har andre Kræfter afløst Vandkraften, i enkelte Tilfælde er dog Vandkraften taget i Brug for at frembringe Elektricitet, saaledes ved Kongshøj gamle Vandmølle i Øksendrup Sogn.

Vandmøllerne har sikkert haft stor Betydning for de

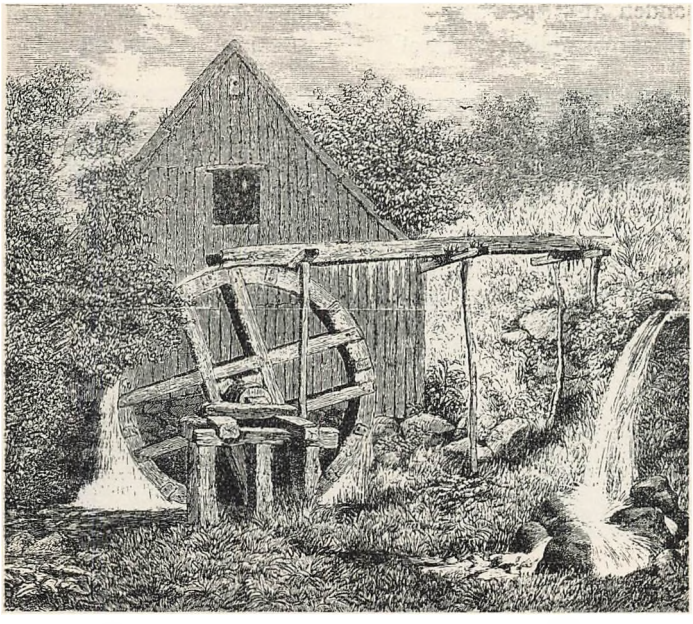

Skovmøllen i „Christiansminde" ved Svendborg

omboende Folk; men der er dog 24 Sogne i Svendborg Amt, hvor man ikke kender noget til Vandmøller, især er de mindre Øer fattige paa Vandmøller, det kan have sin Aarsag i, at der her er færre Vandløb end paa Fyn, maaske fordi den Overflade, som er nødvendig for at opsamle Nedbøren, ikke er stor nok hertil.

I Kong Valdemar Atterdags Tid oprettedes mange Vandmøller i Danmark; man ved, at Kongen allerede før

1356 interesserede sig meget for saadanne Anlæg, og lod anlægge Diger og Dæmninger samt sørgede for, at Molledamme udgravedes. Allerede i hans Tid nævnes Tangaamølle 1361 og Urtemølle ved Hvidkilde 1372, og muligvis kan Skaarup Skovmølle datere sig ligesaa gammel. Gundestrup Mølle i Hundstrup findes nævnt 1418, Lydinge i Krarup 1438. Den 26. Marts 1597 brændte den anden af Hundstrup Vandmøller en Paaskeaften, nemlig Elleskovsmøllen. I Aaret 1610 forekommer følgende Møl-

Kaleko Mølle, Diernisse Sogn

ler nævnt i Svendborg Amt, Lindevad i Vester Aaby, Dalsmølle i Vantinge, Grubbe- og Nørremølle i Svaninge, Knarreborg i Oure, Grønne- og Grøftemølle i Skellerup, Kildemølle i Ellinge og Lillemølle samt Aamølle i Refsvindinge; men der er intet i Vejen for, at flere af dem er meget ældre, end de Aarstal i hvilke de nævnes første Gang.

En anden gammel Vandmølle er Kaleko ved Faaborg, der kønt beliggende nu er fredet og indrettet som Museum, den omtales 1643, da den kom under Holstens-

hus. Endvidere Nyborg Slotsmølle, der allerede 1664 overgik til Privatejendom, og 1551 Hospitalets Vandmølle i Faaborg. For godt og vel 100 Aar siden havde Svendborg ikke mindre end ni Vandmøller, der var først to fra Borgen Ørkil hidrørende øverste og nederste Ørkilsmøller, der maler endnu den Dag i Dag, selve Byens ældste Vandmølle var sikkert, den nu nedlagte Bymølle, saa var der Pjentemølle, Grubbemølle, Ravnemølle, Graaes Vandmølle, Oliemøllen tidligere kaldt Slibemølle og endelig Stampemøllen i Christiansminde, denne og Ravnemøllen var dog kun Stampemøller, der benyttedes i lange Tider af Byens Garvere og Felberedere der dengang var talrigere end nu; men paa de fleste Vandmøller i Svendborg har i Tidernes Løb været stampet baade Huder, Skind og Vadmel for Farverne, samt endelig ogsaa brækket Bark. Pjentemøllen blev anlagt af Præsten Hans Gaas ved Vor Frue Kirke 1546, senere fik han en Retssag paa Halsen i den Anledning, fordi han havde anlagt Vandmøllen uden Samtykke af Borgmester og Raadet, den laa ved Bagergade ved en Gaard, hans Moder havde købt, her forbi løb en Bæk, kaldet Springsbæk, og denne fortsatte herfra over til Bymøllen, og Bymøllens Ejer, Hans Petersen, klagede til Øvrigheden over, at Hans Gaas's Mølle tog Vandet fra ham, og Øvrigheden dømte i Sagen, at Hans Gaas's Mølle ingen Fremgang skulde have, uden hvis han kunde herefter have det med Kongens samt Borgmester og Raads Tilladelse og Samtykke". Den 28. November 1546 kom Sagen for paa det kongelige Retterting i Odense, og her kendtes for Ret, „at efterdi Hans Petersens Bymølle findes at have været Mølle ud af Arilds Tid, da bør den ved sin Magt at blive, og Frants Brockenhuus Embedsmand paa Nyborg Slot med flere gode Dannemænd at granske og forfare om Hr. Hans Gaas's Mølle er saa lovligt bygt, at den bør ved Magt at blive eller ej, og der gaa om saa meget som ret er."

Derpaa fik i Følge kongelig Befaling, Adelsmændene

Ejler Rønnow, Hvidkilde, Busk Skunk, vistnok Brudagergaard, men i alt Fald Ejer af Rugaard, Aksel Fikkesen, Broholm, Axel Nielsen Kruckow, Aarslevgaard, Henrik Glob, Stensgaard paa Langeland, Hans Berildsen, Nakkegaard, Tanderup Sogn i Baag Herred, Niels Henriksen Sandberg Tøjstrup Ordre til at granske og forfare om en Mølle, som „Hr. Hans haver i Bagergaden i Svendborg, hvad heller kun staar Svendborg By til Skade eller ej". Udfaldet kendes ikke; men det kan umuligt have gaaet H. G. imod; thi Møllen har malet lige til den i 1899 blev nedbrudt. Dette var nu ikke den eneste Strid H. G. var ude for om en Mølle, kort efter havde han igen en Strid angaaende et Mageskifte af et Stykke Jord ved hans Mølle i Vejstrup, med en af Kronens Bønder; der var nedlagt Forbud mod denne Mølle ogsaa, senere kom dog et Forlig i Stand; men Landsdommeren Verner Svale og Prior Christen Poulsen i Odense nægtede ham Ret til at male, saaledes at han skulde trække sine Stigbord op, for at Vandet ikke skulde „støve" ind paa Kronens Bønders Jorder, for han havde faaet kongelig Tilladelse hertil. Ved Dommen i Kongens Nærværelse i Kjøbenhavn den 3. December 1547 kendtes for Ret, at Mageskiftet skulde staa hen til Kongen kom til Fyn, og Stigbordene skulde være optrukne saalænge, og saa hører man ikke mere til Sagen.

De tvende Ørkilsmøller, som havde hørt til Borgen Ørkil, der blev brændt i Juli 1534 af de oprørske Svendborgere, er paa en Maade alt, hvad er levnet af saavel Borgen som Byen Ørkil, der bestod af 20 Gaarde og Huse, de har om end ombyggede malet til Dato, deres Alder kendes ikke; men de giver maaske ikke Borgen saa meget efter i saa Henseende, og denne var fra omkring c 1200—40. Grubbemøllen ved Svendborg var ogsaa af Dato en gammel Mølle, den fik sit Vand fra Kilder ved Bakkens Fod, den er, saavidt, det kan ses, anlagt om-

kring c. 1500 eller saa. Alle de ved Svendborg værende Vandmøller er nedlagte nu, en Skæbne flere af deres gamle Kammerater ude paa Landet har delt med dem.

I mange af vore Byer træffes Stednavne, der minder

Venteposemølle, Bregninge Sogn, Taasinge.

om de gamle Vandmøller, saaledes forekommer Mølle eller Møllergader og Mølledamme selv paa Steder, hvor Vandmøllen forlængst er borte, saa kun Navnet minder om, hvad her en Gang var. Selv i Hovedstaden var tidligere et Vandmøllestræde, før dette ændredes til Raadhusstræde, ogsaa det mindede om Byens ældgamle ned-

lagte Vandmølle. Ude i Landskabet forekommer mange Stednavne, i Forbindelse med Stavelserne „Mølle", vi kender dem fra Enge, Moser, Marker, Skove, Gaarde og Huse, de synes ligefrem at fortælle os, hvilken Betydning Møllerne har haft i Tidens Løb.

Vi kender ingen middelalderlige Gilder eller Lav for Møllere, derimod træffes Møllere som Medlemmer af de almindelige Gilder, Aarsagen hertil er maaske den, at de boede spredt, det var jo sjældent at træffe dem saa tæt beliggende som de to Ørkils Møller eller Ventepose og Rødemølle paa Taasinge.

1648 udstedtes de første Artikler for Møllere her i Landet, 1684 kom de sidste; men de Møllere, der var her i Byen Svendborg, vides aldrig at have været indmeldt i noget Møllerlav.

Mange Vandmøller var indrettede saaledes, at de havde stor Staldplads til Møllegæsternes Heste, i enkelte Tilfælde op til c 100 Stykker kunde opstaldes ved en Vandmølle; thi Bønderne kom ofte langvejs fra for at faa deres Korn malet, der var jo ikke Vandmøller i ethvert Sogn, og desuden var der Mølletvang, saa det kunde knibe med at ekspedere Møllegæsterne, og derfra stammer vel det gamle Ordsprog om, at den, der kom først til Mølle, fik først malet.

Et Vandhjul kan være meget stort, det største kendte var Pjentemøllens i Svendborg, dets Diameter var 17½ Fod; men alle Størrelser forekommer herfra og ned til 6 à 7 Fod. Endelig er der Forskel paa Over- og Underfaldshjul, selvfølgelig var Overfald og et højt Fald det bedste. Mange Møller havde mere end eet Hjul, det største Antal har vist nok Kongshøj haft, ikke mindre end 8. Hjulet var altid af Træ, dog forekommer enkelte af Jern; men de er af nyere Dato.

I Kong Christian V Danske Lov af 1683 findes en Del Bestemmelser om Vandmøller, saaledes siger den, at

ingen ny Mølle maatte oprettes, uden at man havde Dam og Damsted. Vandet maatte ikke flyde ind over anden Mands Jord, Ager eller Eng, ejheller maatte Bagvandet fra nogens Vandmølle spildes paa lignende Maade.

Anlagdes endelig en ny Mølle, uden at nogen gjorde Indsigelse eller nedlagde Forbud mod den, og den naaede 20 Aars Hævd, og ingen havde klaget over den, maatte den fremdeles benytte Flod og Flodsted. Alle som ejede en Skvatmølle ogsaa kaldet Vinter- eller Græsmølle skulde tage deres Stigbord op den 1ste Maj, og først sætte det ned igen, naar alt Korn og Hø var i Lade. Vandet fra Møllerne maatte ikke genere Landevejene, ejheller Naboernes Skov- og Kirkeveje, med mindre Samtykke hertil var givet.

Kongens Tjenere skulde søge Kongens Møller, Amtmændene maatte passe paa, at Møllerne holdtes ordentlig ved Magt, og paase at Mølleren brugte Maal og Toldkar paa ærlig Vis. Ved Toldkar forstaas de saakaldte Toldkopper af Kobber, paa Museet i Svendborg opbevares to af disse fra Møller under Broholm, Kopperne var justerede, og Mølleren havde Ret til som Betaling, at tage bestemte Portioner af hver Sæk Korn, senere betaltes i rede Penge.

Endvidere siger Loven, at alle Skvatmøller, indenfor en Mils Afstand fra de rette Landgildemøller, der holdtes ved Magt, og som kunde overkomme Bøndernes Maling af Korn, skulde nedlægges, med mindre at Skvatmøllen fra Arilds af havde svaret Landgilde. Samtidig forbødes det Bønderne at oprette Vejr- og Hestemøller paa de Steder, hvor der var Landgildemøller, som kunde overkomme Malingen, det er alt, hvad denne Lov har om Vindmøller.

Vand maatte ikke fældes fra dets sædvanlige Løb, ejheller fra anden Mands Fiskedam eller Jord. Bøden herfor var 3 Lod Sølv til samtlige Ejere. Spildte en eller

anden Vandet fra en Mølle eller Fiskedam, maatte Synderen ikke alene erstatte Skaden, men ydermere bøde 60 Lod Sølv, stemmede en Møller Vandet saa højt op, at det skadede andre, maatte han betale Skaden. Møllerne fik altsaa baade Privilegier og Ansvar.

Fire Aar senere udsendte Kongen Brev til Amtmændene om, at hvis Vandmøllerne ikke var sat til videre Hartkorn end Ejendommens, og ikke var paalignet „Maaleværket", da skulde Herredsfogden og to af de troværdigste Bønder i hvert Sogn udnævnes til, at udforske om Møllen manglede Vand paa nogen Aarstid, om Vandet kom fra Kilder, Aaer eller Søer, om det var let eller svært at vedligeholde og lave Dæmninger, om det imod stor Regn ej paaholdtes, om det var en Skvatmølle, om der var Mangel paa Søgning, eller den havde nok at bestille, hvem der søgte Møllen, om der var godt Fiskeri eller ej, om Hjulet dreves af Over- eller Underfaldsvand, samt hvormange Kværne hver Mølle havde m. m. Naar alt dette forelaa oplyst, skulde de valgte Mænd give Møde, og Amtsskriveren maatte derefter udfærdige nøjagtig Beretning om hver Mølle, hvorefter Resultatet skulde indsendes til Rentekammeret, det lignede og udregnede derefter Møllens rette Hartkornsligning. 1687 indførtes Molleskylden paa Vandmøllerne, den holdt sig til vore Dage ligesom Mølletvangen, der først afskaffedes helt den 1. Januar 1862.

Med Hensyn til Flodmaal, altsaa et Maal for, hvor højt en Møller maatte stemme Vandet op, har der vist ikke saa sjældent været Uenighed. Et Flodmaal bestod i Reglen af en nedrammet Pæl, paa denne var anbragt et Mærke, der angav, hvor højt Vandet maatte opstemmes, Flodmaalet var anbragt af Øvrigheden og skulde respekteres. I Svendborg kendes et ganske pudsigt Tilfælde, hvor Flodmaalet ikke blev respekteret, det forefaldt i 1842 meddeler den daværende Pjentemøller Morten Jor-

gensen i sin Dagbog saaledes: en skønne Dag udeblev Vandet fra Springsbækken fuldstændigt, baade for ham og Bymølleren var det jo uheldigt. Ved at efterse, hvad Grunden var, viste det sig, at en Farver egenmægtigt havde spærret for Vandet i Gaasestræde, hvorigennem Bækken løb, han havde nemlig ogsaa Brug for Vand til at

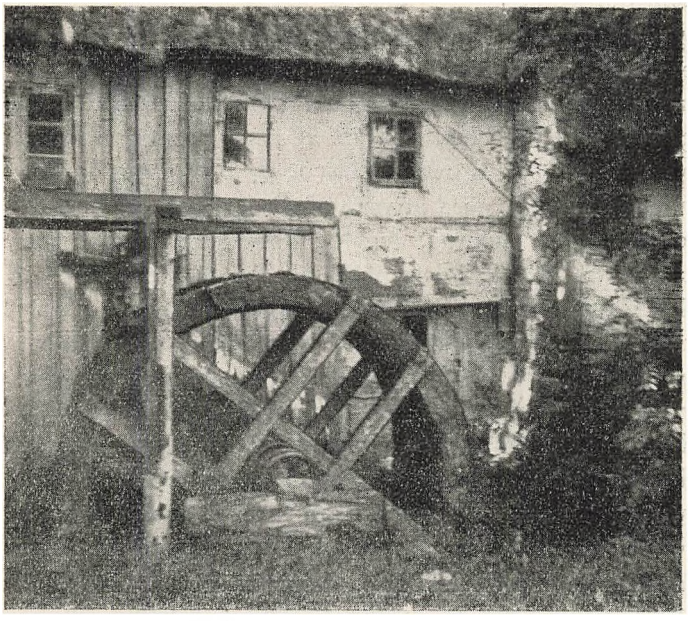

Hvidkilde Mølle, Egense Sogn

skylle sit Tøj i. De to forurettede Møllere mødte derfor om Morgenen den 13. Juni Kl. 8 hos Byfogden, Kammerjunker Moltke, og besværede sig over, at de var blevet forulempet af Farveren, Byfogden anede selvfølgelig intet og bad dem spørge Farveren, om han havde stoppet for Vandet, hvad han indrømmede, saa gik de atter til Byfogden, denne lod saa alle Parter tilsige samt Brandinspektøren, der havde Opsyn med Byens Vandforsyning,

hvortil Bækken hørte, til at møde Kl. 12 ved Flodmaalet. Her erklærede Brandinspektøren, at det var pinende galt og beordrede straks de spærrende Brædder fjernede, Farveren begreb ikke et Muk af det Hele, og rørte sig ikke af Pletten, og først Kl. 3 fjernedes omsider Hindringen, saa at Møllerne atter fik det nødvendige Malevand igen, som det kaldtes.

Vandmøllerne ligger for det meste smukt, der er en egen Idyl over dem og hele Landskabet. Mølleren var hyppigt en mere velstillet Mand i Samfundet end mangen anden, ikke alene i Kraft af hans Profession, ogsaa som Følge af hans hele Stilling og de Betingelser og Forhold, som fulgte med at være Mølleejer, han drev i Reglen desuden Landbrug, Jagt og Fiskeri gav ham Lejlighed til at nyde Fordele, ikke alle kunde opnaa. Det er derfor ikke saa underligt, at han ogsaa kunde naa at blive misundt, Folk skulde jo søge hans Mølle, og naar han passede paa, at han ikke toldede for stærkt af Bøndernes Korn, var hans Stilling ikke daarlig. De mange Folk, der havde Ærinde her, livede op i Tilværelsen, og at ikke alle Møllere var slette, som man næsten skulde tro, ved at læse i C. V .Danske Lov, hvor et Møllehus lignes ved et Krohus eller Smedehus i 21. Kapitel; thi her førtes ofte megen løs Tale, derom vidner f. Eks. Indskriften over Døren paa Rødemølle i Svindinge Sogn, der er anbragt 1738, „Herre vend Dig dog igen til os og vær Dine Tjenere naadig, opfyld os aarle med Din Naade, saa ville vi prise Dig og være glade i alle vore Dage", ligesom en Indskrift i øverste Ørkil Mølle har en lignende Bøn, den er taget fra Kongernes 1. Bog, 8. Kapitels 28. Vers og anbragt 1744 og lyder, „Herre min Gud, hør paa Dine Børn som Dine Tjenere beder, at Dine Øjne maa altid være aabne over dette Hus, Nat og Dag", Bjælken, hvori det er indskaaret, viser paa Bag-

siden, at Hans Andersen Skytte lod Huset bygge 1701 til sin Søn Corfits og dennes Hustru Lisbet Margrethe.

Medens en Vandmølle har den Vane og tillige ynder at kravle saa dybt ned i Terrænet som muligt, gør en Vindmølle akkurat det modsatte, den kan aldrig komme højt nok op, den skal have al den Plads og Frihed for, at Vingerne kan faa saamegen Vind som muligt, af den Grund findes ogsaa Vindmøllerne som Regel paa Højdedragene, paa Høje og Bakker, selv de gamle Oldtidsgravhøje er taget i Brug, saaledes staar f. Eks. Staus Mølle paa Taasinge paa en gammel Gravhøj fra Hedenold, efter Sagnet skulde Gravkammeret, der endnu i Møllens underste Etage har bevaret sine Sidesten, have været Kong Staus Grav, og det er næppe det eneste Tilfælde af den Art.

Vind — eller, som de ogsaa kaldes, Vejrmøller er for Danmarks Vedkommende meget yngre end Vandmøller, og man forstaar, at da Vindmøller kom hertil, var det en Lettelse, især for dem som havde langt til Vandmøllen, navnligt naar en Egn var fattig paa disse sidste, kunde Vejen blive lang nok.

Ingen ved noget bestemt om, fra hvad Tid man kan regne Vindmøllens Fremkomst, nogle mener, at de er opfunden c. 1040—50 ef. Chr., men det er dog sikkert kun en Gisning. En hollandsk Kender af Møller mener, at Opfindelsen taber sig i Oldtidsmørke, men mener dog, at Korsfarerne har medbragt Opfindelsen fra Lilleasien til Europa, andre anser Grækerne for at være Opfinderne. Hvem der har Ret, er ikke til at afgøre; men efterhaanden, som den ny Form for en Mølle blev kendt, steg de stærkt i Antal, selv om det maaske varede længe ,før de naaede til Danmark, især til vor Egn, saaledes fik Svendborg først sin første hollandske Vindmølle for godt og vel 100 Aar siden. Den første Art Vindmøller var Stubmøller, de var tidligere meget almindelige,

men er snart forsvundne i Landskabet, de faa, som er bevarede, er saa at sige Museumsgenstande, enkelte er fredede. Ved en Stubmølle forstaar man en mindre ofte ret primitiv Mølle med Vinger, den er indrettet saaledes, at den ved Hjælp af en fra Møllens underste Del skraat udstaaende Bjælke, kan dreje sig om en Pæl, hvorpaa selve Møllen hviler. Den skraa Bjælke kaldes „Møllesvo-

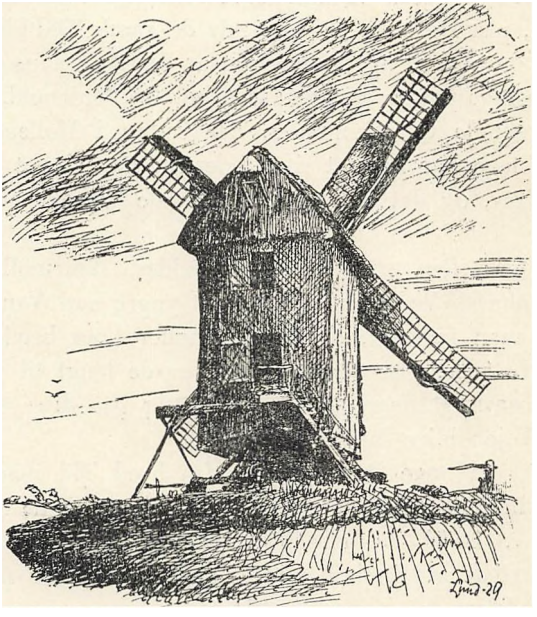

Stubmøllen paa Lyø

ben", herom er Vindtavlet vundet, dertil hører saa en „Vindvogn", der drejer hele Møllehuset om Pælen eller Stubben. Heraf kommer selve Betegnelsen „Stubmølle", idet Ordet Stub er oldnordisk, det stavedes den Gang „stubbr", og betød en over Jorden opragende Pæl, og Ordet Mølle er kommet fra Latin, det gamle latinske Ord for en Mølle er „molina". Stubmøller er naaede til Dan-

mark allerede i Middelalderen. Man ser paa de ældste Billeder og Prospekter fra vor gamle Hovedstad, at de stod uden for Byens Volde i Rækker; men op paa Volden vovede sig dog, som den første Voldmølle først „Gotersmøllen" 1692. Paa vor Egn har der ogsaa været Stubmøller, ved Svendborg har der tidligere været mindst to maaske flere; men efterhaanden fortrængtes de af de hollandske Møller, og Stubmøllerne reduceredes til hovedsagelig at anvendes, hvor man malede Vand bort fra vaade, side eller oversvømmede Arealer.

At de maatte vige for den hollandske Mølle er ret naturligt; thi den har en anden Konstruktion, den er indrettet saaledes, at selve Møllen er ubevægelig faststaaende, og kun det øverste Parti Møllehatten kan drejes med Mølleakslen, selve Bygningen er større og rummeligere, hvad der jo er en Fordel paa mange Maader. Denne Mølleform skal være opfundet i Holland hen mod c 1500, og Hollænderne selv mener, at Formen for en saadan Mølle er fremkommet paa den Maade, at man har forsøgt at hæve en Stubmølle saa meget som muligt, og tilsidst har anbragt en Stubmølle oppe paa gamle ude af Brug værende By- og Fæstningstaarne, derved skal den hollandske Mølle have faaet omtrent dens nuværende Form, og naaede at faa Vingerne højt tilvejrs for at fange mest mulig Vind.

Omsider naaede de vor Egn, i Svendborg byggedes den første af disse, den nuværende Christiansmølle paa Kongebakken c 1809 paa Foranledning af daværende Byfoged J. Uldall, der maatte den Gang endda først indhentes Rentekammerets Tilladelse til at bygge den, senere kom Vestergades Mølle samt Graae's og Grubbemøllens Vindmølle, den sidste er helt forsvundet, de to andre har fornylig mistet deres skønneste Pryd Vingerne, som saa mange af deres Kammerater ude paa Landet, og de sidste og kullede Møller staar og ser ud, som om de sørger

over, at de har lidt den triste Skæbne, at maatte vige for Motorer og Elektriciteten, kun Christiansmøllen drejer endnu rundt, og pryder Landskabet, hvad saa at sige enhver Vindmølle gør.

Bjærgby Mølle, Tullebølle Sogn

I Svendborg Amt har ialt været c 120 Vindmøller, Langeland har forholdsvis flest. I gamle Dage, fortælles der, brugte Vindmøllerne Mikkelsaften at stille Vingerne i Saks, saa at de dannede et Andreaskors, Skikken menes at hidrøre fra den katholske Tid, da Erkeenglen St. Mikael var Møllerens særlige Helgen og Skytspatron.

I Kong Christians V Danske Lov omtales de kun ganske flygtigt; men 1688 udstedtes gennem Kommerciekollegiet Bestemmelsen om Mølleskyld for Vindmøller, denne Afgift kendes for Resten meget tidligere; thi i Kong

Brudager Mølle, Brudager Sogn

Hans's Dronning Christines Hofregnskaber findes, at den 25. Marts 1521 modtog Dronningen 24 Mark af Jep Jepsen i Ribe for Mølleskyld, Afgiften maa vel saa senere være fornyet eller reguleret i Kong Christian V Tid, den ophævedes, som før nævnt, ved Lov herom i 1852; men helt fri blev dog Næringen ikke ligestraks, der hen-

gik en tiaarig Overgangstid til 1862, før den var ude af Verden.

I Aaret 1825 nedsattes en Kommission angaaende fremtidig Oprettelse af ny Møller, denne kom til det Resultat, at hvor der ingen Mølle fandtes i en Omkreds af en Mil, og Nabomøllerne gav deres Samtykke til den ny Mølles Opførelse, og det desuden skønnedes, at der paa Egnen var Trang til en Mølle, var der ingen Hindring for at bygge en ny. Efter den Tid tog Vindmøllerne stærkt til her i Landet, nu tager de nærmest af igen, dog har de fleste Sogne deres Mølle, somme endog flere, det er omtrent som Holger Drachmann synger i „Der var en Gang", at hver By har sin Heks, hvert Sogn sine Trolde", saadan kan man næsten sige om vore Møller, er end mange gaaet fra Vand og Vind over til Damp og Elektricitet.

Almindeligvis vil de fleste mene, at alle Vindmøller er ens at se til; men heri tages grundigt Fejl, der er endda meget stor Forskel paa dem endogsaa blot i det Ydre, det Indre ligesaa; men det sidste overlades til Fagfolk at fortælle om. Betragter man Møllerne lidt nærmere opdager man hurtigt Forskellen, nogle er svajede i Formen, andre lige, men alle bliver de smallere opefter mod Hatten, og nogle er kantede andre glatte, men runde er de alle.

Ogsaa det Materiale, de er bygget af, er ikke ens, de ældre er af Træ tækket med Straa andre med Træspaan eller Tagpap, andre er bygget af Teglsten helt op til Hatten; men flere har kun Tegl i de nedre Dele, hvorimod Hatten altid er af Træ. Møllernes Hatte er ogsaa forskellige, paa nogle dannes Hatten af en skæv og noget flad „Kaskjet", paa andre er Hatten pyntelig formet som et lille Spir. I Hatten sidder Akslen, der paa de ældre er af Træ paa de yngre af Jern.

De ældre Møller maa Mølleren dreje til Vinden ude

fra Svikstillingen ved Hjælp af et Haandsving, der igen virker paa den store Bom, der naar helt op til Hatten, Bommen hedder i Møllesproget „Svansen", og det siger sig selv, at det er ulige besværligere, navnlig naar Vin-

Tranekær Mølle, Langeland

den, hvad den hyppigt gør, faar i Sinde at vende sig, saa har Mølleren meget Arbejde med at holde Vingerne til Vinden, og det sinker ham betydeligt; derfor har efterhaanden en Mængde Vindmøller faaet anbragt en saakaldt „Selvkrøjer", derved forstaas den lille Vindrose, der er anbragt oppe ved Hatten modsat Vingerne, den ligner

næsten en lille Mølle og er saa praktisk indrettet, at den ved Vindens Hjælp stadig drejer Hatten, hver Gang Vinden faar det Lune at vende sig, og det er for Mølleren en stor Lettelse, fremfor at han stadig selv skulde besørge dette.

I ældre Tid havde alle Møllevinger Sejl, de var spændte paa Vingerne og kunde rebes alt efter Vindens Styrke, for at Møllen ikke skulde løbe løbsk og risikere at blive

Christiansmøllen paa „Kongebakken" v. Svendborg

varm og komme i Brand. Det er nu blevet ret almindeligt, at anbringe Jalousier i Stedet for Sejl paa Vingerne, de kaldes „Selvsvikkere", er af Træ og de regulerer sig selv; men i haard Blæst eller Storm maa Mølleren dog regulere dem med Lodder, der hænger paa modsat Side af Vingerne, og disse bremser da Farten.

Mange Vindmøller er bygget paa mindre Højninger, flere var tidligere indrettede saadan, at man kunde køre tværs igennem deres underste Stokværk, det var en Lettelse for Af- og Paalæsningen, der desuden kunde foregaa tørt i fugtigt Vejr.

Næsten alle Vindmøller har en Svikstilling, det er den Bro, der løber rundt om Møllen; men den er anbragt i meget forskellig Højde over Jorden, og mange Steder udgør en Jordvold Svikstillingen, enkelte har dog ingen Svikstilling; men er saa lave, at selve Jordsmonnet tjener som Svikstilling; men da omgærdes Møllen i Reglen af et Rækværk, som tjener som Hegn og Advarsel om ikke at komme Møllen for nær, af Fare for Vingerne.

Ud til Svikstillingen fører altid mindst to Døre fra Møllen, en i Øst og en i Vest; men der kan ogsaa forekomme flere.

De allerfleste Mølleres væsentligste Arbejde var og er Formaling af Korn enten det var Vand- eller Vindmøller. Kun faa har været indrettede til andet Arbejde som f. Eks. til at trække Save, Høvle, Barkbrækker, Stampe- eller Slibe- og Hammerværker; i Holland derimod har Møllerne været anvendt i større Maalestok, som Drivkraft for Industrien, end her i Landet.

Naar man taler om og tænker paa, at en Mølle har fire Vinger, ja, nogle har haft seks, saa taler Molleren og Møllebyggeren kun om to, fordi to Vinger teknisk set kun er en, idet de to Vinger der sidder modsat hinanden eller i hinandens Forlængelse kun udgør en Vinge.

Man maa haabe, at de pyntelige Møller, det være sig nu Vand- eller Vindmøller, maa kunne leve videre trods Konkurrencen; thi de pynter i det danske Landskab.

I Holland er der dannet en stor Forening med stor Tilslutning fra Nationen, der arbejder med Held for at bevare saa mange gamle Vand- og Vindmøller som muligt. Bør der ikke i Tide tænkes paa noget lignende i Danmark, hvor disse Bygninger og Virksomheder gennem Aarhundreder har virket og prydet i Landskabet.

Otte år i Australien.

1857 – 1865.

Indledning.

Om morgenen 24. April 1857 sejlede en jagt fra Rudkøbing til Kiel, og som passagerer medbragte den 6 unge langelændere, der agtede sig til Australien som guldgravere. En Australienrejse i hine dage var ikke bare løjer, der skulde lidt til både af mod og æventyrlyst før den, der var født og opvokset på den langelandske muld, gav sig ud på en sådan færd. Svært havde det været at skaffe rejsepengene, nu var det nået — det sidste håndtryk var vekslet, man var på vej.

Fire af de seks langelændere, som hin morgen drog ud, lagde deres ben i det fremmede land, medens to kom tilbage; den ene af dem var Kristoffer Bendixen, som blev min fader.

Nu har han for 31 år siden lukket sine øjne, men endnu hører jeg ham, som han sad i mørkningen og fortalte, og jeg skal her prøve at gengive nogle af hans beretninger. Han oplevede hverken skibbrud, overfald af røvere, kamp med de vilde eller andre uhyrligheder; hvad der møder læseren, er bare en ganske stilfærdig fortælling om en guldgravers daglige liv.

Man kan måske mene, at jeg har taget med ubetydeligheder, der ikke var værd at optegne, men jeg har taget stoffet, han har efterladt i min hukommelse, ganske for fode, derved mener jeg, at jeg giver det mest korrekte billede både af manden og af de forhold, hvorunder han levede i det fremmede fra 1857 til 1865.

Humble i Februar 1938.

Valdemar Bendixen.

Ud i Verden.

Når de unge langelændere besluttede sig til at rejse til Australien, var det i høj grad fordi, at en mand ved navn Knudsen (han fik senere Bogøgård i forpagtning) var kommen hjem der ovre fra. Det var nok som sømand, Knudsen havde gæstet landet, men han fortalte, hvorledes man gik og trådte på guldet, og enhver kunde frit grave og bære hjem de klumper, han fandt. Da der i Kristoffers Hjem var den yderste fattigdom, er det forståeligt, at det kunde virke fristende at høre om et sådant eldorado.

Det var svært for Kristoffers moder at sige farvel til sin tyveårige dreng, og han måtte love at komme igen om fire år. Det gik imidlertid sådan, at de første fire år ikke duede, så han måtte have yderligere fire.

Fra Kiel kørte de med toget til Hamborg, og det var første gang, de prøvede dette befordringsmiddel. I Hamborg måtte de vente nogle dage og gik så og så sig om, blandt andet så de porten, der skilte Hamborg og Altona — altså tysk og dansk. På den ene side stod den danske på den anden den tyske skildvagt. Da de rejste hjem var porten borte — da var det tysk på begge sider —.

I Hamborg traf de en mand, som Kristoffer godt

kendte fra den tid, han tjente i Tranekær. Denne mand vilde også til Australien, men da billetten skulde betales, foregav han, at hans rejsepenge var stjålet af en skomager, han havde rejst sammen med, men som var rejst tilbage til Langeland. Da de forestillede den unge mand, hvor frygteligt det kunde blive for ham, hvis man kaldte skomageren tilbage, og det så viste sig, han ikke havde stjålet pengene, ja, så blev gutten alligevel bange og sagde: „Det kommer an på, om jeg ikke har glemt dem hjemme i min moders bordskuffe", og så gled han tilbage for at se efter pengene.

Mens de ventede i Hamborg, boede de på skibet, der skulde føre dem til England. Her traf de sammen med en del tyske mormoner på vej til Utah. De forstod jo ikke hverandres sprog, men mormonerne var venlige imod dem og gav dem kaffe.

I England landede de i Hull og kørte så med tog til Liverpool, hvor skibet lå, som skulde føre dem til det fjerne land.

I Liverpool måtte de atter vente nogle dage, og i denne ventetid traf de en dag sammen med en mand, som talte godt dansk. Han var meget elskværdig, viste dem omkring i byen og trakterede også med øl. Nu tog de unge langelændere sig ikke iagt for, at det engelske porter var så stærkt, som tilfældet var, de drak, og det varede ikke længe, før de mærkede, at de begyndte at blive lidt uklare i hovederne. Manden trissede stadig rundt i Byen med dem og foreviste snart det ene og snart det andet, men så træffer det sig sådan, at de kommer forbi det hus, hvor de boede, det kunde de kende, og så siger de ganske rolig: „Ja, her bor vi", og så smuttede de ind. Så stod den elskværdige mand ene på gaden — sikkert meget skuffet, de skulde åbenbart have været plukket.

Kristian Hansen (Sadelmager) var rejst en månedstid før, og da de traf ham der ovre, fortalte de om gav-

tyven, de havde været sammen med i Liverpool. „Så, har I også truffet det bæst", udbrød Kristian, og så fortalte han, hvorledes manden også havde vist ham og hans broder Rasmus omkring og givet øl. Da de så skulde skilles, sagde han, at han manglede da så grumme hårdt et pund sterling, han havde et gulduhr, som var flere pund værd, det vilde han give i pant, og han skulde komme at indfri uret om et par dage. Kristian mente ikke, der kunde være nogen risiko, han tog uret og betalte et pund. Næste morgen siger broderen Rasmus: „Det ur kom du billig til, han indfrier det selvfølgelig ikke, skal vi ikke bytte", og så byttede de ure. Da de så et par dage senere var kommen ombord, og skibet var ved at skulle sejle, kommer fyren med en politibetjent og siger, at Kristian Hansen har stjålet hans ur. Han opgav urets udseende, og politimanden undersøgte Kristians ur, men det var jo det, han havde fået af Rasmus, så det passede slet ikke til gavtyvens beskrivelse. Han måtte så liste af, men meningen har sikkert været at afpresse Kristian en sum penge.

Da dagen kom, de skulde møde på skibet, spurgte de nogle, de mødte, om vej, det vil sige, de viste dem en seddel, hvorpå skibets adresse stod; men de opdagede snart, at nogle pegede i en retning, andre i en helt anden, og hvad skulde de så gøre? Så tog de sig for kun at vise seddelen til politibetjentene, de pegede alle i samme Retning, og så fandt de skibet.

Den lange sørejse.

De skulde bo otte i en kahyt — to tyskere og de seks langelændere, disse glædede sig selvfølgelig ved, at danskerne var i flertal.

Selve skibet var et langt, smalt sejlskib, der kunde skyde en god Fart, men rullede meget slemt. Det var egentlig et fragtskib, som i en fart var omdannet til passager-

skib ved opstilling af en del brædder. Meget af dette bræddeværk stod ikke ordentlig fast, men gav sig ustandselig, når skibet vuggede, hvorfor der var et frygteligt spektakel med piben og guiden. Køjerne var tværsskibs, og da skibet jo gerne lå noget over til den ene side som følge af vindens pres, så ordnede de altid køjerne således, at hovedet var i den ende, der var højest. Så skete det ikke så sjældent, at man midt om natten lagde om på en anden bov, så de sovende omtrent kom til at stå på hovedet, da måtte de jo se at få vendt sig en gang. Søsygen måtte så godt som alle igennem, men i løbet af tre dage var de fleste over det, dog var der enkelte, som ikke kunde vænne sig til søen. Hver nat blev skibet pumpet, og på sømandsvis sang mandskabet deres sange dertil. De unge danskere forstod ikke ordene, men de kraftige mandsstemmer i den stille nat, så fjernt fra hjemmet gjorde et eget indtryk på dem.

De led en del af sult og mere af tørst. De fik kun grumme lidt vand, og da de jo passerede linjen, var det meget varmt. Når de så endda havde fået det mål af vand, de havde krav på, men der var en ung mand, som ofte uddelte Vandet, han spildte tit en stor del af det. Når den gamle kok, Sam, var uddeler, så fik de, hvad de skulde have.

Kokken Sam var en god gammel fyr, ham kunde de nok få til at hjælpe sig med et og andet maden vedrørende, men undertiden kom der så mange og ønskede hans hjælp, at han ikke kunde overkomme at betjene dem; så lukkede han sin dør, og når de så stod udenfor og kaldte: „Sam, Sam," så stod han indenfor og vrængede i al godmodighed: „Sam, Sam, Sam". Rationerne var som nævnt ikke ret store og af temmelig tarvelig kvalitet, og selve tilberedningen foregik på en mærkelig og upraktisk måde. De fik udleveret sagerne i rå tilstand og skulde så afgive det til kokken, som kogte alle

de forskellige sager i en fælles kedel. Det blev lagt i et net, ved hvilket der hang et skilt med kahyttens nummer. Når nu sagerne mentes at være tilstrækkelig kogte, tog kokken en kæmpegaffel, stak den i kedlen og halede op et net med et eller andet indhold — måske en budding, måske saltet kød. Han læste og udraabte det vedhængte nummer, og ejermændene svarede ja, det kunde hænde, at de stod længst tilbage i den store klynge, så dryppede vand og fedt ned på alle de syndige hoveder, som nettet måtte passere.

En dag blev der serveret ærter, som var kogt i saltvand. De smagte ikke godt, og der var stor utilfredshed; af vore seks langelændere var der kun en foruden Kristoffer, der vilde spise denne ret. Disse to forsikrede, at det var god mad, og hvem, der ikke vilde spise sådanne ærter, burde ingen have —. Kaptajnen blev imidlertid hentet for at smage på ærterne, og han var mere kritisk end de to danskere, han erklærede, at ærterne var ikke gode, og denne ret serveredes ikke oftere.

Tre gange på turen var der ild i skibet, — den ene gang ret faretruende. Hele agterenden af en stor redningsbåd brændte, og det så en tid ud, som man ikke skulde blive herre over ilden. Så godt som alle passagererne var selvfølgelig på benene og fulgte i største spænding kampen med ilden, dog var der en, som blev liggende i sin køje, han sagde, at han lige så godt kunde ligge i køjen som være på dækket, hvis skibet gik under. En styrtesø slog en dag et stort stykke af skanseklædningen ind, og en masse vand væltede over skibet, så kamrene blev halvt fulde.

En Dag faldt en mand over bord. Skibet blev løbet i vinden og en jolle sat ud, men trods megen søgen, fandt man ham ikke, der går jo lang tid, før en sådan sejler bliver standset. En mand døde og blev sænket i havet, efter at han var indsyet i sejldug, medens der

blev ringet med skibsklokken; men der blev også født to børn undervejs, så der var samme antal passagerer, da de nåede Melbourne, som da de forlod Liverpool.

Da de passerede linjen, var der fest ombord. Der var en del af besætningen, som ikke før havde passeret dette punkt, og de skulde nu „døbes".

Der blev udspændt et stort sejl, som blev fyldt med vand, så det dannede som en almindelig lille gårddam. Så blev den, der skulde døbes, sat på et brædt, der så blev vippet højt i vejret, så vedkommende gik på hovedet i den kunstige sø. Senere blev de „barberet". De blev smurt ind i noget fra en tjærepøs og skrabet med et stykke båndjern. En af de ældste søfolk fremstillede Neptun. Ned over skuldrene havde han et mægtigt hår af tang.

En dag fik en af de seks kammerater en ubehagelig overraskelse. Han var ivrig ryger og havde til den lange tur sikret sig en lille tønde med tobak, som han opbevarede under køjen. Da han så en dag vilde forsyne sig, flød hans herlige tobak i en ubestemmelig vædske. Det viste sig, at en af kammeraterne i nattens mørke havde forvekslet tobakstønden med en anden lille genstand, som man har til natligt brug. Der var ingen anden tobak at få, hvorfor dens ejer tørrede den i solen, og han forsikrede, at den ingenlunde var bleven forringet af den omgang, den havde fået.

At de tre måneder ombord var sejge at komme igennem er en selvfølge; en af de unge mænds adspredelser var at ligge på dækket og spille kort; spillet foregik indeni en tovrulle, her blæste kortene ikke bort.

I det fremmede land.

Endelig den 10. August fik man Australien isigte og kastede anker et stykke fra kysten, og næste dag kom passagererne i land i Melbourne. Langelænderne havde købt

deres køjeklæder i Hamborg af en mand ved navn Svartmann. Det var noget meget tarveligt kram, de havde fået, det betegnedes altid med navnet „Svartmanns svinefjer"; ved landgangen kastede de disse herligheder i havet. Utøj havde pint dem slemt på rejsen, og køjeklæderne var selvfølgelig fyldt med dette kryb.

Nu havde vore venner altså fået land under fødderne,

Indfødte i Australien.

men der var endnu langt til deres bestemmelsessted, nemlig minen Mount Kourang nord for Melbourne. Der var ingen bane eller anden befordring, de måtte rejse tilfods; og det tog elleve dage at nå målet. I Melbourne blev de forsynet med et papir, som de kunde præsentere for dem, de muligvis traf. Papiret var affattet således, at de spurgte sig frem fra sted til sted og ikke ved begyndelsen spurgte om vej til Mount Kourang. De vandrede med deres habengut på ryggen om dagen, og når det blev aften, tændte de bål og lejrede sig om dette.

På denne tur så de første gang de indfødte, men der var ikke tale om, at de sorte fornærmede dem. De så også på denne tur et andet ejendommeligt folkefærd, som de ikke vidste, hvem var, senere opdagede de, at det var kinesere, de havde mødt. Skønt de ikke kunde tale med nogen, hændte det alligevel, at de mærkede, at de blev mødt med venlighed; således traf de en aften en kone, som gav dem mælk. Det gjorde dem så godt at møde denne venlighed her, hvor de stod så ene midt i urskoven.

Der løb en lille flod — Lotten — som de skulde over, de var imidlertid kommen for langt til venstre, så de kom over på et forkert sted, hvad der forlængede turen noget, senere kørte de den samme strækning med bane og så da stedet, hvor de skulde været over.

Da de omsider naaede Mount Kourang, mødte der dem nærmest kun skuffelse. De skulde her træffe en gammel smed fra Langeland; manden traf de også, men de havde ventet, at han kunde anvise dem arbejde, og så traf de et gammelt nærmest hjælpeløst menneske. Kristoffer fik dog Arbejde hos en mand, der hed Hans Jakob Hansen, de andre gik med det samme til Bendigo, og Kristoffer drog også snart samme vej. Rejsemetoden var den samme, som fra Melbourne til Mount Kourang, turen tog tre døgn. På denne tur traf han sammen med et ungt menneske, der rejste på samme måde. Hans mad var sluppet op, og Kristoffer delte sin med ham. De forstod ikke hinanden — den unge mand kunde ikke takke, men da de skiltes, tog han en smuk lommekniv frem og gav Kristoffer.

Den første post hjemmefra modtog Kristoffer allerede i Melbourne. Det var en hilsen, som hans søster, Juliane, uden at han vidste det, havde lagt ved hans tøj. Da han pakkede sine uldtrøjer ud, fandt han en lille blå silkesløjfe og en seddel, hvorpå der stod: „Behold og-

så mig i din erindring, kære broder, og lad stundom en kærlig tanke gælde din tro og hengivne søster Juliane. Lev vel! Lev vel!"

Selvfølgelig blev han meget glad for sløjfen og den kærlige hilsen fra søsteren. Han skrev bag på samme seddel:

„Klart jeg mindes dine blege kinder
og dit øje, hvori tårer flød.
Ak! Gud ved, om jeg dig mere finder
før hos Gud i evigheden sød."

C. Bendixen.

Søster Juliane lever endnu 99 år gammel — på Keilgård, Fodslette. Sløjfen og seddelen gemte Kristoffer og gav dem til sin datter, Marie, kort før sin død. Han havde lagt en Seddel ved, hvorpå der stod: „Denne sløjfe fandt jeg i Melbourne 1857, da jeg åbnede for mine uldtrøjer, den var et af mine bedste minder fra hjemmet. K. B."

Kristoffer fik ikke skrevet noget brev hjem, før han nåede op til Mount Kourang. Dette brev blev opbevaret af søsteren Juliane og er nu i undertegnedes besiddelse.

Mount Kourang 6te September 1857.

Kære elskede moder og søskende.

Med tanken henvendt til eder, mine kære, og med følelser, som jeg ikke mægter at beskrive, men som I bedst i eders eget indre vil kunne gøre eder forklarligt, løfter jeg pennen for at sende en sønlig og broderlig hilsen.

Vi er da endelig ankommen til det langt fjerntliggende Australien ak, ja, mine kære, hvor uhyre afstande skiller nu ikke mig fra det kære Danmark, fra mit barndomshjem og min elskede familie, hvor jeg i eders midte har henlevet så mange glade, sorgløse dage ukendt med verden og dens brusende strøm, hvori jeg nu må vugge mig, som jeg bedst kan. Rejsen hertil gik meget heldig — skønt just ikke hur-

tig. Vi forlod England 9de Maj og landede ved Melbourne 11te August i sandhed tre kedelige, lange måneder, hvor vi ikke så andet end den blå himmel og de vilde bølger, der ofte forekom mig temmelig store og voldsomme. Da vi kom til Melbourne, traf vi på en dansk mand, som fortalte os, hvor Lines brødre var samt den gamle mand o. s. v., derpå pakkede vi vort tøj sammen, hvad vi kunde bære og stampede af, det bedste vi kunde, men vi var uvante med at gå og havde en lang vej (170—180 engelske mil), så I kan nok tænke, det ikke var den stærke fart, vi satte op.

Da vi kom til Mount Kourang, traf vi straks Hans Jakob, men han havde ikke brug for mer end en mand; jeg blev så hos ham, men Niels tillige med Rasmus og Hans Jensen gik til Bendigo, thi her i Mount Kourang var intet arbejde at få formedelst vandmangel. Niels fik et brev med til Mads Hansen, som er der, men hvordan det er gået, ved jeg ikke, thi jeg har endnu ikke fået brev.

Uagtet vor bestemmelse var ikke at lade os indskrive før vi kom til England, lod vi os dog alligevel indskrive i Altona, og hvad der blev os lovet, blev også holdt.

Jeg befinder mig meget godt i Australien. Arbejdet falder lidt besværligt, thi den gode tykke hud, som I så i mine hænder, er tabt under den lange ledighed, så de er temmelig ømme.

Jeg har ikke været syg en time, siden vi rejste, og må jeg blot holde helbredet, håber jeg, det går nok.

Så vil jeg for denne gang slutte, gid disse linjer må træffe eder alle i forønsket stilling.

Hils i Østerskov mange gange og hils Lene fra hendes broder; modtag så mine ømmeste og kærligste hilsener.

Eders Christoffer Bendixen.

På forsiden af dette brev findes et billede af guldgravere ifærd med udvaskning af guldet. Dette var altså det første brev, Kristoffer skrev hjem, jeg skal gengive endnu

et — svaret på det første, han selv modtog. Der var gået et år og tre måneder, fra han rejste hjemme fra, og til han modtog det første brev fra hjemmet.

Bendigo i September 1858.

Mine kære derhjemme.

De følelser, der vugger sig i mit bryst, får mig idag til at gribe pennen for at give dem luft. Men for hvem skal jeg tolke dem? Til hvis hjerte taler de? I hvis bryst finder de genklang? O behøver jeg vel at spørge, ser jeg ikke på hin lille ø mit barndomshjem, min kærlige moder, søster og broder, til hvem jeg frit kan tale uden at pålægge mine barnlige følelser noget bånd eller tvang. Ja, mine kære hvor ofte såvel i dagens travle færd som i nattens stille, rolige Timer stjæler tanken sig ikke mod norden fjernt til det kære Danmark — mit fædreland, og i vemodige betragtninger dvæler den ved de steder og egne, hvor barndommen henrandt så blid og rolig.

Vel blev denne ro undertiden forstyrret, men hvem har jeg vel at takke derfor, ofte ingen andre end mig selv, mine dumme, tankeløse foretagender sammenblandet med nogen ligegyldighed, javel mangen en gang er der fra det bløde moderhjerte opsteget angestfulde sukke for sønnens fejl, men forsildig rinder det ham i tanker.

Den 20ende August modtog jeg endelig et brev fra eder, hvorfor jeg takker tusinde og atter tusinde gange, takket være Du, som bragte mig efterretning fra hjemmet, som jeg i over et år så længselsfuldt har måttet savne. Du skrev, kære søster, at I afsendte et brev til mig 8de December, det må være taget et eller andet sted, i mine hænder er det aldrig kommen. Ak, hvor bankede ikke mit hjerte, da jeg modtog hint brev; med hvilke glade følelser gennemlæste jeg det ikke og ser deraf til min store glæde, at min elskede moders helbred efter omstændighederne dog ikke har været det dårligste. Skriv endelig snart og fortæl mig ny-

heder af enhver slags, thi det ubetydeligste er for mig her som en stor nyhed.

Apropos — så Christtoffer Hastrup er dog bleven gift, det var vel ikke så galt, antager jeg.

Du skrev søster, at I syntes bedre om, at jeg er kommen her til Bendigo blandt mine bedre bekendte, ja, jeg føler mig også meget tilfreds her, men dog må jeg tilføje, at aldrig har jeg stødt på en mand som Hans Jakob Hansen i Mount Kourang, og aldrig sålænge jeg lever, vil han slettes af min erindring.

Jeg nyder Gud ske lov et meget stærkt helbred.

Kom erindring — kom min hulde brud,
Du min smertes evig unge moder.
Kom erindring — kom og rul så ud
for mit blik, min ungdoms tabte goder.
Ja ,mind mig tit om mine unge år,
der svandt så blidt i vinter som i vår,
ja, vid o, hjerte, hvad ej her Du når,
det stråler hist, hvor Du ej mere slår.

Der hvor jeg bygger
skov, som dig smykker,
fra dine skygger
drager jeg hen.
Søster, veninde,
trofaste kvinde,
O, lad dit minde
følge din Ven.

Jeg må holde op, thi mørket hindrer mig i at vedblive. Min adresse er som før:

Christoffer Bendixen,
post office Sandhurst, Melbourne.

Hils på Sælland, måske søster Ane kunde sende et par linjer her over, jeg kunde dog have lyst at vide, hvordan „nækselboerne" har det. Hils i Østerskov og i Nøjsomhed og vær selv hilset på det kærligste fra eders søn og broder.

Christoffer Bendixen.

(Hvad betaler I for et Brev).

På den tid eksisterede Suezkanalen jo ikke; vejen til Australien gik syd om Afrika eller Amerika, men brevposten blev med karavaner ført tværs gennem Afrika, så tog det knapt så lang tid. Den betaling, karavanen fik, rettede sig efter, hvor hurtigt den havde udført turen.

Guldgraverliv i Viktoria.

Nu var Kristoffer altså kommen til Bendigo i staten Viktoria, og her arbejdede han resten af tiden, han var der ovre. De første år arbejdede han på dagløn. Ugelønnen var et pund sterling, og det var almindelig, at dette beløb lå i guld på tallerkenen Lørdag aften; selvfølgelig fik de også kosten. Sammenlignet med, hvad man på den tid kunde tjene her i Danmark, var dette jo en mægtig løn, men vilde de more sig eller flotte sig lidt, så var alt så dyrt, at pengene let forsvandt, men hvem, der vilde passe på, havde mulighed for at samle noget sammen.

De sidste år arbejdede Kristoffer selvstændig i kompagni med tre andre. Af et brev ser vi, at han på denne tid havde 6 kroner om dagen, her hjemme vilde han jo næppe kunde tjent 1 krone.

Der gik gennem minen en lille flod. På den ene side floden fandtes guldet i småklumper, på den anden fandtes det som støv i leret. Det var dette sidste, Kristoffer arbejdede med. Til et sådant arbejde fordredes både heste og vogne og forskellige maskiner samt en mængde vand. Stoffet, der gravedes op, blev nemlig slemmet, som leret ved visse teglværker. Der skulde så være en stadig vandstrøm, som skyllede leret bort, medens gruset og deriblandt guldet blev tilbage. Så havde de et redskab, de kaldte en vugge, som gruset blev taget over, og her var lister, som kunde tilbageholde det tunge guld. De sidste urenheder fjernedes ved hjælp af kviksølv. Det rensede guldstøv solgtes så til opkøbere i byen; de smeltede guldet sammen i barrer, som de så opstablede i vinduerne, som det var brændestykker —. Det var et flot syn.

Der var guld i jorden, hvor som helst de vilde grave, men spørgsmålet var, om det kunde betale arbejdet, hvad det absolut ikke kunde allevegne. En enkelt mand kunde nok foretage udvaskning uden heste og maskine, men det var ret besværligt og lønnede sig som regel dårligt. Hvor guldet fandtes som småstumper, lod det sig bedre gøre at arbejde ene.

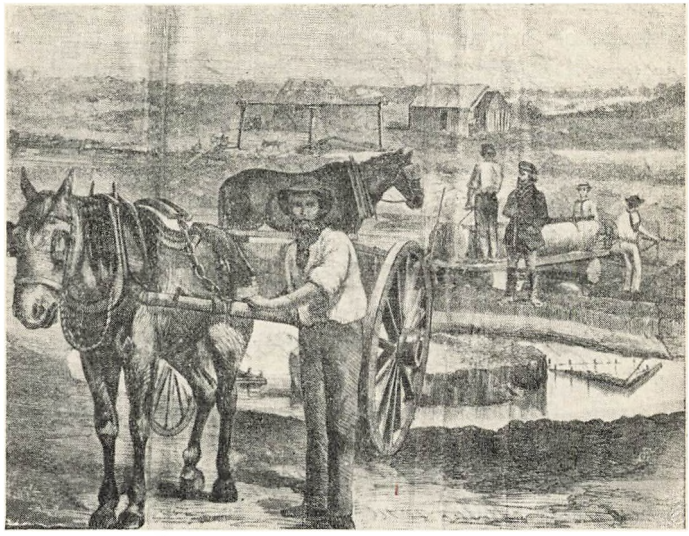

Guldvaskere med slemmemaskiner.

De steder, hvor jorden var mest guldholdig, og hvor guldet lå lige i overfladen, var gennemgravet, før Kristoffer kom der over, men et par gange havde han lejlighed til at se, hvilket righoldigt stof, de, der kom før ham, havde haft at arbejde med.

Byen Bendigo var vokset op på et sted, hvor jorden var meget rig på guld, og den plads, hvor byens gader gik, var aldrig gennemgravet. Nu var der et selskab, som gennemgravede gaderne og påtog sig de dermed forbundne udgifter, og de var store, men selskabet tjente allige-

vel tykt. Den anden gang var han selv med at skumme fløden. Der stod en forladt mine, hvor man havde ladet nogle piller stå for at bære noget overliggende jord. Disse piller gik Kristoffer sammen med en kammerat løs på og hakkede bort. Dette stof var mægtig rigt på guld; men et under var det, at det hele ikke skred sammen om dem under dette arbejde.

Jorden lå frit hen, så enhver kunde tage fat og grave, hvor han lystede. Når han satte fire pæle, en i hvert hjørne af et jordstykke, da var dette hans, og ingen anden måtte grave der. Det stykke, som man således beslaglagde, måtte kun have en vis størrelse, men der var intet til hinder for, at man kunde beslaglægge tilgrænsende jordstykker, men da måtte disse også afmærkes med en pæl i hvert hjørne. Hvis nogen et sted havde fundet noget særlig righoldigt stof, kunde man se stykker afmærket langt ud i den retning, hvor vedkommende mente, det stærkt guldholdige jordlag strakte sig; men dette kunde godt ganske pludselig holde op.

Således var der fire danskere, som stødte på et mægtigt rigt stof. Glæden var stor. Man rejste en mægtig flagstang og hejsede Dannebrog, og de tre anskaffede sig hver en pige inde fra byen. I store mængder øste man guldet op, men lige så rask øste man det ud til fornøjelser. — Og så en dag holdt det rige stof ganske pludselig op. Den ene af de fire, ham der ikke havde deltaget i galskaberne, rejste nu hjem som en meget rig mand, medens de tre andre stod ganske blottede.

Brækkede man en jordklump over, kunde man, hvis stoffet var rigt, se det glimre, og når det havde regnet, var det almindeligt, at det glimrede hen over jorden. Regnen kunde ogsaa udvaske småstumper, som kunde samles op. Dette havde de indfødte opdaget, ligesom de havde opdaget, at guldet havde værdi. Når de fandt noget, solgte de det, og for pengene, de fik, købte de forskellige

spraglede ting. Når en sådan flok kom tilbage fra byen efter at have solgt det opsamlede guld, så de ret grinagtige ud. En havde købt sig en fin manchetskjorte og var ellers ganske nøgen, en anden var kun iført cylinderhat, en tredie lakerede støvler og så fremdeles. Hver havde anskaffet sig det klædningsstykke, som han særlig havde fået øje paa og lyst til.

De indfødte og guldgraverne.

Undertiden kom de indfødte for at tigge af guldgraverne, men gav man en noget den ene dag, kom der ti den følgende. De indfødte så med ærefrygt op til de hvide og mente, at de en gang havde været sorte, men efter døden var født som hvide, hvad de også ventede, skulde ske med dem selv. De var meget fredelige og fornærmede aldrig nogen. Ved deres daglige Færd gik de ganske nøgne, men udenfor byen var et telt med tæpper, hvor de kunde faa et sådant at slå om sig, når de gik i byen, her måtte de ikke færdes nøgne. Deres sprog lærte guldgraverne intet af, men de kunde høre, at det var meget rigt paa a lyde.

Om aftenen holdt de indfødte undertiden fest med dans, og dette kunde de hvide nok få lov at overvære. Dansen bestod i, at de hoppede op og ned og stadig skilte fødderne længere og længere fra hinanden ud til siden, og når de ikke kunde skræve længer ud, samlede de igen fødderne en lille smule ved hvert hop. Musikken bestod i, at man slog nogle tørrede possumskind mod hinanden. Ved en sådan lejlighed gik de indfødte rundt og tiggede af tilskuerne.

Når der døde en australneger, blev han lagt op på et stillads — fire pæle sat i jorden og oven på dem var lagt stænger og ris, hvorpå så den døde blev anbragt. I den stærke varme opløstes liget hurtigt, og det dryppede ned fra det, så satte hans stammefrænder sig nedenun-

der og lod det dryppe på sig i den tro, at de derved fik den kraft, som vedkommende havde ejet.

De indfødte stod på et meget lavt kulturtrin og havde kun lidt forbindelse med de hvide, dog forekom der mulatbørn iblandt dem, det var altså hvide mænd, der var fædre til disse. En indfødt regnede det for en stor ære, om hans kone kunde få et sådant barn —. Der blev

Vildfarende børn i urskoven.

sagt, at disse børn aldrig fik lov at blive voksne, man tog forinden livet af dem. Kristoffer vidste ikke, om dette passede, men han lagde mærke til, at de aldrig så en voksen mulat —.

Til trods for deres lave kulturtrin var de dog på visse områder europæerne overlegne. Aldrig kunde de hvide opnå de sortes færdighed i at kaste med bumerang. Bumerangen er et kastevåben af krumt træ, og det har den ejendommelighed, at hvis det er kastet ret vender det tilbage i hånden, hvis det ikke rammer målet.

Der var også situationer, hvor de indfødte kunde give evropæerne en håndsrækning. Således forsvandt en gang tre børn fra deres forældre. Man søgte og søgte, men kunde ikke finde dem. Så fik man fat i et par indfødte, og de kunde finde og følge børnenes spor, der hvor ingen anden kunde se noget. Da man havde fulgt sporet en tid, sagde de: „Se, her har de båret den lille broder", og det viste sig senere, at de netop havde båret den lille på dette sted. Endelig nåede man børnene, der var halvt døde og vilde ikke have rejst sig mere. Før det kom så vidt, havde de spist græs. De kom dog alle til kræfter igen. Der ligger hos undertegnede udklip af et samtidigt blad med billede af børnene, som de fandtes.

Som regel var det så varmt, at de indfødte befandt sig såre vel i deres adamskostumer, men når der en enkelt morgen var rim på græsset, kunde det jo være noget køligt. Da kunde det hænde, at de kom og varmede sig ved guldgravernes ild, før de vandrede videre.

Skiftende forhold.

Når der var funden guld et sted, strømmede folk til, de opslog deres telte og begyndte at grave, og viste det sig så, at der virkelig var guld af betydning, så kom snart så mange, at der opstod en lille by. Så kom en slagter, en skomager o. s. v., alt, hvad der hører til i en lille by, den kunde vokse op i stor fart. Men hørte guldet så op, ja, da måtte en sådan by igen hurtig forsvinde, så kunde det med sandhed siges om dem, der havde slået sig ned her, at de „flyttede deres teltpæle".

Der var grumme få kvinder; guldgraverne lavede selv deres mad, der bestod af kød og atter kød. Smør og æg var så kostbart, at det ikke benyttedes, der var endnu så godt som intet malkekvæg og kun få høns i landet. Om Søndagen eller på regnvejrsdage kunde de gå og bikse med et eller andet ud over det traditionelle kød.

Kristoffer lavede i lang tid mad, da han ved at vippe vogne havde forstrakt senerne i det ene håndled og ikke kunde tåle strengt arbejde. Hans Jakob Hansen havde lært ham at lave plumbudding, en ret, de alle holdt meget af. Når de om Søndagen gik og ikke havde noget at tage sig til, kom Rasmus Sadelmager[1]) ikke så sjældent og hviskede: „Skal vi ikke have en budding idag?" Og så kogte Kristoffer budding. Efter, at han blev gift, gav han sin kone opskriften, og hun lavede mangen plumbudding.

Kristoffer bagte også klejner, og dette prøvede han, efter at han var kommen til at arbejde sammen med en gift mand, hvis kone ellers lavede mad til dem. Hun var englænderinde og kendte ikke til klejner, men fandt behag i dem og vilde selv prøve at lave dem. En dag, de kom hjem fra arbejde, havde hun dejgen rullet ud og også skåret en del klejner ud, men hun kunde ikke finde på at „krænge" dem; hun havde prøvet på alle mulige måder undtagen den rette. Så måtte Kristoffer lære hende det.

En lille historie lignende denne kan også fortælles om Rasmus Sadelmager. Han havde en tid sadelmagerarbejde hos en af de allerfineste mestre, og til denne kom en dag en kvægdriver med sin pisk, som han havde slået snoren af. Deres piske havde et meget kort Skaft, men en mange alen lang snor. Rasmus blev sat til at slynge en ny snor på skaftet, og dette gjorde han. Da han var færdig, slog han oppe på enden af skaftet en særdeles smuk voldsknude. Mesteren tog imod pisken og havde intet at bemærke. Næste dag kom Rasmus tilfældig ind

[1]) Den mand, som Kristoffer altid kaldte Rasmus Sadelmager, var født i Brandsby i Humble sogn, hvor hans fader var sadelmager; sønnen Rasmus lærte samme håndværk, men rejste så til Australien fristet af guldet, som de andre. Efter at han var kommen tilbage, blev han ret kendt som proprietær Hansen, Vantinge på Fyn, senere fik han Kalørgården ved Odense.

i mesterens privatværksted, og da så han, at der lå voldsknuder i massevis. Mesteren havde set, at den Rasmus havde lavet, var ualmindelig køn, men for ham — den fine mester — at spørge svenden — udlændingen — hvorledes han bar sig ad, det var dog for ydmygende, så prøvede han sig frem, men det gik, som da Polly skulde krænge klejner, ikke en blev rigtig. Så gik det sådan, at da Rasmus, efter at have været hjemme i Danmark en tid, atter kom til Australien og blev sadelmagermester, da var den før saa fine mester sunken sådan ned, at han kom til Rasmus og bad om lidt arbejde.

Kristoffer skildrede altid Rasmus som et prægtigt menneske — en god kammerat og dygtig, han forstod at tage det, som lå for. Således var der en gang en mand, som var kommen i forlegenhed. Et regnskyl havde fyldt en mægtig beholder med vand, og han vidste ikke, hvorledes han skulde få alt dette vand fjernet. Rasmus påtog sig at løse opgaven for en vis sum penge. Nu vidste han, at der nede i Melbourne gik en del nylig ankomne indvandrere, som vilde være glade ved at få arbejde ved hvad som helst. Rasmus løb til Melbourne, fik fat i en del arbejdere, og vandet blev hurtig pumpet ud til fordel for alle parter.

Hver Lørdag aften var der dans på hotellet inde i byen. Kristoffer var en livsglad ung mand og gik jævnlig der ind, men havde egentlig en følelse af, at der gik for mange penge. Mens han tjente i Tranekær, havde han jo lært at spille, så købte han sig en violin og prøvede at spille de dansemelodier, han havde hørt på hotellet, og det gik meget let. Så søgte han at blive musiker der inde, hvilket også lykkedes. Arbejdet i minen fortsatte han uforandret.

Det var et broget publikum, han fik at spille for; der var folk fra alle jordens egne, og hver havde sine ejendommeligheder og ønskede sine danse. Det kunde under-

tiden knibe at gøre dem tilpas, så kunde de give ondt af sig. Der var særlig en, som jævnlig truede med, at han vilde knuse violinen.

Foruden Kristoffer med violinen var der en, der spillede klaver, og en anden, der blæste kornet.

Kristoffer Bendixen spiller på violin og — lytter selv til.

Man var flittige til at opvarte musikerne med drikkevarer, den ene efter den anden kom og satte et glas for dem, så der tilsidst kunde stå en hel række. Kristoffer nød så godt som intet; når festen var slut, kunde værten hælde spiritusen tilbage og sælge den igen næste dag.

Damer var der så godt som ingen af ved disse danse — undertiden et par stykker. De var selvfølgelig aldrig af gulvet, men ellers dansede mændene med hverandre af hjertens lyst, det var ikke til at mærke, at der savnedes damer.

En aften var der en af hotellets piger, som havde en rose, den vilde mændene da endelig have. Omsider, da mange stredes om rosen, sagde hun, at hun vilde give den til den, hun kunde bedst lide. Med denne ordning var de tilfreds, og så gav hun rosen til musikeren Kristoffer — vel nok for ikke at favorisere nogen af de andre, han var jo en fremmed.

Der skulde en gang være et finere bal på hotellet, og man vilde selv vælge sine musikere, men værten krævede, at de tre sædvanlige skulde spille. Tiden var kommen, ballet skulde begynde, men Charly Tejk — kornetspilleren — var endnu ikke kommen. De ventede lidt, men der kom ingen. Da det jævnlig hændte, at han drak for meget, troede de, at det også var gået sådan ved denne lejlighed, de mente dog ellers, at han nok kunde passe på denne aften, da de skulde spille for så fint et selskab. Netop som de andre to skulde til at prøve det ene, kom han slæbende med en hel masse nodebøger. De to andre musikere blev højlig forbavset og spurgte, hvad de noder skulde bruges til, de spillede nemlig aldrig efter noder, og selv om de vel kunde læse noder, så vilde det dog være dem ganske umuligt uden forudgaaende øvelse at spille sammen til dans efter disse fremmede noder. „Hys, bare stille", sagde Charly, det var bare for at imponere det fine selskab, at han kom med noder. Hver musiker fik sin bog, de slog op og bladede, men spillede ikke en tone efter noderne.

Danskerne holder sammen.

De nationale følelser gjorde sig ret stærkt gældende

der ude i det fremmede. Der var en dansker, som var bleven ansat ved politiet; en dag var der stort opløb, så politiet skulde hugge ind, da råbte han, at hvis der var nogen danske, skulde de fly. Han fik sin afsked for disse ord.

Hvor der var flere danske på en plads, var de tilbøjelige til at slutte sig sammen. Således var der en gang kommen til at bo en del danske nær ved et mægtigt, stort, gammelt træ. Træet var ganske vist udgået af ælde, men de holdt af det; det var som et slags samlingsmærke for dem. Kom nogen og spurgte efter danske, blev de bare vist hen til det store, gamle træ. Nu havde enhver lov at fælde de træer, han vilde, og der var flere gange nogle, som havde været ved at ville fælde danskernes gamle træ, da det var nærmere ved end den egentlige skov. Flere gange havde de hentet et læs brænde i skoven til dem, der truede træet, for at bevare det. Så sang de på deres modersmål: „Det gamle træ o, lad det stå, det må i ikke fælde." En morgen, før danskerne stod op, kom der alligevel nogle og tog „danskernes træ". De kom så tidligt for ikke at få vrøvl med danskerne, da de vidste, at disse vilde protestere; de vågnede ved det mægtige brag, da træet faldt, men da var der intet at gøre. Det gjorde dem ondt, at træet var borte.

Kristoffer havde en broder, som havde været hestgarder; denne broder talte ofte om en morsingbo, Solberg, han havde været sammen med; denne Solberg var en ren kæmpe. Nu hørte Kristoffer en dag, at der var kommen en kæmpe ved navn Solberg til lejren, han tænkte, om det muligvis var den samme, som hans broder havde talt om, og det viste sig, at det var den samme. Hans Kræfter var rent enorme, men en godmodig natur var han, han havde bare den fejl som adskillige andre, at han jævnlig drak formegen spiritus. En gang var der — trods hans godmodighed — et par, der var

bleven fornærmede på ham og vilde give ham klø, og for at overmande kæmpen benyttede man sig af hans lyst til spiritus. Der blev holdt et lille gilde, hvor der flød rigelig med spiritus, så Solberg blev temmelig drukken. Da man syntes, han var så langt henne, at det kunde være passende at begynde at klø løs på ham, greb en af dem et glas, som stod på bordet, det skulde Solberg have i hovedet. Men vedkommende var for ivrig, han greb til, så glasset gik istykker, og han skar sin hånd ganske forfærdelig — fik spoleret to fingre. Solberg mærkede ikke, hvad der skete, han gled under bordet, hvor han lå og sov rusen ud.

En gang tog Solberg arbejde som brændekløver. Da han spurgte, hvor han skulde kløve, anviste man ham nogle meget kvistede træer, alt, som var let at kløve, var borte, men dette knortede lå nærmest ved, og derfor vilde manden, som skulde køre brændet, helst have dette. Solberg mærkede nok, at den anden vilde udnytte ham, men sagde intet, han spurgte blot, hvor småt det skulde kløves, og svaret lød: „Så småt, at en mand kan læsse stykkerne på en vogn". Træet skulde anvendes til at fyre med under en dampkedel. Der gik ikke længe, før Solberg kom og meddelte, at nu havde han nogle læs brænde. Manden, der skulde køre træet, blev forbavset, fordi han allerede havde flere læs, men kom med køretøjet. „Hvor er brændet?" spurgte han. Solberg pegede på det. Manden mente ikke, at nogen kunde læsse slige store stykker, men Solberg tog ganske let stykke for stykke og lagde på vognen og allerøverst de tungeste stykker. Kusken så til i stum forbavselse, og da Solberg var færdig, vippede han ganske stille vognen ,så træet faldt af, det var ganske ubrugeligt at fyre med. Men nu blev Solberg anvist træ, der var rimeligt at kløve.

Nytårsdag var der altid en del sport og forskellige lege. Der lå en bunke stænger — nærmest som større

og mindre læssetræer, ved lejren, en af disse stænger tog man og balancerede med på hånden, og så kastede man stangen så langt, man kunde. Det gjaldt om, hvem der kunde tage de største stænger og kaste dem længst. En lille flok danskere havde en tid stået udenfor indhegningen og set på dette, Solberg var iblandt dem, og de opfordrede ham flere gange til at gå ind og prøve, det vilde jo være en ære for danskerne, om han kunde gøre et fint kast. Endelig langt om længe fik de ham overtalt, han gik derind, tog den allerstørste stang og kastede den langt udenfor indhegningen. Der var ikke flere, der prøvede på at kaste med stænger.

En aften var der en lille dansker, som var kommen i knibe på et hotel. Han havde fået et stoleben i hånden, stod med ryggen ind i en krog og værgede sig tappert, men i længden kunde han næppe holde stillingen. Solberg kommer tilfældig forbi, og da han mærker støj, går han hen og kigger ind af døren; han ser da, at det er hans gode kammerat, der står og fægter med stolebenet. Solberg tog da ganske stille en tre fire af de vrede mænd i favnen og bar dem udenfor, kom atter ind og tog en favnfuld og bar ud, og nu vendte opmærksomheden sig mod Solberg, og den lille i krogen blev fri. Senere sagde han Solberg tak for den kærkomne håndsrækning, men bebrejdede ham, at han ikke gav dem nogle klø. Det mente Solberg ikke, han havde grund til, han bare klemte dem lidt.

Senere rejste Solberg til New Zeeland, hvor han sammen med en del andre omkom i en bjergkløft, der var fyldt med sne.

Ligesom Solberg kløvede Kristoffer og hans fæller også en tid brænde til en dampmaskine. Det var fordi, de havde en hest, som var bleven halt, den skulde skånes en tid, så havde de den hos sig i skoven. En dag, de løftede et træ, så Kristoffer, at der lige ved Rasmus

Sadelmagers hånd sad en skorpion. De er meget giftige og bider, hvis man rører dem. Kristoffer tog ganske stille Rasmus' hånd og flyttede den, så viste han ham skorpionen.

Slanger var der en del af og nogle temmelig store. En dag så de en krybe ud af et hult træ, den var lidt tykkere end en mands lår og 6—7 alen lang. Disse store slanger var ikke giftige, men der var en del mindre, som var meget giftige. Hver sommer døde nogle af slangebid. En kone syntes en aften, da hun gik iseng, at hun havde tabt sit strømpebånd, hun vilde tage det op, men da var det en lille slange, „welvet sneg", kaldtes den, det betyder „fløjls snog". Slangen bed konen, og hun døde.

Landet var ellers fattig på vildt. Der var jo kænguruerne, og så var der et dyr på størrelse med en kat, de kaldtes opossum, en pungrotte, de var talrige, og guldgraverne skød en del af dem. De havde et nydeligt skind, men kødet duede ikke for hvide mænd; de indfødte derimod spiste det.

Af fugle var der en masse papegøjer. Adskillige guldgravere havde en sådan papegøje i bur og lærte den at tale, enkelte snakkede ret godt. Kristoffer og hans kammerater havde også en tid en sådan fugl; så havde slagteren en dag været der og var kørt videre, da råber papegøjen ham tilbage, han kan ingen mennesker se og tænker, han har hørt fejl. Da han er kommen lidt bort, råber den ham igen tilbage, nu søger han grundig efter den formentlige Person, men opdager, at det er poppedreng, der driver gæk med ham.

Der var en lille struds, emuen, og en del spraglede småfugle.

At bygge huse slap guldgraverne nemt fra. De slog nogle pæle i jorden og trak lærred over, så var huset færdig. Skulde det være rigtig godt, tog de to lag til taget og lod være et lille mellemrum mellem dem, hvis

der kun var et lag, kunde der drive støvregn igennem det, det kunde der ikke, når der var to lag med mellemrum. Kristoffer og hans fæller købte en gang et gammelt telt, som havde stået en længere årrække. En gang, de ordnede noget ved det, opdagede de, at på den lægte, der svarede til, hvad vi i vore huse kalder rem, stod en række champagnepropper ganske tæt. Der måtte en gang have boet folk, som havde tjent godt, og de har villet vise dem, som kom efter, at de havde drukket champagne.

Kineserne.

Selv om de forskellige nationaliteter i nogen grad holdt sig sammen, så boede man dog ganske blandet og delte alt med hverandre; kun et folk dannede en undtagelse nemlig kineserne, og af disse var der så mange, at de dannede en hel kineserby.

Kineserne blev ikke regnet for ret meget og led ofte uret — dog aldrig ved domstolene. Hvis en kineser anlagde sag mod en englænder, kunde man forudsige, hvem der skulde vinde; kineseren anlagde nemlig aldrig sag, uden han var stærkt forurettet, og dommeren favoriserede ikke englænderne. Kineserne var meget bedre ved deres heste end evropæerne var ved deres, og de var i det hele taget meget godmodige og fredsommelige, ligesom de var meget flittige og nøjsomme og levede overordentlig tarveligt. Man sagde, at hvor evropæerne sultede ihjel, kunde kineserne leve flot, de spiste næsten kun ris kogt i vand. For evropæerne var det en gåde, hvorledes de med deres to pinde kunde få disse ris i munden, og hvad der også var dem en gåde, var det, at kineserne på denne kost var langt mere sejge og udholdende end evropæerne på deres kødkost.

Trods kinesernes fredsommelighed kunde det dog hænde, at de stjal høns. Det var altid ved fuldmåne, da

holdt de nemlig religiøse fester og skulde bruge høns. Når de gik til og fra arbejde, gik de i en række og bar deres sager på en bambusstang, som lå på deres skuldre. De talte hele tiden, det lød som de sang. En sådan flok passerede morgen og aften teltet, hvor Kristoffer og hans kammerater boede. Disse havde på denne tid anskaffet sig høns, hvad kineserne havde opdaget, de kom for hver dag, når de gik forbi hønsehuset, nærmere og nærmere. Ved hønsehuset havde man stående i lænke en bulbider „Søren", dog således, at den ikke kunde nå indgangen til hønsene. Så en aften, de kom med deres sager gyngende på bambusstangen og snakken gik livlig, listede de ganske tæt til hønsehuset for at nappe et par stykker. Men netop den dag, havde man forlænget Sørens lænke, den kom farende, kineserne måtte løbe og tabte deres sager indenfor den kreds, som hunden beherskede, og det var dem ikke muligt at få det igen. Så måtte de ind og bede om hjælp og tilstå, at det var hønsene, de var efter. De fik så deres kluns og listede hjem.

Kineserne havde deres eget teater, men det, de spillede, var noget sært tøjeri for evropæere at se og høre på. Deres instrumenter bestod for størstedelen af trommer, bækkener og lignende, og de slog mægtig løs. Der stod en temmelig høj stang, hvorpå der var et jernlod, som kunde løbe op og ned, forneden under stangen var en meget stor kobberplade. En gang imellem var der en, som gik hen og kastede loddet tilvejrs, det faldt da ned mod kobberpladen med et øredøvende rabalder, dette hørte med til musikken.

Det engelske teater besøgte de unge mænd ret jævnlig. Skuespil som „Hamlet" på engelsk „Prins of Danemark" og „Aladdin" så de første gang her. Alt, hvad der smagte lidt af dansk, skulde de selvfølgelig se.

Der var også et godt pantomineteater, hvilket jo var

meget praktisk på et sted, hvor en stor del af gæsterne ikke forstod sproget.

Når de om aftenen forlod teatrene, gik der folk på gaden og falbød varme grisetæer.

Retspleje og Samfundsfjender.

Øen Van Diemensland, nu Tasmanien, syd for Australien blev af England benyttet som straffekoloni. Når forbryderne havde udtjent, var det ofte, at de tog over til Australien i stedet for at rejse tilbage til England. Der var temmelig mange af den slags „de gamle vandimoner", kaldte man dem, og de kunde altid kende hverandre. Der havde været en opsynsmand der ovre, som havde været så frygtelig streng imod dem, og de havde lovet hverandre, at hvis de en gang traf ham et andet sted, skulde de tage en frygtelig hævn. Omsider kom også han til Australien, og nogle af vandimonerne traf ham. Da greb de ham, lagde et reb om hans ben og bandt det til et træ, et andet reb under hans arme og spændte så okser for her. Okser trækker så langsomt, man lod dem trække ham ihjel på denne måde. Det var med en frygtelig gru, at Kristoffer fortalte dette, og han nævnede det kun en enkelt gang.

På turen til Australien havde man i Hamborg forsynet sig med revolvere og andre forsvarsvåben, da det var fortalt, at man vilde komme til at leve under forhold, hvor vold hørte til dagens orden. De unge mænd fik aldrig brug for disse sager, der var en mønsterværdig orden og justits. Selvfølgelig kunde der blive opløb eller slagsmål på et værtshus, men hvem, der ønskede at leve i fred, kunde få lov til det. Også hospitalsvæsenet var mønsterværdigt, der blev sørget godt og billigt for dem, der trængte til sådant ophold. Kristoffer lå i flere måneder på hospitalet i Sandhurst med et dårligt håndled.

Men selv om retsvæsenet og politiet var nok så godt,

så kunde dette ikke hindre, at der ude på egne, som var tyndt befolket, kunde husere røvere, dog blev sådanne altid grebet inden lang tid.

Der var således en, som hed Morgan. Det ejendommelige for ham var, at han kun overfaldt kvinder, og han brugte altid at afklæde dem splitter nøgen, før han lod dem løbe. Men da han omsider blev fanget, hævdede han, at han aldrig havde dræbt nogen eller tilføjet dem

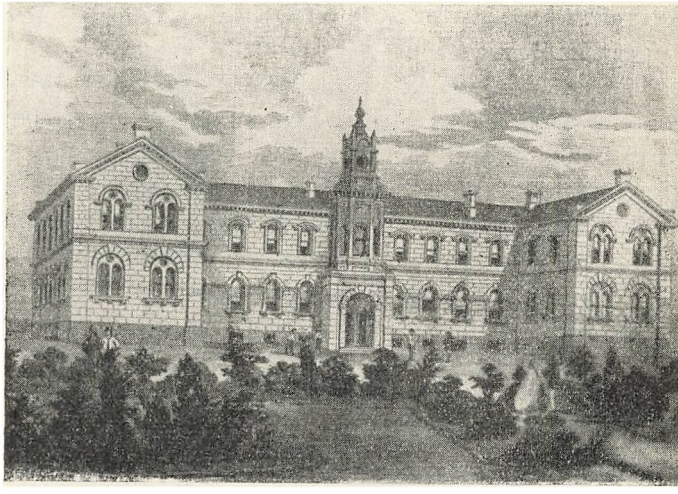

Hospitalet i Sandhurst.

voldelig overlast, og da dette syntes at være rigtig, slap han for strikken.

Så var der en anden, han havde også sit særkende, men det var af frygteligere art end hans, der trak klæderne af kvinderne, han brugte nemlig at lade sine ofre grave deres egen grav, før han tog livet af dem. For ham var der selvfølgelig ingen nåde.

Så var der en tredie, Ben Hall, almindelig kaldet „The Bushranger", skovrøveren. Han drev sit uvæsen temmelig længe, men omsider måtte også han lade livet.

Han havde en nat sovet hos et par enlige bønderfolk, som kun lidet anede, at det var den berygtede „Bushranger", de husede. Politiet havde imidlertid fået nys om hans opholdssted og omringede huset. Da røveren mærkede uråd, sprang han ud af vinduet og løb ned over marken, hvor han — uset af politiet — tog stilling bag et stort træ. Han havde en bøsse med 6 skud, og det var sikkert hans hensigt at „klippe" politimændene den

Røveren Ben Halls sidste øjeblikke.

ene efter den anden, når de kom efter ham. Da han skulde skyde den første, klikkede imidlertid bøssen, og nu så han ingen anden udvej end søge at nå skoven i løb. Nu var de 6 politibetjente imidlertid ganske nær, de fire gav ild, og Ben Hall faldt til jorden gennemboret af deres kugler. Havde bøssen ikke klikket, er det muligt, at han endnu denne gang havde nået at undslippe.

Fra ganske små øvede de engelske drenge sig i boksning — noget, der for danskerne var helt fremmed — de

øvede sig for spøg, men undertiden blev det til alvor, en tvekamp kunde afgøres på denne måde. En Søndag morgen foregik der en sådan boksekamp mellem to unge mænd, og hvad de kæmpede om, var intet mindre end en pige. Der var ingen bestemt antal omgange, man skulde igennem, man blev bare ved, til en lå ganske slagen. Mellem hver omgang badede sekundanterne de kæmpende med koldt vand. Den ene så tilsidst frygtelig ud, det ene øje hang helt ud, men endnu tog han et par omgange, før han måtte give op.

Den engelske riel var også noget, man øvede sig på fra ganske små. Med hænderne i et par reb — halvt hængende — øvede børnene sig, indtil de ret fik færdighed i at spille med fødderne.

Englænderne arbejdede på bestemt klokkeslet, det var danskerne ikke vant til, de tog det ikke så nøje med klokken. Der var heller ikke tale om, at englænderne arbejdede om Søndagen, og det blev heller ikke tålt, at andre gjorde det, man kunde vel gå og pusle med noget ved teltet eller stalden, men ikke ved maskinen eller i minen.

Selv om himmelen er den samme overalt, så er der dog en vis forskel. Stjernehimmelen er således langt dybere og prægtigere i Australien end i Norden, og der er også stjernebilleder, som ikke ses her — således Sydkorset; men selvfølgelig ser man så heller ikke i Australien Nordstjernen eller Karlsvognen. Det var så hjemligt, sagde Kristoffer, da de på hjemrejsen kunde begynde at skimte Karlsvognen lige over bølgerne.

Da det jo særlig var guldet, der trak folk til Australien, er det let forståeligt, at der var mange gange flere unge mænd end kvinder. England vilde imidlertid gerne have en del kvinder der til også, og derfor gav man dem fri rejse der over, men på den betingelse, at de skulde være villige til at gifte sig, når de kom der over. I Melbourne var en bygning, hvor disse kvinder opholdt sig,

og her kunde man gå ind og uden videre tage sig en kone ,blot man kunde præstere 5 pund sterling. Man skulde ikke betale disse penge kun forevise dem, det kunde godt være penge, man havde lånt, men den pige, man valgte, var forpligtet til at følge en.

Da de første nybyggere kom til Australien, var der selvfølgelig ingen kirkegårde. Man brugte omkring graven at sætte et rækværk bestående af en pæl i hvert hjørne og mellem disse en lægte, det var det hele. Disse gamle grave kunde man støde på her og der. Kristoffer traf en gang en sådan grav, hvor rækværket var ganske rådnet og sunken i jorden, da tog han sig for at ordne den og sætte nyt rækværk omkring. Selvfølgelig anede han intet om, hvem den var, hvis grav han fredede om.

Den store ekspedition.

I August 1860 blev der af kolonien Viktoria udsendt en ekspedition. Landet var aldrig før gennemvandret, nu var det meningen, at man sydfra skulde gå op midt igennem landet til havet mod nord og samme vej tilbage. Ekspeditionen var meget storstilet udrustet, man havde således forskaffet sig 24 kameler fra Indien. Der var mægtig fest i Melbourne, da ekspeditionen brød op her fra, og feststemning var der over hele kolonien, alle fulgte den med største Interesse.

Ekspeditionens leder hed Robert Burke, så var der en, som hed Wills og en, som hed King, det var de tre navne, der særlig mindes. Foruden kamelerne førte man også en del heste med sig, hele ekspeditionen bestod af et halvt hundrede mand. Nu gik man frem på den måde, at man lagde det ene depot efter det andet, efter som man kom nord på, og ved hvert depot blev noget af mandskabet og dyrene tilbage.

Da det sidste depot var lagt, drog Burke og Wills med to tjenere King og Gray samt 6 kameler og 2 heste

videre mod nord, de skulde så nå havet og vende tilbage til dette sidste depot. Mandskabet, som her blev tilbage, havde ordre til at vente i 6 uger, var de 4 ikke efter den tids forløb kommen tilbage, måtte de betragtes for omkomne, og man skulde ikke længere vente på dem.

De fire, der drog mod nord, nåede vel kysten, men de havde gennemgået frygtelige strabadser, og de var ikke kommen tilbage, da de 6 uger var omme. Mandskabet ved depotet ventede dog endnu yderligere 6 uger, men da der endnu ingen var kommen, drog man mod syd. For den mulighed, at der skulde komme nogen tilbage, nedgravede man imidlertid forskellige sager ved et træ og skar i træets bark „Grav" 21. April.

Samme dag, som man havde forladt stedet, kom de 4 tilbage. De kunde se, at kammeraterne nylig havde forladt stedet og forsøgte at nå dem, men dette viste sig umuligt. Så gravede man sagerne op. Der var endog hestesko, men deres heste var forlængst døde, så skoene havde de ingen brug for. Der var også levnedsmidler, så foreløbig led de ingen nød, men det varede dog ikke længe, før man led mangel, og i Juni døde de tre, så der kun var King tilbage. Han stred og stred for at komme til civiliserede egne, men det vilde ikke lykkes; så opsøgte han de indfødte og levede sammen med dem. De tog forholdsvis godt imod ham; deres mad vilde for hvide mænd under normale forhold været modbydelig, men King kunde friste livet ved den. Han kunde dog ikke slå sig til ro her, men måtte prøve at nå hjem. En tid krydsede han atter mod syd, men kunde ikke komme frem og måtte atter opsøge de indfødte. Nu var han så heldig, at han traf på en kvinde, hvis arm var brækket. De indfødte havde vel selv stillet det sammen, men det var ikke godt, og King gjorde det meget bedre. Armen kom sig, og denne kvinde viste sin tak-

nemmelighed ved at tage sig af sin hjælper og sørge for ham.

Ekspeditionens øvrige Medlemmer var forlængst nået tilbage til Melbourne, men her ventede dem ingen festlig modtagelse. Da man hørte, at de fire, som tilsidst drog ud for at nå havet, ikke var med, og man ikke vidste, hvorledes det var gået dem, rejste der sig en storm af forbitrelse mod de hjemvendte; det var ikke „fair play" at drage hjem og ikke vide, hvorledes det var gået ens kammerater, selv om den frist var udløbet, man havde lovet at vente.

Der blev straks udsendt flere ekspeditioner for at søge, og langt om længe fandt man King levende sammen med de indfødte — næsten ukendelig og halvt sindsyg. Nu slog hans befrielsestime, han kom atter til civiliserede egne og kom igen til kræfter.

Den dag, han drog ind i Melbourne, var der fest. Folk jublede ham i møde og bar ham på hænderne. Burkes og Wills lig blev også funden og ført ind i Melbourne indsvøbt i det engelske flag, og der blev rejst et prægtigt mindesmærke på deres grav i Melbourne.

En anden større begivenhed, som indtraf mod slutningen af den tid, Kristoffer var i Australien, var det, at man fik den første jernbane. Før banen kom, gik der deligence mellem byerne; seks heste var der for en sådan vogn. Der blev kørt ret hurtigt, og ved hvert stoppested stod friske heste parat. Det var aktieselskaber, der drev denne kørsel, en gang var der to sådanne selskaber, der søgte at konkurrere hinanden ud. Billigere og billigere kørte de, indtil det ene selskab kørte gratis, men det andet selskab kunde endnu spille trumf — man ikke alene kørte gratis, men gav hver af passagererne en genstand.

En tragisk skæbne.

De fleste, der kom til Australien, var selvfølgelig af arbejderklassen, men der kunde også træffes enkelte af den finere klasse, folk, for hvem det på en eller anden måde var gået skævt og som så søgte lykken her ovre. Dette var tilfældet med en lidt ældre mand, der altid gik under navnet „Onkel". Han havde ikke kræfter til at arbejde som guldgraver, men i et stenbrud borede han huller i stenen før sprængningen. Ingen vidste hans rigtige navn, og han vilde ikke åbenbare det. Omsider fik Kristoffer det at vide hos en anden københavner — Onkel var fra København — hans navn var Sich. Kristoffer var altid oplagt til spøg, han havde haft megen spøg med Onkel, når denne morgen og aften på vej til og fra sit arbejde passerede hans telt. Da han nu havde fået at vide, at Onkels navn var Sich, tog han en seddel, som blev anbragt således, at Onkel måtte se den, og på denne skrev Kristoffer:

„Peter Sich fra København
han ombyttet har sit navn,
derfor nu — omend kun dunkel
er han bleven alverdens onkel".

Onkel kunde vel tænke sig, at Kristoffer stod på lur for at iagttage ham, når han læste, hvad der stod på seddelen, hvorfor denne gjorde en hel del grimacer og forhånende gebærder efter seddelen — klappede på enden af den o. s. v. Onkel anbragte nu et nyt papir, hvorpå han i rimede vendinger udtrykker sin glæde over, at man således på hans vej anbringer papir, det kunde dog altid bruges til „en vis bestemt ting" —. Nu anbragte Kristoffer atter en seddel, hvorpå han også i verseform udtalte ønsket om, at papiret, når Onkel benyttede det, som han havde i sinde, måtte „klæbe fast til Deres bare m.".

Kristoffer havde en hjemmelavet frakke med der over, da den var bleven slemt medtaget, fik Onkel den til at lægge sine knæ på, når han borede sten. En gang var den bleven våd, og han hang den derfor til tørring på en stok. Da nogle på afstand så frakken hænge, antog de, at Onkel var i den, hvorfor de råbte, at Onkel havde hængt sig. Folk løb til, men det viste sig, at det kun var Kristoffers gamle frakke.

Onkel var rejst til Australien på grund af en konflikt i familien, han var en af dem, hvoraf der var mange, som aldrig ejede så meget, at de kunde rejse tilbage, selv om de ønskede det. Da Kristoffer skulde rejse hjem, gav Onkel ham et kort, hvorpå stod hans adresse og intet andet; dette kort skulde afleveres i København til en af navnet Sich, så gjorde det intet, hvem vedkommende var, da alle af dette navn hørte til hans familie, og en Sich vilde nok findes i vejviseren. Kristoffer gjorde, som Onkel bad ham, fandt en gammel dame af navnet Sich og gav hende kortet. Senere fik han brev fra Onkel, hvori denne fortalte, at nu havde han fået en masse breve fra hjemmet.

Uvante forhold.

Der var mange forhold der ovre, som forekom de danske bønderkarle mærkelige. Når man var på torvet, for at købe havre eller hakkelse, og ønskede at se varen, så løste man ikke op for sækken, men skar et hul med sin kniv og pillede en prøve ud, sækkens værdi regnede man ikke med. Brugte flasker havde heller ingen værdi. En af deres søndagsfornøjelser var at stille en masse flasker op og prøve hvormange, de kunde knuse ved et skud.

Værktøjet var også fremmedartet, men meget lettere og mere behændigt end det, de var vant til her hjemme, men da de daglig skulde grave, ønskede de, at de havde

haft træsko. Nogle vænnede sig til at træde på spaden med hælen, så holdt støvlerne længere.

En fynbo, som selv følte savnet af træsko, mente, at der vist kunde laves forretning ved at få en del af dette fodtøj der over. Han skrev efter nogle træsko, men fik ikke solgt et eneste par.

Den samme mand gik straks efter, at han var kommen der over, ud for at søge arbejde, og han havde, for at gøre godt indtryk, taget et stort hvidt forklæde på. Han kunde imidlertid intet arbejde få og kom til kammeraterne og klagede sig. De gjorde ham opmærksom på, at sålænge han optrådte med sådan et forklæde, fik han intet arbejde, det måtte han lægge tilside, og hvis han så vilde tage nogle gamle klæder på og smøre dem ind i ler, så skulde han nok blive antaget. Dette råd fulgte fynboen, og fik straks arbejde.

Hvad der bl. a. højligt forbavsede de danske, som kom der over, var den måde, hvorpå englænderne kørte deres heste. Når de gik for kærren med stoffet fra minen til maskinen, havde man ingen tømme på dem, men styrede dem alene med tilråb. Selvfølgelig styrede danskerne deres heste på samme måde, når det var heste tilkørt af englænderne, men danskerne kunde næsten aldrig køre en hest sådan til, at den kunde styres uden tømme. Kristoffer havde en tid en særlig flink hest, den gik altid ene med kærren fra minen til maskinen og igen tilbage, når kærren var tømt. Blev et hjul hængende i en sten eller træstub, hvad nok kunde ske, så blev den ved at stå og rykke og dreje med køretøjet, til det kom fri, og den kunde fortsætte.

Det hændte undertiden, at der fandt hestetyveri sted; når hestene gik frit omkring, var det ikke så vanskeligt at stjæle en. Der var imidlertid dødsstraf for et sådant tyveri, så det var ingen helt ufarlig sport. Der blev en gang fra det lille selskab, vi stadig følger, stjålet en

hest; de vidste, hvem tyven var, og meldte det til politiet. I førstningen var tyven meget hoven, men da han mærkede, at han ikke kunde klare sig, søgte han forlig med dem, og de gik ind på, at de over for juryen skulde erklære ham for „ikke skyldig", han vilde så blive fri for straf. Dagen kom, da de mødtes i retten, og de blev spurgt, om den mand havde taget en hest fra dem. Tyven var så hvid som en kalket væg og rystede som et espeløv. Han vidste jo, at hvis de ikke holdt deres ord, var strikken ham vis, og han havde ingen garanti for, at de gjorde det, selv om han havde affundet sig med dem. Han havde ikke altid holdt, hvad han lovede, han havde været uforskammet imod dem, og her var lejlighed til hævn. Selvfølgelig svarede de „ikke skyldig", og han var fri.

En gang mer var Kristoffer i retten, den gang som vidne, da han havde overværet et slagsmål. Skønt han den gang talte ret godt engelsk, vilde den ene part alligevel kassere ham som vidne, da han forlangte tolk, hvilket han gjorde for ikke at komme i forlegenhed. Dommeren spurgte ham da, hvormange engelske ord han kunde, og Kristoffer, der altid var tilbøjelig til at tage en sag med et vist humør, begyndte at tælle på engelsk — hvert tal var jo et ord. „Nej, stop," sagde dommeren, „sig en sætning på engelsk," og Kristoffer sagde på engelsk: „Jeg har været to år i kolonien, er det nok, eller skal jeg sige mere?" „Ih, bevares," sagde dommeren, „han taler bedre engelsk end tolken," dette passede nu ikke, men man kunde ikke kassere ham som vidne.

Sproget kunde jo nok volde både besværligheder og grinagtigheder. Når en mand en dag hos en handlende absolut vilde have „the last trowsers", hvilket betyder de sidste bukser, så var det jo ikke let for Købmanden at vide, at det var b i l l i g e bukser, manden vilde have. Der kom en gang en del københavnske håndværkere der over,

de var meget villige til at lære nogle englændere dansk, men der var nogle slemme uhyrligheder imellem gloserne. At spise til middag hed således noget, som folk almindeligvis besørger på et ensomt sted. — Efterhånden mærkede englænderne nok, der var noget galt ved det, og de mærkede også, at der var en ærlig mand blandt spasmagerne, ham gik de så altid til, når de havde lært nye ord, for at være sikre på at det ikke var uhyrligheder, de afleverede.

I den stærke varme — den var i Januar og Februar rent tropisk — var der stor fristelse til at drikke noget meget koldt, og kold kunde man holde sin drik i minen, men det var farligt at drikke ret meget af dette kolde, når man var så varm. De brugte i nogen grad en drik af kold kaffe og te blandet sammen. Dette var absolut ikke nogen liflig drik, hvorfor de ikke så snart drak for meget. Alligevel blev Kristoffer en gang syg efter at have drukket noget koldt, og var han ikke straks kommen under behandling, kunde det let bleven døden. Der døde jevnlig nogen af denne årsag.

En Gang mer var Kristoffer i livsfare. De havde en hest, som skulde til smeden for at blive skoet, og manden, som han den gang arbejdede for, spurgte, om han kunde ride, hvortil Kristoffer svarede, at mens han var hjemme, red han altid, når han skulde i marken med hestene. Han kom så op på dyret, men det varede kun et øjeblik, så lå han på jorden; hesten var af dem, der ingen vilde have på sin ryg. Kristoffer rejste sig med det samme og fulgtes videre med Jach tilfods trækkende hesten. Da de havde gået en snes minutter, siger han til Jach: „Hvordan er det, er jeg ikke falden af?" Han fik en følelse, som det begyndte at blive dag omkring ham. Jach blev stående, så på Kristoffer og sagde: „Jeg mente nok, Du så så underlig ud på øjnene." Han forstod nu, at Kristoffer havde været bevidstløs i de tyve

minutter, skønt de stadig havde ført en fornuftig samtale og gået mellem huller og forhindringer, som han stadig gik udenom. Da han kom til bevidsthed, fik han en frygtelig opkastning, han havde fået en hjernerystelse — og var meget syg nogle dage, men kom så atter til hægterne. Men Jach, der fik ham op på hesten, led vist lige så meget som Kristoffer.

Hvad der blandt andet forekom de unge danske underligt var, at jorden således lå åben hen til fri afbenyttelse, og at man ligeledes kunde handle med skoven, ganske som man lystede. Når de savede træer om, tog de dem så højt fra jorden, at de kunde stå og save med ret ryg, men når et stykke skov var fældet på denne måde, var det hæsligt med alle de høje stubbe. Et eget misbrug af skoven var det at tage barken af træerne. Man skar en ring forneden og en så højt oppe, man kunde nå, man kunde så af gummitræerne tage det mellemsiddende stykke bark af i et samlet stykke, så lagde man det på jorden, så det blev rullet ud, og lagde sten på, mens det tørrede, og havde da en dejlig stor plade blandt andet til at tække med, men træet var selvfølgelig dødsdømt.

Hjemlængsel.

Selv om Kristoffer følte det som et herligt frisk og frit liv i Australien og også de sidste år tjente ret godt, så kunde han dog aldrig tænke sig at slå sig til ro derovre; tanken og længslen gik stadig til Danmark. Komme hjem som en fattig mand ønskede han dog ikke, og da han efter de første fire års forløb kun ejede såre lidt, besluttede han sig til at forlænge opholdet der ovre. På denne tid skrev han til dem der hjemme et brev på vers. Digterisk set står det ikke højt, men en egen varme og følelse rummer det, og det giver os et indblik i mandens sind, hvorfor jeg hidsætter nogle vers, trods digtets mangler. Efter at have beskrevet, hvorledes han

drømte om bjerget fuldt af guld, men at tiden nu har tilintetgjort disse drømme, går han over til at mindes Danmarks herligheder og at det nu er ved den tid, han havde tænkt atter at være hjemme.

Da tænkte jeg: når hine stolte kroner
for første gang står klædt i vårens pragt,
og nattergalens yndefulde toner
genlyder, medens alt i ro er lagt.

Da skal jeg atter skønne majløv plukke,
for i min moders hånd at lægge dem,
og med en sønlig tåre dem bedugge.
som gensynstimen vist vil kalde frem.

Da skal jeg atter broderhånden trykke,
der styrer Ploven trygt i agrens muld,
og der i landlig Stilhed søger lykke,
mens jeg på håbets vinger søger guld.

Men endnn eders sommer ej jeg skuer,
ej al dens pragt, som våren kalder frem,
ej plukke kan de søde glædens druer,
som før jeg nød i stille barndomshjem.

Derfor jeg til erindring og til minde,
vil sende jer et afskin af mit blik,
og da i tanken majløvskransen binde,
til tak for, hvad jeg i min barndom fik.

Amherst $^{12}/_{5}$*—61.*

Hjemrejsen.

Så gik der atter fire år, og Kristoffer besluttede sig til at rejse hjem. Når nogen drog hjem der ovre fra, skulde de gerne have lidt pilleri med; mange tog papegøjer med i bure. Det skulde Kristoffer ikke have — fugle i bure syntes han aldrig om. Han blev senere i livet en ivrig samler af oldsager og alle interessante ting, og han beklagede, at denne interesse ikke var vågnet hos ham, da han forlod Australien, så kunde, mente han,

han have taget meget med, som senere kunde glædet ham selv og andre, ja, han var tilbøjelig til at mene, at han, hvis han den gang havde været ligeså interesseret som senere, vilde fyldt det halve skib med rariteter. — Nå, lidt fik han jo da med. Først havde han selvfølgelig i værdipapirer, hvad han havde tjent sammen — 8000 kroner. Dette fortalte han aldrig, han mente vist selv, at det var så lidt, at han ikke kunde tale om det, men i betragtning af, hvad han kunde tjent her hjemme i de tider, var det et ret anseeligt beløb. Så tog han 10 kartofler med, og når han gjorde dette, var det fordi, at kartoffelsygen kort før hans afrejse fra Danmark var kommen her til og gjorde megen skade. I Australien var ingen syge kartofler, så tænkte han, det måske var sorten, der gjorde det. Men da de hjembragte kartofler blev dyrket i Danmarks jord, blev de også angrebet af sygdommen. Så plukkede han tre blade af gummitræet og en blomst af den smukke Sasparilla. Nogle få små, gedigne guldklumper, som han havde fundet, tog han også med og nogle forskellige stenarter nogle iblandet guld. Så havde han en pose med fjer plukket af de spraglede småfugle, han havde skudt. Der var en sangbog, som han meget gerne vilde have, men det var ham ikke muligt at opdrive den. På skibet traf han imidlertid en mand, som ejede bogen, og Kristoffer byttede sig den til for en lommekniv. De sidste år arbejdede han sammen med en gift mand, hans kone — Polly — medgav ham en meget smuk blonde, hun selv havde hæklet, og sagde, at med den skulde han smykke sin datter. Der gik mer end tyve år, før han fik lejlighed til at benytte blonden efter bestemmelsen. Selvfølgelig opbevares disse småting af hans efterkommere.

På hjemrejsen havde man det meget komfortabelt, der var rigelig med god mad, og der var købmandsbutik på skibet, så man kunde købe alt. På billetten, der også op-

bevares endnu, findes fortegnelse over, hvormeget de skulde have ugentlig både af kød, brød, kartofler og vand, ja, der er også nævnt, hvad de skulde have af kaffe, te, salt, sennep og mange andre krydderier. Man ser også på billetten, at turen fra Melbourne til Liverpool kostede 80 pund sterling — turen til Australien var meget billigere. — Det ses også, at det var meget strengt forbudt passagererne at medtage krudt eller andre eksplosive stoffer.

Skibet hed „Great Britain" og dets kaptajn hed Gray, men skønt det var en første klasses damper, tog det dog fra 16de Marts til 19de Maj at sejle fra Melbourne til Liverpool. Skibet benyttede både damp og sejl, når det blæste tilstrækkelig stærkt, blev skruen løftet over vandet, og maskinen standset, det sparede på kullene. Medens man på turen der over gik syd om Afrika, tog man på hjemturen syd om Amerika, så de kom altså fuldstændig jorden rundt og opnåede det samme som Filias Fog, at få to Fredage i en uge.

Da de forlod Melbourne, købte Kristoffer en notitsbog, hvori han daglig noterede, hvor langt man dette døgn havde sejlet og på hvilken breddegrad, man var, der blev nemlig hver dag opslået en tavle på dækket, hvorpå dette var noteret. De sejlede gennemsnitlig 200 engelske mil i døgnet, hele sejlturen beløb sig til 13897 engelske mil.

Enkelte småting fra hjemturen er foruden skibets position også noteret i denne bog således:

„16de Marts forlod vi Melbourne. 6te April var vi så langt mod syd, at vi så 32 isbjerge, ned på disse grænser så vi også hvaler. 8de April passerede vi Cap Horn på 57 ° sydlig bredde og 71 ° vestlig længde. 14. April var min fødselsdag, det var Langfredag. 23de April passerede vi den sydlige vendekreds. 25de April havde vi en total solformørkelse Kl. 11½. Vi var alle på dækket for

at se fænomenet, dog var der nogle, som imens gik rundt i kamrene og stjal. 29de April passerede vi linjen."

Nu var det for alvor varmt, for at bringe luft i kamrene, brugte man at stikke et brædt ud gennem kamrets vindue, så den ende, der stak ud, vendte lidt fremad, ved skibets fart førte dette en luftstrøm ind i kammeret.

En dag forsøgte man at danse, men det kneb med musik, forskellige prøvede, men det vilde ikke gå. Da Kristoffer i flere år havde spillet til dans, og kendte både hvad englændere, skotter og irer ønskede, vidste han, at han nok kunde klare sagen, men han havde ikke rigtig lyst til at blive spillemand ombord, dog endelig måtte han til det, og nu gik den: „There is the man", råbte man, og siden måtte han ofte spille som da han var „Jonsons fidler" i Bendigo.

Som et eksempel på englændernes skarpe blik for fin vask kan nævnes følgende. Polly var en mester til at vaske, og Kristoffer havde et par hvide bukser med ombord, som hun havde vasket. Han tog dem først på en tid efter, at man havde forladt Melbourne, men den dag, han mødte på dækket med dem, blev der lagt mærke til dem, og man sagde: „Du har haft en god vaskerkone."

Kristoffer arbejdede en tid sammen med en mand fra Jylland — Møller hed han. Møller talte undertiden om et skibsforlis, han havde været med til, da han rejste til Australien. I det Irske hav løb man på en klippeø. Skibet var så nær land, at nogle svømmede ind, og man fik forbindelse. Nogle tove blev gjort fast om stene på øen og med den anden ende på skibet, og i disse tove entrede folk så ind i armene. Der var imidlertid stærk sø, så skibet rullede, når det så rullede udad, sprang tovene, og alle de, som hang i dem, faldt i havet. Så trak man andre tov og forsøgte igen, til det gik ligesådan med disse, men det var grueligt at se, hver gang en

ladning folk faldt i havet. Nogle nåede ind, andre druknede. Der var to brødre med skibet, den ene var kommen ind og stod på klippen, den anden var undervejs på tovet. Da brast det, og han med de andre faldt i havet. Da broderen på land så dette, sprang også han ud og druknede Omsider sank forenden af skibet, og alle strømmede hen på agterdækket — der gik endnu nogle øjeblikke, så sank også dette. — En stund var havet ganske dækket af mennesker, men kun et øjeblik, så var de opslugt. Den stærke pålandsstorm slog dem ind mod klipperne, så man så arme og ben flyde helt slået fra kroppen.

De, som var reddede, led meget af kulde, inden de kom til mennesker. Da de endelig igen nåede Liverpool, måtte de vælge, om de vilde have rejsepengene igen eller med et nyt skib — der var mange, der tog pengene. Møller gik imidlertid paa den igen og kom denne gang heldig over. Sådan lød Møllers beretning.

Da Kristoffer sejlede hjem, så han en aften en mand stå og stirre ud i horisonten. Der var et eget sørgmodigt præg over hans ansigt, og Kristoffer gav sig i samtale med ham. Da viste det sig, at denne mand havde været med det samme skib som Møller — Taylor hed skibet — og han var også gået ind i et af tovene, men hans kone var omkommen. Nu passerede de netop stedet, og det vakte hos manden så triste minder.[1])

Da de sejlede mellem Irland og England havde de en

---

[1]) For et par år siden kom jeg i en samtale med telegrafbestyrer Jørgensen fra Fredericia til at nævne, at Kristoffer i Australien havde arbejdet sammen med en Møller fra Jylland, og nu viste det sig, at Jørgensen godt kendte en datter af Møller: Fru Anna Torup, København, og Jørgensen vidste, at hun havde det første brev, Møller havde skrevet hjem, og hvori han fortalte om det frygtelige forlis. Fru Torup har været så venlig gennem Jørgensen at sende mig en afskrift af dette brev. Beretningen stemmer godt med, hvad Kristoffer fortalte, men er selvfølgelig mere detailleret.

ypperlig vind, så sejlene drev skibet frem med stor fart, men alligevel lod man dampen hjælpe til, der blev sagt, at det var for konkurrencen, at man rigtig her skulde vise farten.

I Liverpool så de verdens — den gang — største skib „Great Eastern", der kort efter skulde ud på sin store færd med telegrafkabelet over til Amerika.

Fra Liverpool gik hjemfarten så over London, hvor de så sig om nogle dage, blandt andet gæstede de krystalpaladset, hvor Kristoffer købte enkelte småting. En aften, da de i flere dage havde set sig om, sagde deres fører, at nu havde han vist dem alt det smukke i London, nu vilde han vise dem noget af en anden slags. Så førte han dem om i nogle små gader, men før de gik ind i dette kvarter, sagde han, at de ikke måtte blive stående, de måtte gå langsomt, men blev de stående, vilde de blive omringet og kom vanskelig igang igen. Så gik de da igennem disse gader, men hvad de her så var rædselsfuldt. Et sted var der nogle børn, som havde fået fat i det nederste af et kalveben, det man ellers kaster bort. De holdt benet ind over nogle gløder, og så gnavede de i senerne, der var bleven noget svedne. Benet gik fra hånd til hånd. Dette billede gjorde et uudsletteligt indtryk på Kristoffer, han kunde aldrig glemme disse ulykkelige børn.

Fra London rejste de over Hamborg, hvor de opholdt sig et par dage og fik hver et nyt sæt fint tøj og en overfrakke. Her i Hamborg hørte de fra hver en dansebule Dybbølstormmarchen, det var jo lige efter 64. Det kunde ikke andet end virke pinligt på dem allerede her at blive mindet om det smertelige tab og den uret, Danmark havde lidt, mens de var borte.

Så rejste de over Kiel til Korsør; mærkværdig nok blev de på denne tur søsyge, de havde været så længe på landjorden, at de atter var bleven „modtagelige". Da

de passerede ret tæt forbi Gulstav, ønskede de så inderlig, at de kunde gået i land her, men det lod sig ikke gøre. Fra Korsør tog Kristoffer en lille tur til København og afleverede „Onkel"s kort til en gammel dame, det vil sige, hun var ikke tilstede, da han afleverede kortet, men hun sendte bud til hotellet, hvor han boede, at

Kristoffer Bendixen året for hjemrejsen.

hun meget gerne vilde tale med ham, men da stod han netop og skulde rejse. Måske var det også bedst, hun ikke fik talt med ham, han havde ikke noget lysteligt at fortælle om „Onkel"s forhold.

Så stod Kristoffer atter en aften i sit gamle hjem i Fodslette, det, hvortil tanken stadig søgte hen, mens han var i det fjerne. Hans moder lå i sengen, da han rejste, det gjorde hun også nu. Ikke sådan, at hun havde været stadig sengeliggende de otte år, men ret svag hav-

de hun været, og han mærkede nok, at hun var bleven „gammel", skønt hun kun var godt treds. Da han bøjede sig ind over sengen, strøg hun ham gennem håret og sagde: „Men hvad er det med dit hår, lille?" Det var nemlig sådan, at han i den stærke varme havde tabt håret og nu havde paryk. Hun savnede det lyse, krøllede ungdomshår. Da han mærkede, hvor svag hun var, var han dobbelt glad og taknemmelig, fordi han nåede at komme hjem og være hos hende det sidste årstid, før hun døde.

Slutning.

Hermed slutter så beretningen om Kristoffers otte år i Australien. Han oplevede som før nævnt ingen store eventyrlige begivenheder, fandt ingen store guldklumper — den største, han fandt, var som en valnød. Hvad her er fortalt er kun små dagligdags ting opskrevet for mange år siden, da han nylig var gået bort. Alligevel kan disse mange småtræk måske i nogen grad give et billede af de forhold, hvorunder guldgravere i Australien levede midt i forrige århundrede og også et indblik i, hvad disse unge danskere i det fremmede følte — specielt „hovbondens" søn Kristoffer.

Kristoffer blev ved hele livet ligefrem at elske Australien med de frie forhold og det varme klima, som han satte så megen pris på, og hvis han på sine ældre dage kunde have genset landet der ovre med gummiskoven og alt det andet, da vilde det været ham såre kært.

Selvfølgelig kunde dette ikke lade sig gøre, men når han en aftenstund sang de engelske sange med deres bløde, lidt vemodige melodier, eller når han spillede dansene der ovre fra, ja, da levede han om lidt af livet i minen, i teltet om aftenen og som musiker på hotellet.

Og flere af de gamle kammerater vedblev han at holde forbindelse med, til døden efterhånden pillede dem

bort. Den nærmeste „nabo" og den, Kristoffer havde arbejdet mest sammen med, var Rasmus Hansen i Vantinge, så var der kunstdrejer Holm i Nyborg og endelig Peder Sørensen i Lem ved Ringkøbing. Denne sidste var rejst hjem et årstid før Kristoffer, og de havde ikke hinandens adresse i Danmark. Der gik 27 Aar, så fandt de hinanden — da opdagede Kristoffer, at de hver var bleven formand for en afholdsforening. Og nu blev der livlig brevveksling og gensidige besøg. Alle de fire nævnte var også enkelte gange samlet, og da kan det nok være at der blev snakket „Australien" og også snakket engelsk. Der var ved sådanne lejligheder noget umiddelbart barnligt over de gamle guldgravere.

Nu er de alle forlængst borte — draget ud på den lange rejse til landet, hvorfra man ikke vender tilbage. Lad os håbe, at dette land er endnu skønnere end det, de i deres ungdom fik så kært, og at guldet, de her finder, er endnu lødigere end det, de fandt i Australien.

Valdemar Bendixen.

Ærøskøbing Skole indtil 1850.

Latinskolen.

Efter Reformationen blev der oprettet Latinskoler i mange Købstæder. Om der ogsaa dengang blev oprettet en saadan i Ærøskøbing, har jeg ikke noget Bevis for, og jeg antager heller ikke, at der har været nogen selvstændig Skole før et Aarhundrede efter. I Mellemtiden var det saaledes, at Kapellanen maatte forestaa Undervisningen, men da han tillige skulde assistere Øens øvrige Præster, maatte det gaa ud over Undervisningen.

I disse længst forsvundne Tider var det ikke saa let for Præster og Degne at klare Forholdet til Hertugerne, som gerne vilde udstrække deres Magtomraade til Kirken, og hvad der vedrørte den og dens Mænd. Særlig Hertug Hans den Yngre arbejdede kraftigt paa at opnaa større Indflydelse, hvilket dog ikke lykkedes, trods flere Forsøg derpaa. Saaledes gav han i 1597 Kaldsbrev til en Kapellan eller Degn til Embedet i Ærøskbg., men en saadan Kaldelse var ulovlig, da den ikke var i Overensstemmelse med Ordinancen, hvorefter det tilkom Biskoppen paa Kongens Vegne at udstede Kaldsbrev. Særlig uheldig var Tilfældet baade for Hertug og Kapellan, idet der samtidig ad lovlig Vej blev kaldet en anden Mand til samme Embede.

Til Oplysning om dette indviklede Forhold foreligger der et betydeligt skriftligt Materiale i Bispearkivet. Da Biskoppen erfarer, at alt ikke er, som det skal være, forlanger han en Redegørelse fra Menigheden i Æroskbg., og der svares:

> Jeg Hr. Christen Andersøn, Sognepræst i Ærøskbg.
> Peder Albertsen, Borgmester i „
> Chr. Jørgensen, Byfoged i „
>
> med voris menige Raadz Borgere og Indvaaneres Villie og Samtycke, at Aar efter vor Herres og Frelsers Jæsu Christi Naadige Fødsel 1597, den 24. Aprili kaldede vi efter vor naadige Herres Hertug Hansis Liudelse og med hans Fyrstelige Naadis høygunstige befals Villie og Samtycke uden al Simoni hæderlig og vellært Mand Hr. Jørgen Rasmussen til at være voris Capellan og Skolemester her udi foreskrefne Erritskiøbing til at optugte den lille Ungdom, som kan findes her i Byen til Lærdom og Gudsfrygtighed og gode Sæder hvilken foreskrefne Hr. Jørgen Rasmussen loffuer baade Hr. Christen, Borgmester og den menige Almue ald Gud /: Lydighed og Flittighed udi Kald og Skoletjeneste udstraffeligen sit Leffne og Omgiængelse saa han vil for Gud og sin tilbørlige Øfrighed — — — — vi give ham tilbørlig Rente (Løn) som voris forrige Capellan og Skolemester, hvorfor vi beder Biskoppen paa det venligste ombedet at ville give Samtycke for samme Hr. Jørgen Rasmussen.

Jørgen Rasmussen var afsat som Hører i Svendborg d. 15. Jan. 1590. Efter Jacob Madsens Visitatsbog var det fordi han „belaa en Pige, Mogens Aalborgs Søster; sagde icke ney for Gerningen, men bekende icke Gerningen. Afsat og indsat /: fængslet :/ for han vilde icke sette Borgen. Han undskyldte sig med, at han icke var under gejstlig Rettergang, efter at han var bleven afskediget." Derefter rejste han over København til Norge, hvor han blev ordineret i Trondhjem og i hvis Nærhed

han en kort Tid var Kateket. Over Lolland kom han nu til Ærøskøbing.

Af Lensmanden Laur. Brochenhus blev han nu stævnet til Dom paa Nyborg Slot den 23. Aug. 1597. Biskoppen, samtlige fynske Provster og Provsten paa Ærø, Peder Andersen, Tranderup, var ogsaa tilsagt. Da Jørgen Rasmussen mærker, hvorledes Forholdene udvikler sig, henvender han sig til Hertugen om Hjælp.

Til Førsten!

Jeg Hr. Jørgen Rasmussen, Eders Førsteliges Naades underdanigste Køstertjener (tysk Betegnelse for Degn) udi Ærkbg. er aller Ydmygeligen og Taksigelse indfører min Hjærtes Klagemaal for Eders F. N. om den Køstertjeneste, som E. F. N. hafde giffuen mig E. N. confirmations Breff paa, og efter E. F. N. Breffs Liudelse bekom Kalds Breff af menige Almue i førn. kiøbing at skulde nyde og beholde samme Tjeneste som min Formand haffue hafft; saa hauffuer nu Laur. Brochenhus, Kgl. Maj. Lensmand udi Nyborrig Slott ladet mig steffne, da jeg haffuer bekommet samme Tjeneste ulovlig og Trænkt mig ind i den mod Ordinantzen og Kgl. Maj. Mandatt og Breff. Vil derfor lade mig dømme, baade fra samme Køstertjeneste og mith Præstedøm af Biskoppen och alle Fyns Provster d. 23. Dag Augusti hvorfor jeg vil have E. F. N. Højmægtighed och Erværdighed gandske ydmyg for Guds Skyld och min Fattigdoms egen Skyld ombedit at E. F. N. ville meddele mig fattige och Elendige menniske E. N. Breff til Laur. Br. och Bisp paa samme Kald at nyde og beholde med al Høyagtelse som min Formand her til Dags hafte haffer. Ombedis vil jeg E. F. N. gandske ydmygeligen jeg for min store Fattigdom och Armod maatte bekomme E. N. Breff uden nogen Betaling derfor.

Eders Høybyrdighed med Eders Høyborne Fyrst-

inde og Elskelige Børn altyd befales ved Liff och Siell.

Skreffuen y Synderborg then 15. Augusti Anno 1597.

Hr. Jørgen Rasmussen
Eders underdanigste Tjener.

Jørg. Rasmussen faar den ønskede Skrivelse, og den bliver ogsaa oplæst paa Landemødet i Nyborg.

Laur. Brochenhus sætter sin Fuldmægtig ind i Sagerne ved en Skrivelse saaledes, at Jørg. Rasmussen

> „haufer været hos Fyrsten och medbragt Skrifvelse til Borgerne udi Byen, at han maatte antages for en Degn eller Køster der sammesteds. Hvilken Rettighed mig synes at være imot Kgl. May. Ordinantz, at Fyrsten skulde have de Vilkaar at indsætte en Præst, meget mindre en Degn eller Skoletjener, hvilken Lejlighed han lade Mester Jacob (Bispen) vide. Och burde vel nok Sognepræsten i Errit-Kioebing at være paamindet af Bispen, at han skulde understaa sig at give slige Kalds-Breff ved uden Bispens Raad og Samtycke. Efterdi hand er under Kronen och at en Person som her er forordnet, han maatte blive ved samme Kald."

Han faar ogsaa opgivet de Spørgsmaal, der skal stilles til Jørg. Rasmussen paa Mødet i Nyborg, thi han skal ogsaa forhøre dem paa Lensmandens Vegne.

Den skæbnesvangre Dag kommer, og alle de høje gejstlige Herrer giver Møde.

Det første Spørgsmaal til Jørg. R. gaar ud paa at faa opklaret Grunden til hans Bortrejse fra Svendborg.

Han svarer: „at han var skyldt for en qvindfolch han der skulde have beliggen, hvorfor han och der i Byen var hegtet (arresteret), men kunde dog ikke overbevises derom," og at han derefter var rejst til København, Norge o. s. v.

Dernæst spørger han om, hvordan han kunde komme til Ærøskbg., „da Lensmanden havde tilskreffuen Em-

bedet til en anden Person, Anders Roed, som tilforn havde været Hører udi Nyborg Skole."

Svar: „Han hafde nogen Slect der paa Landet, som hjalp ham til samme Kald /: besynderlig en Mand, Chr. Pallesøn :/ saa och Sognepræsten Hr. Chr. Andersøn hafde han samme Kalds-Breff beseilet og derfor burde det Kald at niude."

Her fremlægger Biskoppen et Brev fra Sognepræsten, at han gerne vil have Anders Roed til sin Medtjener og Skolemester, men Hr. Jørgen vil han nødig have, da han er kommet i Vanry.

Biskoppen oplyser endvidere i Retten, „at Hr. Jørgen aldrig havde talt med ham om samme Kald, førend han kom til ham paa Halsted Kloster (v. Nakskov) d. 10. Mai med Kalds-Breff, som var giffuen Aar 1597 d. 24. Ap. udi Ærkbg., meget mindre givet sit Samtycke, efterdi han hafde Lensmandens Samtycke til en anden Mand til foreskrefne Kald."

Vi forstaar, at der for Jørgen R. ikke er noget Haab om at komme til Ærøskbg. som Skolemester. Dommen, der faldt samme Dag, kom til at lyde:

> „Kunde vi ikke andet kiende, end foreskrefne Hr. Jørgen Rasmussens Kald ulovlig at være och han ikke allenist haffuer forbrudt samme Kald, hand haffuer bekommet. Men och altyd herefter formenes och ikke nogentid tilstedis at bekomme gejstlig Kald heller Sogn uden kgl. May. voris allernaadigste Herres naadige Befaling og Samtycke.
>
> At saa er faren och skett udi Sandhed vidne vi og berette det med Voris /: undertryckt Segl :/
>
> Datum in sopra.
>
> Laurits Brochenhus til Brangstrup
> Hoffvids Mand paa Nyborg Slott.

Den ny Kapellan og Skolemester, Anders Roed, er der ikke bevaret noget skriftligt om fra Ærøskbg., men som Hører i Nyborg havde han gjort sig umulig, og var ble-

ven forvist 1596. Jacob Madsens Visitatsbog giver følgende Oplysninger:

> Aar 1596, d. 29. Jan. vaar ieg udi Scholen (i Nyborg); oc did forskreffen (skriftlig indbudt) af M (ester) Christen. Claget paa Anders Roed Hører:
> 1) at hand hagde slaget Vacten Juleafften 1594
> 2) haffde giffuet Borgemester og Raad sin Forplict; holt det inthet
> 3) gjort Parti met (været med til) til M. Christens sidste Barsel oc offuerfallen tho aff Raadmenden, Mads Leerki oc Gert, Mats var til stede oc claget. Foretaget i Kirken i overværelse af Raa det, til stede var hans bedrøvede Fader
> 4) Vførmet (forulempet) M. Christens Hustru met mange Skends Ord nu 20 Dage Jule, han vaar i Otthensze (Odense) oc sked mod Ordinanzen oc Forordning oc Scholemesters og Hørers Kost. Hand iche gaff Offrighet tilkende, om hun gjorde hannem Vret.
> 5) Jeg selv fandt Børnen inthet at være forbedret, hvilket Jens Wiben hordelig claget.
> 6) Scholemesteren ocsaa offerfallen af hannem i sit eget Husz i sin Skiorte; hand claget for M. Christen; dog det vaar tillgiffuet.
> Bleff forvist strax.

Det var ellers ikke saa fint et Skudsmaal at rejse fra Nyborg med.

I Ærøskbg. blev han bl. a. ogsaa Lærer for Anders Arrebo. Han var Søn af den nævnte Sognepræst og ti Aar, da Anders Roed kom til Byen. Hvorvidt han har haft Betydning for Arrebo, kan man efter dette ikke have nogen Mening om, men han er sikkert blevet hans mest berømte Elev.

Hvor længe And. Roed har virket som Skolemester, foreligger der mig bekendt ingen Oplysning om, men 1621 kommer der en ny Kapellan til Ærøskbg. Oluf Olufsen, der som de foregaaende vel maatte overtage

Undervisningen. Han er født i Odense 1590 og bliver senere Sognepræst i Bregninge. Den næste Kapellan Frands Hansen fra Gislev paa Fyn er den sidste Kapellan, der ogsaa skulde være Skolemester, idet der i hans Tid skete en Forandring. Det hidtilværende Forhold virkede ikke tilfredsstillende. Det var jo bedre, hvis man kunde faa en Skolemester, der først og fremmest havde sit Skolearbejde at passe, ikke at det skulde være en Biting, som hidtil. Der var dog den Vanskelighed ved en saadan Ordning, at den krævede Lønning til Skolemesteren, og den vilde man helst være fri for at udrede. Men man har jo Frederik d. II's Forordning om, at Degneembederne i Landsognene kunde inddrages til Fordel for Købstædernes Latinskoler, og det vilde jo være en praktisk og billig Løsning af Spørgsmaalet, i alle Tilfælde var det da et Forsøg værd. Borgmester og Raad træder derefter sammen og tilskriver Biskoppen saaledes:

> Voris ganske venlig Hielsen forsend med Gud allermegtt: Næst vores villige och redeborn tjenest altid tilforn Kjere D. Hans Mikkelsen, sønderlige thilforladendis goede Ven och kjere Hr. Biskop. Konde Eders hæderlige och Høilærdhed vy icke forholde, som och eders Fromhed vil vitterligen, adt her tilforn i Byen ingen særdelis scholemester været haffver, hvoroffver Vngdommen her enthil er bleffven møget forsømmit och icke førd thill Gudsfrygcht som det sig burde, hvilke vy Storligen maa beklage och efterdy Gud allermegtt. velsigner Byen med Folk och Vngdom, for hvis Skyld vy gandske gjerne, vil legge voris Flid og Formuffve thil, adt herefter matte thil Guds Ære, Vngdommens Velfærd och Salighed os forordnis en schole tjener som dagligen Kunde optucte och lære Vngdommen udi deris saligheds Sag och thil samme Persons Vnderholdning for Almuffvens fattigdoms Skyld, og ere aff dend skadelige ild og Brand Byen Ahr 1629 overgik sauel aff stor indkortering og Vnderholdning kunde afstedkomme,

hvorfor thil hæderlige, høilærde Dr. Hansz Mickelsen voris gandske venlige, och ydmyge Begjæringh adtt han ville paa sin Embeditsz Vegne, dett saa forordne, adt herefter motte, for det første idt aff dy Landsby Sæde-Degnekald, som ligge uden en halff fjerringuegs fraa Byen, efter Kgl. Maytt. Kirkeordinantz och derom udgiffn Mandater, thil forn. Skolemesters, Vnderholdning, leggis och forordnisz och siden udi fremtid (om muligtt) dy andre thil Disciplenes forbedring, hvilket formenendisz adt være Kongl. May. ordinantz och Mandater gemesz. — — —

Eders Hæderlige Højlærdhed ville och samtøcke, aff Landsens Kirkenisz indkomst en Ringe ting thil forne Schole tjeners Vnderholdning enthil solænge der bliffer edt Degnekald ledige, hvilket Gud allermegtt vil Eders H. H. sauel och alle som dervdi samtøcke och Bevilge, Rigeligen och vel beløne. Wy aff vorisz Ringe och yderste formuffve vill det med vorisz Redeborn tjenst, Velvillighed och andet gott fortjene. Hvormed Eders H. H. med altt hvis hannem kjert Vy ville hafne, udi Guds Beskermelse throligen befalendisz.

Aff Erritz Kjøbing den 6 May Anno 1631
Borgmester og Raad her sammesteds.

Javel! Det var i Overensstemmelse med Ordinansen. Det var ikke andet, end hvad Biskoppen kunde gaa med til. Han anbefaler Sagen til Kongen og inden mange Uger udsteder han følgende Brev:

Vi Christian den Fjerde — — — —

Gjøre alle vitterlig, at eftersom udi vor Kjøbstad Erroeskiøbing hidindtil Skolen ved Capellanen der sammesteds haffver værrit betient Hvoroffuer Ungdommen undertiden skal være bleffen forsømmit. Da hoffer vi naadigst bevilget, at her efter en Skolemester her sammesteds skall forordnis som Børnene tilbørligen kan Instruere; Thil hvis løns Forbedring vi och naadig haffve bevilget, at maa lægges et god Degnekald, naar noget der paa Lan-

det ledigt bliffuer, som och siden her effter altid skall ligge och bliffue til foreskrefne Skolemesters Underholdning, dog at derimod Indseende hafnes, at Degnetjenesten udi alle Maader som det sig bør, bliffuer betjent.

Thi forbüede vi alle och Enhver herimod som foreskreffuet staa at handle.

Under vort Hyldest og Naade

Giffuet paa vort Slott.

Kiøbenhafn d. 24. Juni 1631.

Christian R.

Fra denne Dag kan man vistnok regne med en selvstændig Skole i Ærøskøbing med egen Lærer, eller Rektor, da det jo var en Latinskole. Lønspørgsmaalet var jo ogsaa ordnet paa tilfredsstillende Maade. Nu manglede man bare, at en af Øens Degne skulde dø. Naa, det hastede maaske endda ikke saa meget, for Biskoppen har antagelig ogsaa givet sin Tilladelse til, at det andet Punkt i Raadets Ansøgning om foreløbig at faa Rektorens Løning af Kirkernes Indkomster; thi før endnu nogen af de ærøske Degne døde, er der antaget en Skolemester. Den første var der dog ikke videre Held ved, idet han snart efter sin Ansættelse igen blev afsat, hvorfor Kapellanen Frans Hansen maatte fungere som Rektor et Aars Tid, hvorefter Hans Rasmussen Bacher blev ansat 1637. Efter ham fulgte Hr. Brunchhardsen fra Als. 1641 overtog Jørgen Lauridsen Embedet.

Samme Aar døde Claus Degn i Rise, hvorefter Biskoppen straks skriver til Provsten:

„Eftersom jeg forfarer, at Claus Degn i Rise er ved Døden afgangen og Degnekaldet er lagt til Skolen (Latinsk. i Ærøskbg.) efter Kgl. May. naadigste forordne, hvilket I haffuer at see aff Originalen, som Borgmesteren aff mig er antvordet, saa beder jeg Eder, at I vill Sognefolket i Rise samme Forordning insinuere udi (deres) Nærværelse og ef-

terdi Degnetjenesten skal forsiunes som det sig bør, hvilket aff Skolemesteren icke kand skee uden for sømmelse paa begge Steder, da beder Jeg Eder at I paa mine Vegne ville være offuer en billig Contract imellem Skolemesteren og Substituten, saa at alting paa begge Sider kan gaa ligelig og ret til. Og at mig tilskikkes en Gienpart aff samme Contract, vel beseglet og underskreffet o. s. v.

Othoniæ (Odense) d. 16. Marty 1641.

Hans Mikkelsen.

Det blev altsaa Sognemændene i Rise Sogn, der kom til at lønne Rektor i Ærøskbg., som saa til Gengæld skulde holde en Substitut i Rise. Provsten havde faaet Ordre til at faa oprettet en Kontrakt imellem disse to, hvorfor han indkalder til et Møde i Ærøskbg. Kirke den 31. Marts. Følgende Mænd er mødt:

Jens Andersøn, Sognepræst til Tranderup og Provst paa Ærø.

Laur. Nielsen, Sognepræst i Ærøskbg.

Otto Jacobsen, Sognepræst i Rise.

Knud Ditlevsen, Borgmester.

Claus Madsen, Amtsskriver.

Hans Brandt og Hans Clausen, Raadmænd.

Jørgen Lauridsen, Rektor og

Hans Jensen, Borger i Ærøskbg.

Sidstnævnte skal være Substitut, og Kontrakten blev saaledes:

„Fra Valborig Dag (1. Maj) Aar 1641 til Valborig Dag 1642 fem og Tuffue Slette Daler tho Mark lubsk udi huer daller, visse og uvisse Løn, der kan falde Inden og Uden Kirken for lig, Brudefolk, Barselquinder og for Korn tienden at skriffue /: Om Bonden vill giffue hannem noget :/ hvorimod Hans Jensen lovede at tage Vare paa Degnetjenesten med Sang, Siungen inden og uden Kirken. Som det sig bør et Aarstid, disligest at læse Luter Catekismus for Børnene saa der ingen Klage

kommer deroffuer. Den sædvanlige Degnerente til Helmis, Jul og Paaske intet befatte sig, det være sig Korn og fittallig (Victualie Varer) Brød, Penge o. s. v."

Rektoren Jørg. Lauridsen eller som det ogsaa blev skrevet Jørg. Laur. Monrad var født i Kerteminde 1609, Søn af Raadmand Laur. Jørgensen. Han blev Rektor ved Latinskolen i Faaborg d. 12./3. 1638, men blev 1640 removeret for Skolens Forsømmelse. Han er antagelig gift 22. Novbr. 1644 med Anna Davidsdatter Monrad, Kettinge paa Als. Samme Aar blev han Kapellan i Svendstrup, Als, /: Sognepræst 1653 :/ og vist senere Provst i Aastrup ved Haderslev 1659, død 1675.

Hans Efterfølger Hans Jensen Rind har vel indgaaet samme Kontrakt med Hans Jensen i Rise, men 1648, da der atter kom en ny Rektor, sluttes en ny og flere hæderlige og vellærde Mænd er atter samlet i Ærøskøbing og

„offuerværrit efter voris kiære Hr. Biscops befaling en venlig Contract Imellem vellærde Karl Rasmus Jespersøn Smed, Skolemester i Erritskiøbing og Hans Jensen, Substitut i Rise om hvis Løn Skolemesteren kiærlig skall giffue forben. Hans Jensen for hand betiener Rise Degnekald for hannem med Sang og Ringe som og for Ungdommen at indformere i Catekismus og Børnelærdom som forsvarlig kan værre; da loffede forbem. Skolemester Rasmus Smed at giffue foreskreffne Hans Jensen Substitut aarlig alt Degnekornet

af Skouen.

/: Datidens Betegnelse af Marstal By og Landsogn, som da hørte til Rise Sogn :/

Item huad Offuer som faldt inden Kirken med Bradefolk, Barselquinder disligist Ligpenge aff alt Sognet saa och nyde Degnebolet och hvad Grund dertil hører, dog skall Substituten Hans Jensen aarlig giffue Skolemesteren til Martini Dag tu Specie-Daler och tre gode Oste och skall Hans Jensen nu

> førstkommende Michels Dag oppebære Degnekornet aff Skouen og siden fremdeles aarlig saalænge han samme Degnetjeneste rettelig og troligen betjener og huis gamle Restance Hans Jensen haffuer at fordre hos Skolemesteren bleffue saaledis bilagt, at Hans Jensen skall selff beholde i dette Aar de tu Specie Daler. Item Paaske Rente tilkommende Aar 1649 og derimod er ald deris Regnskab klart."

Denne Kontrakt faar Lov til at gælde til 1675. Efter Hubertz: Beskrivelse over Ærø skulde der i denne Periode være to Rektorer K. Th. Barsmark og Joh. Chr. Vegner. Der oplyses endvidere, at førstnævnte 1686 blev kaldet til Sognepræst i Tved i Svendborg. Hvis der dermed menes, at han indtil nævnte Aar har været Rektor i Ærøskbg., da er det sikkert ikke rigtigt, idet Skolemesteren Rasmus Matzen døde 1662, hvorefter Hans Knudsen efter Ansøgning af Byraadet overtog Stillingen, som han havde til 1709. Byraadets Skrivelse findes i „Ærø Amtsstue Arkiv" Conv. L. Pakke 10 og lyder:

> Eftersom den evige almægtige Gud af sin uransagelige og guddommelige Visdoms Raad med Menneskers Børn formedelst den timelige Død haver bortkaldet fra denne bedrøvelige Verden til sit evige Riges Herlighed vores forrige Skole Mester Rasmus Matzen, nu salig, og vi til vor Ungdoms Forfremmelse en anden dygtig Persohn Hans Knudsen. S. S. Theologiæ Studiosus som ikke aleneste er Barnefød udi Byen af ærlige og fornehme Forældre, men ogsaa efter sin Ungdom her samme Sted har frekventeret saa han imidlertid saavelsom ellers altid haver skikket sig baade Lærdom og Lefnet, Skikkelighed og Lydighed mod enhver, som en flittig Person, vel sømmende og anstændig saa at man hermed Nochsen Gud Forhaabninger lod sig paa kiende. Haver voris Højbaarne Fürstelige Naade Hertug Philippus til Gluchsborg bevilget og samtyckt form. hæderlige Persohn Hans Knudsen udi

sin Stad Errøeskiøbing at være Latinsche Skole Mester, samt voris Højædle Biskop Hæderlige og Højlærde Mand Dr. Lauritz Jaccobsen, Superintendens offer Fyens Stift formedelst hans Fyrstel. N. Recommandation her udi endogsaa haver samtyckt. Hvorfor vi underskrefne med ganske Borgerskabs Samtycke samtlig kalde ham til Latinsche Skole Mester for voris Børn at betjene inden Skole, Kirke, og da bede vi Samtlige underskrefne Eder Exellentisimi. Die Doctores Theologiæ etz Regiæ Universitatis Cete berrinie Professores, at Eders Exellentse forn fattige Persohn vilde være beforderlig og behjælpelig til en Forfremmelse Eftersom vi ved det første muligt ske kunde, udi Skolen behoffuer.

Ombedendis Hr. Hs. Edle Exellentse denne vor ringe Recommandation til det bedste maatte annammis og efterkommes tagendes Bøn aff den almægtige Gud som Højelig belønner alle dem som sine Børn i dette Liv hjælper og forfremmer. Udi alle Eders underdanigste ikke aleneste vil være Eders Tjener. Men og bede Gud at han vil saadant igen rigelig belønne, her timelig og Siden i al Evighed.

Aff Errøes Kiøbing Anno 1662, d. 23. Jully.

E. M. U.

Underdanigste Tienere.

Erich Rasmussen, Past loci. Hans Brandt, Raadmand Knud Detlefsen, Borgermester. Jens Knudsen, R. M. Jens Pedersen, R. M. Hans Rasmussen.

Hans Knudsen har vi saa mange Oplysninger om, at der næsten ikke er Mulighed for en Fejltagelse. Det skulde da være, at han ikke er ansat 1662, men først nogle faa Aar senere. Hvis derimod Barsmark og Vegner har været Rektorer, maa det være før Rasmus Matzens Tid. Derimod har Hubertz ikke Rasmus Matzen, Hans Knudsen og dennes Svigersøn Joh. Chr. Bang, som blev hans Efterfølger, hvis da ikke Joh. Chr. Bang og Joh. Chr. Vegner er den samme; thi den Mulighed kan godt foreligge, da Tilnavnene paa denne Tid ikke var helt konstante.

Latinskolen i Ærøskbg. har sikkert arbejdet under ret beskedne Forhold, da hverken By eller Opland kunde afgive ret mange Disciple, og Forholdene har vel saa heller ikke formet sig som ved mange andre Latinskoler, hvor Disciplene sang og tiggede ved Borgernes Døre og ved Lejlighed ogsaa spiste ved et eller andet godt Bord. De ældste Elever hjalp Rektor eller Hører ved Familiefester og Begravelser hos Byens Borgere. De opvartede med Sang, bar Lig og var behjælpelige med meget andet, som tog en stor Del af den Tid, der ellers bedre kunde anvendes i Skolen. Mange Elever naaede ikke at aflægge Afgangsprøve og kun faa naaede ind paa Universitetet. Ved at undersøge Universitetets Matrikel i Tiden 1660—1727 ses, at kun 3—4 Studenter er fra Ærøskøbing, saaledes indskrives d. 28. April 1660 Johannes Canuti, Arrøcusis. Paa Dansk Hans Knudsen, Ærøskbg., som altsaa to Aar senere blev Rektor i Fødebyen. Den 17. Juni 1727 indskrives Janus Johannis Bager, 20 Aar, altsaa Jens Hansen, Bager, som ogsaa naaede at blive Rektor i Ærøskbg.

Rektor i Ærøskbg. fik selvfølgelig noget mere i Løn end det, der kunde blive tilovers af Degneindtægterne fra Rise. I 1653 stiftede Hans Peder Brand et Legat med en Kapital paa 100 Rd. Renten af en Trediedel deraf skulde være til Fordel for fattige Børn; maaske Skolen paa en eller anden Maade kunde faa Gavn deraf. Af Ærøskøbing Regnskab fra 1674 ses, at der blev udbetalt 100 Mark til Skolemesteren og 16 Mark til Klokkeren, og i 1675 blev Skoleplankeværket forbedret for 52½ Skilling. Fra 1682 har vi Oplysning om, at Indtægterne gennem Degneembedet i Rise var over 30 Td. Byg. Ved denne Tid blev der ydet tilsvarende fra Tranderup og Bregninge. Naar Sognemændene i Tranderup leverede deres Byg til Skolen i Ærøskbg., hvad vel nok skete paa samme Dag, skulde Skolebørnene til Gengæld give 1 Td.

Øl til disse. Bønderne har forstaaet at sikre sig imod at komme til at køre tørstige hjem igen. Rektor og nogle af Skolebørnene har vel faaet Lov til at smage ogsaa. Der fortælles ikke noget om, at Sognemændene fra Rise og Bregninge har sikret sig paa samme Maade. Maaske de har været saa lumske, at de har afleveret deres Byg samtidig for at faa Lov til at smage paa Herligheden.

Hvis det ikke var den gamle Provst, Simon Christensen i Tranderup, der har givet Oplysning om Øldrikningen, kunde vi næsten have Grund til at tvivle derpaa, men han var ikke saa rebelsk; thi omtrent samtidig har han givet Ordre til, „at enhver Husfader med Sine hver Dag skal bede og synge før Arbejde og før de gaar til Sengs, bede for Øvrighed og det hele Land; helligholde Søn- og Festdage, og afholde sig fra alt Arbejde paa disse Dage; holde Børn og Tyende til flittig Kirkegang o. s. v. o. s. v."

Endvidere fik Rektor 200 Mark af Byens Kasse, Offer paa de tre Højtidsdage og nogle frivillige Gaver, der paa Højtidsaftener blev indsamlet ved Borgernes Døre. Der menes, at disse Gaver var for Undervisningen i de lærde Sprog.

Det er vist først fra Nytaar 1663, at Hans Knudsen blev Rektor; den 4. Jan. 1675 underskriver han Kontrakten fra 1648 sammen med Substituten i Rise, men med den Tilføjelse, at Hans Knudsen for Substitutens „ringe Vilkaars Skyld at eftergiffue en Slet Daler og en Ost saa god som en Slet Daler eller Penge derfor."

Den 25. Febr. samme Aar vies han til Cathrine (eller Ane) Pedersdatter Pilegaard. I Kirkebogen er Vielsen noteret to Gange med ganske kort Mellemrum, men Bruden er opført med forskelligt Navn. Hun hed maaske Ane Cathrine. Hun er altsaa fra Ærøskbg. I de næste ti Aar faar de følgende Børn døbt: Ane Margrethe, Knud, Ane

Christine og Anne Marie. Raadmand Jens Knudsen, nævnes som Fadder. Det er nok en Broder til Rektor.

I November 1682 udstedtes Forordning om Bryllupper, Barnedaab, Begravelser o. l. a. „skal herefter ved Sjungen for Lig paa Gaderne saavel i Købst. som paa Landet være afskaffet." Dette Forbud tog Hans Knudsen ikke Hensyn til. Som Rektor var det ham, der sammen med Disciplene gik foran Ligfølget og sang.

11. Juni 1683 fortæller Kirkebogen:

blev Laur. Madsens Datter Ellen 1½ Aar og 2 Mdr. begr. Der blev sjunget bort ad Gaden imod Kgl. Forbud og Ordre.

21. Juni blev der kast Jord paa Peder Jensens Søn, som var 6 Uger gl. och blef bortsjungen ad Gaden Aff den suspenderte Skolemester Hans Knudsen. Imod Kgl. Forbud og Ordre.

Det skete atter ved et Barns Begravelse d. 24. Juli.

I den gejstlige Ret blev Rektorens Lovovertrædelser behand'et. Deraf fremgaar, at han havde overtraadt Forbudet allerede Skærtorsdag, hvorefter Sognepræsten indberettede det skete til Provsten, som derefter indkalder den gejstlige Rets Medlemmer, Sognepræsterne i Rise og Bregninge til Møde i Tranderup Kirke d. 8. Maj, hvor Sognepræsten i Ærøskbg. begærede Dom over Hans Knudsen, som dog ikke var mødt, og Mødet blev udsat i fjorten Dage. Hans Knudsen paaberaaber sig Ret ifg. et Mandat af 20. Marts udstedt af Hertug Christian. Retten holdt paa, at et fyrsteligt Mandat kan ikke omstøde en kongelig Forordning. Denne Forordning var ved et tidligere Møde oplæst for samtlige gejstlige Personer paa Øen, hvor man dog savnede Hans Knudsen. Han blev nu af Retten spurgt, om han var Kongens eller Fyrstens Mand, hvortil han svarede, at „han gaff Rettens Betjente (altsaa Provsten og de to Sognepræster) det at betencke." Endvidere blev han spurgt, om han kendte noget Kgl.

Brev, ved hvilket han var endtlediget fra den Ed, han havde givet Kongen, „men han gaff icke noget categorisk Svar." Da han heller ikke vilde love at overholde Forordningen for Fremtiden, udtalte Retten følgende Dom:

> „Saasom Hans Knudsen, Latinsk Skole Mester udi Erritz Kiøbing imod Hs. Exell. Hr. Stiftamtmand og velbyrdige Hr. Biskops Ordre grundet paa Hs. kgl. M. allern. Forordn. om Begravelser af Dato 7. Novbr. Anno 1682 har bevist sig ulydig med Ligsang paa Gaden, da han dog er edsvoren kongelig Underdaner, da bør bemeldte Hans Knudsen for hver Forseelse efter 28 Artikel udi Højbem. Forordn. at bøde og betale 50 Rd. og desforuden suspenderes fra sit Skoleembede med mindre Hs. Fürstl. Durch. her udi Retten (af H. K.) producerede Mandat kan befri hannem." (Æ. A. A. Con. L. Nr. 22).

Trods Suspensionen var han dristig nok, som vi har set, til at fortsætte paa samme Maade. Det kunde dog ellers give ham Vanskeligheder nok. Men det varede ikke længe, før han bad om godt Vejr, hvad følgende Skrivelse fra ham vidner om:

> „Eftersom Jeg underskreffne Hans Knudsen, Rector Scholæ udi Erroeskiøbing mig imod Hans Kgl. May. min Allernaadigste Arffveherris og Konges forordning og befalning om Begraffelser groveligen haver forsett, idet jeg der tvert imod uagtet ald Advarsel gjort haver, saa ogsaa min Biscop den Velærde, Velbiurdige og Højærværdige Mand Dr. Thomas Kingo, da han laste saadan min forseelse, som mig efter min Ed og Embeds Pligt anstod og burde haffver begiæret. Derforuden ogsaa min Ærværdige Herridts Provstis Dom hafver været overhørig, som mig fra mit Embed haffde Suspendert; og endelig antaget mig fremmed og intet Vedkommende Sager imod min kiere Sognepræst og Siælesørger at drive.
>
> Da efterdi min Velbiurdig og højærværdige Hr.

Biscop mig for hands fyrstelige Naades Hertug Christian af Gluchsburg hands naadige intezces. disse mine grove forseelser paa Hans May. naadige behag haver efterladt, saa lover og tilforpligter Jeg mig her med, at Jeg her efter som Hans May. min naadigste Kongis udi Dannemarch hans Edsorne Underdan skal findes lydig og underdanig endogsaa med Liv og Blod Hans May. naadige Befalinger at efterkomme oc forfichte. I lige maade mit Embed med ald tilbørlig Flid adt forrette, og min Hr. Biscop som min rette christelige Øfrighed med ald ære Lydighed og Respect i alle Ting at begege. Saa og tilforpligter Jeg mig at afbede hos min Provst og Sognepræst udi Tvende Præsters Overværelse hvis Jeg mig imod dennem hafver forsett og aldrig enten udi Ord eller gierning mig her efterlade finde mig motvillig ulydig eller ufin i nogen Maade, men dennem og deris gandske Huus ald ære og høflighed bevisse.

Og dersom anderledis end omskrefvet er aff mig befindes i nogen Maade, skall disse mine forrige forseelser og den paafølgende Straff staa mig aaben for, hvilket jeg herunder min egen Haand og Signet bekræfter venlig ombedendis Hæderlige og vellærde Mand Hr. Simon Christensen, Sognepræst til Tranderup og Provst paa Ærrøe med mig til Vitterlighed at underskrifve.

Odense, 8. Septb. 1683.

Hans Knudsen.

Simon Christensen.

Ved Danske Lov af 1683 blev det som før omtalt bestemt, at Ordningen med Substitut og Løbedegn skulde afskaffes. Det var jo ikke til Fordel for Hans Knudsen, men saa længe, der ikke var Embedsledighed i Rise gik det vistnok som hidtil. Men da der 1693 kom en ny Degn i Rise, prøvede Hans Knudsen paa at opnaa de samme Fordele som hidtil, hvilket Degnen Peder Vallund dog ikke vilde gaa med til. Han klager til Biskoppen, der svarer, at „Tienden herefter følger Degnen Pe-

der Vallund och Skolemesteren i Erritskiøbing sig dermed aldeles intet haffuer at befatte, mend skall være fornøjet med det Korn affgifft der aff Sognet, som hannem tillagdes, det I (Præsten eller Provsten) hannem kand lade sig forstaa om hand tiere til erm. Midsommer Tiendes Oppebørsel skulle frembyde." Hans Knudsen har dog ikke opgivet Haabet om atter at faa Del i det dejlige Degnekorn i Rise. Da der 1699 kommer en ny Degn, prøver han Lykken igen, men med samme ringe Resultat. Hele Maskineriet kom ellers i Gang. Hans Knudsen ved, at hos Biskoppen kan det ikke hjælpe at komme. Han prøver saa Hertugen paa Lyksborg. Den Udvej har været prøvet før. Den er altid et Forsøg værd, naar alt andet glipper. Hertugerne har aldrig været kede af at faa Lejlighed til at blande sig ind i dem uvedkommende Forhold paa Ærø. Hertugen henvender sig til Kongen for at hjælpe Hans Knudsen. Kongen lader Skrivelsen gaa videre til Biskoppen i Odense. Selv Bønderne i Rise Sogn tager Stilling til Sagen, men til Fordel for deres Degn, og de indsender ligeledes en Skrivelse til Hertugen. Vi skal ikke her følge alle disse Skrivelser. Det ender med, at Sagen kommer for Provsteretten, den gejstlige Ret paa Ærø; denne bestod af Provsten og to Præster. Denne Ret fælder følgende

Dom.

Udi den Sag imellem den hæderlige og vellærde Mand Johan Groth, Sogne Degn udi Rise Sogn paa den ene Side og den anden hæderlige og vellærde Mand Hans Knudsen Latine Skolemester i Eritskbg. ang. Degnepensionen af Rise Kald kiendis saaledis, at Johan Jensen Groth, Sædedegn i Rise skall levere udi rette Tid dend femte part efter Lovens 2 Bog 15 Cap. 13 Artk., hvorpaa og bemeldte Johan Groths Kaldsbrev allernadigst er udstedt. Derimod haver mer bem. Hans Knudsen intet at befatte sig med forbem. Degne indkomsters Oppe-

børsel i nogen Maade enten Hemmelig eller aabenbar med mindre Hand vil anses for en ulydig undersaat imod Hans Kgl. May. allernadigst udgifne Lou.

Tranderup Præstegaard d. 20. Juni 1699.

Simon Christensen, Provst, Tranderup.
Christopher Vollund, Sognepræst, Bregninge.
Dominicus Brandt, Sognepræst, Rise.

Allerede samme Efteraar d. 10. Septbr. maatte Hans Knudsen atter give Møde for den gejstlige Ret. Denne Gang i et mindre delikat Anliggende. Det er Kapellanen Jørgen Rose, der i Retten fortæller, at en Aften da han havde aflagt en god Ven en Visit, og derefter i gode Venners Følge vendte hjem, opholdt Rektor sig der, men noget velbeskænket og i Kompagni (Selskab) med Jacob Skrædder. Kapellanen frygter for, at de to Herrer skal komme i Klammeri, og han overtaler sin Hustru til, at hun skal faa dem til at gaa, hvad dog ikke lykkes for hende. De kom i Skænderi. Hans Knudsen siger om Jacob Skrædder, at han er en Politikus o. s. v. Han mener derimod, at Hans Knudsen er en Skælm og Meneder.

Christen Simonsen fra Tranderup, vistnok Provstens Søn, er tilsagt som Vidne, og er vel en af de gode Venner, der var i Selskab med Jørgen Rose. Der foreligger ingen Dom. Trods Sagens Ubetydelighed, er den dog som en lille Flig, der løftes, saa at vi bedre kan forstaa Datiden, og vi tror nu bedre, at Hans Knudsen har kunnet hjælpe de Tranderup Mænd med at tømme Øltønden.

Endnu en halv Snes Aar er Hans Knudsen Rektor, men fra 1698 nævnes ikke saa faa Gange, at han har en Medhjælper, som benævnes for Vicerektor eller Collega ved Skolen, saaledes Peder Hansen Brandt, der vistnok var Søn af en afdød Sognepræst i Ærøskbg.

Ved en Overenskomst mellem Rektor Knudsen og

Collaborator Peter Brandt bestemmes, at Knudsen skal undervise i den alm. Børnelærdom, hvorimod Peter Brandt skal overtage de Disciple, „som skal gøres pro-

Ærøskøbing gamle Skole, opført omkr. 1789, spøgende kaldet »Visdommens Kilde«.

fectt i Græsk og Latin.“ Ved Sangen og Bønnen i Kirken skal begge opvarte. Brandt skal derfor modtage 30 Rd. og 10 Td. Korn af Knudsen. Overenskomsten er stadfæstet af Biskop Kingo d. 24. Decbr. 1698.

Af andre Vicerektorer nævnes Jens Groth og Hans Dynesen Pontoppidan.

I de samme Aar nævnes ogsaa en Dansk Skolemester gentagne Gange. Han hedder Jeppe Hansen og fungerer ogsaa som Byskriver. Det er vel ham, de føromtalte 100 Mark er bestemt for.

Hans Knudsens Efterfølger var Johan Christiansen Bang. Den 21. Jan. 1710 troloves han til „den ærlige, hæderbaarne og meget gudelskende Møe, Ane Christine Hansdatter, forrige Rektors Datter." De vies den 30. Juli. Hans Knudsen og Byfogden Christian Philipsen er Forlovere. Maaske er den nye Rektor Søn af Byfogden.

Hans Knudsen døde i Decbr. 1712.

Rektorerne Joh. Chr. Bang, Fr. Christensen, Vallund og Vesthoff.

I Tiden efter Hans Knudsens Død skiftede Skolen ofte Rektor.

Joh. Chr. Bang havde som Svigerfaderen stor Lyst til at faa noget mere af Degnekornet fra Øens Landsogne, end der tilkom ham. Han anlægger Sag mod Degnene i Rise, Tranderup og Bregninge 1712 ved Provsteretten. Han vil have, at hans Svoger, Samuel Samuelsen Schou, der vel maa være en Slags Sagfører, skal føre Sagen for ham. Det vil Provsten ikke tillade. Vil Bang føre Sag, maa han selv møde i Retten, hvilket han ikke vil, da han har for ringe Kendskab til Loven, siger han. Retten beslutter saa at henlægge Sagen, til Bang har faaet tilstrækkelig Kendskab til denne. I hans Tid hører vi ikke mere dertil, saa hans Kendskab dertil har vel ikke forbedret sig siden.

Et Par Aar efter dør han, og han begraves d. 27. Jan. 1714.

Efter Bangs Død blev Fr. Christiansen Skolens Rektor.

Maaske de er Brødre. Navnet Christiansen kan tyde derpaa, men at den ene Broder har tilføjet Bang. Hans Hustru dør den 24. Septbr. 1716. Den 4. Maj 1717 vies han til Enken Margrethe Samuelsdatter. De har faaet Kgl. Bevilling til at indgaa Ægteskab, maaske fordi Sørgeaaret for Fr. Christiansen endnu ikke var omme. Den 26. Novbr. faar de en Datter døbt. Hun faar Navnet Maren efter Rektors første Hustru. Den omtalte Samuel Samuelsen Schou og Margrethe Sd. var Søskende. Deres Fader var den i 1710 afdøde Sognepræst, Samuel Schou. Han blev begravet i Kordøren.

For den 4. April 1721 skriver Præsten i Kirkebogen „prædikede jeg i en hæderlig Forsamling over den hæderlige Sal. Rectoren her i Byen Fr. Christiansen i hans 51 Aar. Salme 106 V. 4—5. Ejs. 12, 2."

Et Par Aar efter, at Margrethe Sd. er blevet Enke, prøver ogsaa hun paa at faa noget mere Degnekorn, og i den Anledning bliver Provsteretten atter ulejliget. Hendes Broder faar denne Gang Lejlighed til at tale i Retten d. 10. Aug. 1723. Det er Degnene Johan Groth i Rise og Thomas Christensen i Tranderup, hun sagsøger. Johan Groth tager Ordet i Retten og afviser Fordringen ved at henvise til Rettens Dom af 1699 og tilføjer, at „i leven Live har Manden aldrig forlangt mere, saa han maa da have været tilfreds." Retten afsiger derefter følgende:

Dom.

Saasom Sal. Frederik Christiansen, Rector har i tvende Ægteskaber betjent sit Embede, aldrig har givet denne Sag for Provsteretten saa og for det andet der langt overgaar Johan Groths femte Part af de visse Korn-Indkomster saa og Tranderups Degns; saa kan vi ikke andet end frikende de tven-

de Degne, og Madam Margrete maa inden femten Dage betale 2 Rixdaler til Sagens Omkostninger.

Bregninge Præstegaard. d. 21. Septb. 1723.

Johannes Stenlosius, Provst.
Chr. Fabricius, Sognepræst i Rise.
Ditlef Lucoppidan, Sognepræst i Ærøskbg.

Margrethe Samuelsd. blev 1702 viet til Faderens Kapellan, Jens Gaverslund, der blev Sognepræst efter Svigerfaderens Død 1710. Ved Juletid 1711 blev hun Enke første Gang.

Allerede d. 7. Febr. 1721 aflægger *Thomas Vallund* Ed til Biskoppen og antages til Rektor. Han er Præsteson fra Bregninge.

Inden et Aar er gaaet, den 24. Januar 1722 kaldes *Frederik Westhoff* til Rektor og aflægger ligeledes Ed.

I Westhoffs Tid skulde Ærøskbg. Kirkeorgel repareres. Kirkens Regnskabsfører Hans Jensen Bager skriver, „at han har ikke Forstand paa slige Ting at accordere, hvorfor jeg raadførte mig med Magistraten, der beordrede Rector Westhoff udi Ærøkbg. Skole, der baade forstod Instrumental og vocal Musich til sammen med M.-gistr. at faa gjort Accord med Ms. Goltaffel, Degn i Marsløf (Marslev paa Fyn) om en Reparation." Kirkeregnskabet for 1731 viser, at der blev betalt 300 Rdl. 4 Mark til Goltaffel for Reparationen.

Biskop Lodberg visiterede i Ærøskbg. i Marts 1729, hvor ogsaa Rektor skulde være til Stede. Om Begivenheden noterer Præsten i Kirkebogen:

„efter voris Højærværdighed Biskop Lodbergs Forlangende examinerede jeg i Kirken fra Kl. 12 til mindst Kl. 2. Mangfoldigen unge folch i deris Børnelærdom udi en stor Samling af Gamle og Unge, der allerede var eller flere Gange havde gaaede til Guds Bord og sad eller staaede i deris Kirke

Stade efter min om Søndagen forud gjorde proposition (Forslag) i intonitionen derom.

To Aar efter dør Westhoff. Den 31. Maj 1731 begraves han i Kirken, og Præsten tilføjer i Kirkebogen, at der „blev Paranteret over ham i Choret"; altsaa prædiket og sunget.

Jens Hansen Bagger.

I Biskoppens Collatsprotokol ses, at:

„Jeg Jacob Lodberg, Biskop i Fyns Stift gjør Vitterlig at som forrige Rector i Erøeskbg. Scholæ Fr. Westhoff ved Døden er afg. saa haver jeg paa min Allernaadigste Konges Behag i Hans Sted kaldet og antaget Studiosum Jens Hansen Bagger til at være herefter Rector Scholæ udi Erkb.; thi skal han samme sit Embede trofast og vel forrette, Gud frygte, sit Liv Christelig og skikkeligen fremdrage, sine Disciple flittig informere og i agt tage og hvære sig i alle Maader efter Hans Kgl. May. Love og Forordninger rette.

Til Indkomst nyde han, hvad hans Formand med Rette nyt haver og til Rectoren liger.

Til Stadfæstelse med min Haand og Zignet.

Othense d. 11 Juni 1731.

Lodberg.

Som før omtalt var Jens Hansen Bager /: eller Bagger :/ Student fra den Skole, hvor han nu blev Rektor. Flere af de andre Rektorer har vistnok ogsaa været det.

J. H. Bagger er Søn af den før omtalte Regnskabsfører for Kirken, Hans Jensen Bagger, der boede i Vestergade.

Da han har ledet Latinskolen i en halv Snes Aar, kommer Forordningen af 4. Marts 1740 om, at Latinskolerne i de mindre Købstæder skal nedlægges. Af 58 blev 38 nedlagt, og en af dem var Skolen i Ærøskbg. Her skete ingen anden Forandring, end at Skolen nu blev

en dansk Kristendomsskole. Rektor Bagger fortsatte som eneste Lærer ved denne Skole og beholdt den samme Løn, som hidtil. Han beholdt ogsaa Titlen af Rektor. Skolen fik dog vistnok Lov til at fortsætte nogle Aar endnu, for at Eleverne kunde faa deres Eksamen.

I den følgende Tid maa det være, at en Degneson fra Drejø bliver sendt til Skolen i Ærøskbg. for at lære Skrivning og lidt Regning. Da han atter kom tilbage til sin fædrene Ø, maatte han tjene Bønder, men fulgte sin Fader til Kirke for at synge med ham. Han var senere Degn paa Drejø i 50 Aar, og han talte tit om den Regnefærdighed, han fik „i de fire Specerier".

I Baggers lange Embedstid var der flere Gange Bispevisitats. I Visitatsprotokollen er der for Ærøskbg. noteret:

5. Juni 1733. Ungdommen fandtes kun maadelig oplyst formedelst de fleste af Borgerne bruge deres Børn til andet Arbejde og Tjeneste, hvorved de forhindres at gaa i Skole og lade sig undervise i Christendom.

13. Maj 1746. Ungdommen vel oplyst, men om Kirkens Brøstfældighed blev klaget.

4. Maj 1777. Ungdommen meget vel oplyst."

Provst Fabricius, Rise, visiterede 1774 og bemærker:

> I Ærøskbg. svarede Magister Gudme (Præsten) til Ungdommens Vankundighed, at det var Skolevæsenets slette Tilstand Aarsag, og da jeg hertil sagde, at det var ilde, at saa vigtig en Sag ikke var i bedre Stand, svarede han: Rectoren, som egentlig skulde være Skoleholder, var en gl. Mand, der fast intet kan udrette, og som Børnene intet agtede. Klokkeren, der vel og har haft Skole, men duer nu ej heller, lærer de ikke noget godt af; nu ventes en fremmed Person, han har med Magistratens Tilladelse sat sig ned i Kiøbing for at læse for Børn til hvilken Skolemester som ingen ordentlig Skolehus har, man ej kan have nogen Tittale, og

da nu ingen Lærerskole findes, gaar Ungdommen enten ikke i Skolen, eller ved deres Skolegang lærer intet. Maatte det behage Deres Højærværdighed (Biskoppen) at se derhen, at Skole Væsenet dog hidrører til Ecclhiastriea og sorterer under Gejstligheden kunde fra den verdslige Øfrighed Interessering . . . . . og efterlade disse Pligter ret til conatituer og regulere, hvorledes med Skolevæsenet skal forholdes, hvis Indretninger maa nødvendig svare til deres Hensigt og som Sager er dem mere eller mindre betydelig vilde det upaatvivlelig have sin Nytte, men saalænge det bliver in statu quo bliver det værre og ej bedre."

Med denne Visitatsberetning til Biskoppen har Provst Fabricius givet et afgørende Stød til den hældende Vogn. Store og afgørende Forandringer skete ikke lige straks, men der er gjort opmærksom paa, at Skolevæsenet trænger til en Forandring. Efter Henstilling til Biskop og Kancelli kommer man omsider saa vidt, at Kongen udsteder et Reskript om Skolevæsenets Ordning i Ærøskbg. Hvor ubestemt det end kan synes at være, fik det dog afgørende Betydning. Det bliver som et Grundlag for den senere Udvikling af Byens Skolevæsen, og dets Ordlyd er.

Vi Christian d. VII o. s. v.

Vor Gunst tilforn!

Som det af adskillige til os indkomne Efterretninger ang. Skole Væsenet udi vor Kiøbstad Ærøes-Kiøbing fornummen, at det i Henseende til Byens talrige Ungdom og dens Oplærelse i Læsning og Skrivning og Regning, baade i det Danske og Tyske Sprog kunde være tjenligt, at dertil blev antagen en a parte Skoleholder, men i den, at der værende gamle Rector Bagger ej kan betages noget af sit lidet Levebrød og at han ey heller deraf formaa at holde en Assistent og Medhjælper ved Skolen, ligesom han og egentlig og alene er beskikket til som dansk Christendoms Skoleholder at undervise Ungdommen i Dansk Christendom og Salig-

heds Kundskab, hvilket han hidindtil upaaklageligt skal have gjort.

Saa giver Vi dig hermed tilkiende, at Vi efter dit i den Anledning gjorte Forslag allernaadigst fundet for godt at hermed udi Ærøeskj. skal forholdes paa lign. Maade som i andre Kjøbstæder i Følge Vores Danske Love 2. Bog 18 Cap. 14 Artk., saa at i Fald det maatte eragtes aldeles fornødent forinden merbem. Rector Baggers Død, at forsyne Byen med nok en Skoleholder som ellers skal ske, naar han ved Døden afgaar, skal af Byens Øvrighed, straks antages en egen og a parte Skoleholder, som kan lære Ungdommen at læse og forstaa Tysk og Dansk, samt at skrive og regne, men i Henseende til deres Christendoms Kundskab, skal de holde sig til Chordegnen — og maae der Skoleholderen tillægges noget Vist ugentlig at nyde for hvert Barn af formuende Forældre efter en af Øvrigheden derover fastsat Taxt, baade for de Børn som lære at læse i Bøger og dem som siden lære at skrive og regne, for hvilke sidste bør gives noget mere, men for de fattige Børn, som han skal tilforpligtes at oplære for intet, naar han tillægges en vis taalelig aarlig Løn af Byen. Derimod naar den gamle Rector Bagger og Klokkeren Lund ved Døden afgaa skal disse Tjenester combineres i en Person, som skal være Chordegn, Catecet og Klokker og det, som disse nu nyde af Byen, nemlig Bagger 100 Mark og Lund 16 Mark tages derfra og henlægges til Byens Skoleholder til nogen Lettelse for Byen, ligesom og denne Bys Skoleh. med fri Hus efter Øvrigheds Foranstaltning vil være af forsyne."

Reskriptet er udstedt paa Christiansborg Juleaftensdag 1779. Det er Biskoppen, Kongen henvender sig til deri, men med Befaling, at han skal henvende sig til rette vedkommende og meddele Kongens Villie. Desuden henvises til, at det er Landfogden, Actuarius og Sognepræst, der har Tilsynet.

Af de forskellige Skrivelser har vi set, at der ogsaa

er en Klokker i Ærøskbg., men at han ogsaa trænger til en Afløser.

Allerede 1674 og 1691 omtales en Klokker. 13. Novbr. 1691 troloves Hans Jensen, Klokker i Ærøskbg. og Karen, Sal. Rasmus Glarmesters i hendes Hus og Gaard. Senere ser vi, at Klokkeren Diderich Thormølen faar en Datter døbt d. 27. April 1703. Kun faa og smaa Oplysninger, men dog Bevis for, at der var Klokker i Byen paa denne Tid.

Hans Pedersen Lund bliver Klokker 1730. Han er da 27 Aar og har i et Aar været Degn i Tranderup, og altsaa kan man regne med, at Klokkerembedet er bedre end Degneembedet i Tranderup. Det var ogsaa Øens mindste. Af Kirkeregnskabet for 1741 ses, at han skal renholde Kirken for 1 Rd. aarlig, ligeledes „Maje til Kirken 2 (Mark). Han faar altsaa Betaling for at pynte Kirken med grønne Grene (Bøgeløv el. l.) og desuden faar han efter Biskoppens Ordre aarlig 5 Rdl. til Husleje.

Hans Hustru Anne Kirst. Jensdatter har været gift før. Hun har en Datter Anne Lucie Hermansd. Enken ejer noget Tofte Jord ved Ørøskbg., som Klokker Lund lover Datteren, naar Moderen dør, dog mod Betaling. Da saa Moderen dør d. 30. Jan. 1765, gør Datteren og hendes Mand, Utterup, Fordring paa Jorden for 150 Mark. Lund ønsker dog at beholde den nu, men i Skifteretten maa han indrømme sit Løfte og afgive Jorden. En Dattersøn Jens Chr. Svane er da Orgelbygger i Rudkøbing. Den 12. Septbr. samme Aar faar Lund kgl. Bevilling til at indgaa Ægteskab med Mette Marie Frantsdatter, og de vies d. 15. Novb. Han er da 61 Aar. I dette Ægteskab er to Døtre Anne Kirstine og Bodil Marie. Da Faderen dør d. 11. Jan. 1783 er de henholdsvis 16 og 9 Aar. Lund har et Hus, der vurderes ti 1500 Mark. Et Stykke Toftejord til 60 Mark. Lund

er da 79 Aar og har været Klokker i Ærøskbg. i 52.

Den fremmede Person, som Provst Fabricius omtaler, og som ventes til Byen for at holde Skole, var *Johan Bauditz*. Eftersom Forholdene er os bekendt, kan vi forstaa, at Bauditz nok synes om at blive Privatlærer her. Han er da 36 Aar. Bauditz er vel nok antaget af Borgerne, men efter Provstens Udtalelser, maa han dog nærmest betragtes som Privatlærer. Han er en meget dygtig Skrive- og Regnelærer og selveste Provsten i Rise sendte tre af sine Børn til ham. Da Provsten dør 1781 indsender Bauditz en Regning til Dødsboet paa 4 Rdl. Der er for 3 Børn i 32 Uger a 6 Sk. Bauditz anerkendes fra flere Sider som en dygtig Lærer, men ellers er det smaat nok med den Ros, der kommer ham til Del. Den senere Provst sagde om ham, at han ofte ikke opførte sig som han burde. I 1782 kom han til Tranderup som Skoleholder, og ogsaa her kan de samme Ord bruges om ham. Se Aarbogen 1934.

Christian Roland.

Chr. Roland er født 1748 og var theologisk Student, og som saadan havde han været Huslærer forskellige Steder i ti Aar. Ved den Tid, da der skal foretages Forandringer ved Skolevæsenet i Ærøskbg., kommer han til Byen og forlover sig med Rektor Baggers Datter. Han vil nu gerne have det kombinerede Embede som Catecet, Kordegn og Klokker, og han indsender en Ansøgning derom til Biskoppen. Sognepræsten, Magister Gudme anbefaler ham. Han forpligter sig til at passe Embederne uden Løn indtil de bliver ledige ved Dødsfald. Gudme skriver:

> „Efter Deres Højædle og Højærværdiges gunstige Tilladelse vover jeg ydmygst herved at fremlægge Studiosus Chr. Rolands underdanige Ansøgning og tillige fordrister jeg mig ydmygst ved min ringe Forbøn at intercedere at han gunstigst maatte be-

skikkes efter sin underdanige Ansøgning til at assistere nærværende gamle og nu særdeles svage Kirke-Betjentere, navnlig Chor-Degn og Klocher her paa Stedet i deres Embeds Forretninger cum spe succederele efter Kgl. Maj. allern. Anordning af 24. Decbr. 1779. Saa meget dristigere vover jeg ydmygst at frembringe en saadan Bøn for D. H. H. eftersom jeg saavel ved egen Erfaring, som og ved adskillige brave Mænds Vidnesbyrd, hos hvilke han som Imformator har tjent, har Forvisning om bem. Stud. Rolands Duelighed og Retskaffenhed. Og da her paa Stedet ikke gives mindste Lejlighed for visse her værende gamle Kirke-Betjente til ellers at faa (Hjælp) i Svagheds Tilfælde som nu i 1 Aars Tid oftere indtræffer, den Hjælp i deres Embede, som kunde være anstændig og beqvem, samt uden Anstød for Menigheden, saa ønskes saa meget mere at benævnte Supplicant maatte finde D. H. H. Bevaagenhed og en naadig Bønhørelse, hvorved disse værende Kirke-Betjente i deres høje Alderdom og tiltagende Svaghed, som nødig især for Klockeren til mest at holde Sengen, blev tillige bevist saa stor Bevaagenhed og Naade, at de uden Omkostninger, som deris fattige Tilstand i Sandhed ej vilde taale, om de ikke i deres høje Alderdom efter 50 Aars Tjeneste skulde betages nødvendig Ophold; kunde saa i Svagheds Tilfælde deres Embed anstændigen forsynet."

Ansøgningen indsendes i Oktober 1781; den 12. April 1782 faar Roland Kollats, da han „allerede i nogen Tid har gaaet disse gl. Mænd til Haande i Embeds Forretningen, ligesom han og har de Egenskaber som i *Indføds Retten* var fastsatte."

Klokkerembedets Indtægter faar han allerede fra Begyndelsen af Aaret 1783, da Lund døde. Den 13. Oktbr. 1787 døde Bagger, saa fra den Tid er han i Besiddelse af begge Embeder. Den 24. Oktbr. 1783 holder han Bryllup med Ellen Bagger, Rektor Baggers Datter. Han og Pastor Gudme var Forlovere.

Degnene i Landsognene var ikke glade for at levere Byg til Bagger, og det blev ikke bedre nu, da Roland skulde have Kornet. Bagger havde i sin Tid truffet Aftale med Degn Bindesbøl i Rise om, at han skulde have Lov til at betale hver Tønde Korn med 1 Rd. Da der senere kom en ny Degn, vilde han have, at denne Ordning vedblivende skulde gælde, men det vilde hverken Bagger eller Roland gaa med til. Degn Schødt i Rise og Degn Rønne i Bregninge nægter saa at levere Korn. Der klages derover til Biskoppen, som derefter giver dem Ordre til at levere Kornet. Da Rønne leverer Kornet, maalte Roland „med en af de gamle Skæpper, hvad er forbuden her under kongelig Brøde af 25 Rd. eller Straf, da de er større end stemplede Skæpper. Før vilde jeg give Penge, men den hidsige Roland kastede dem paa Gulvet. Jeg gav dem saa til Provst Gudme, men han holdt med Roland". Det er let at forstaa, at Degnene gerne vilde nøjes med at betale 1 Rd. for hver Tønde Korn. Aftalen med Bindesbøl var truffet 1747, og i Mellemtiden var Kornprisen steget meget, saa at det nu vilde være en stor Fordel for dem. Da Roland overtager Embedet, træffer han Aftale med Degnen i Marstal om 4 Rd. pr. Tønde. Da Marstal 1767 udskilles fra Rise Sogn, skal Degnen i Marstal betale Halvdelen af det tidligere Degnekorn fra Rise Sogn.

Roland har ingen Børn, og han og Hustru opretter Testamente 1796, hvori bliver bestemt, at den længstlevende skal udbetale 10 Rd. til den afdødes Arvinger. Den 29. Juli 1805 dør Hustruen.

For 1806 bringer vi her en Fortegnelse over Rolands Indtægter:

1. Til Husleje som Degn og Klokker	10	Rd.	0	Mark
2. Værket at trække og Olie til Smørr.	1	„	2	„
3. feje Kirken	1	„	0	„
4. Byg: Rise Degn 4 Td. Marstal D. 4 Td.				

	Bregninge D. 15 Skp. Tranderup D 10 Skp.; Rise Kirkelade 2 Skp. En Bondegaard i Stokkeby yder 1 Td. 4 Skp.; Ialt 12 Td. 7 Skp. a 3 Rd. (ca.)	39	Rd.	0	Mark
5.	Offer: Ved de tre store Højtider efter Recript fra den Kgl. Overret paa Gottorp af 4. Jan. 1805. 1 Skill. af hver confirm. Person	50	„	0	„
6.	Offer ved større Daab og Bryllup	30	„	0	„
7.	Offer v. Begravelse	30	„	0	„
8.	Af Tegne Penge ved Communion	20	„	0	„
		190	Rd.	2	Mark

Af en Opgørelse fra 1812 ses, at der fra Halmø ved Juletid blev givet „et lidet Brød", og ved Paasketid en Snes Æg. Halmø har hørt til Ærøskøbing Sogn.

Ved denne Tid kom en ny Præst til Ærøskbg. Der var Ting, han nok kunde ønske, der skulde ske en Forandring ved. Særlig med Hensyn til Begravelserne, men da det ogsaa angaar Kordegnen, som det lader til, han kommer godt ud af det med, udsætter han Reformerne til efter hans Død. Han udtaler i sit Andragende derom til Biskoppen, at man endnu 1814 holder katolsk Sjælemesse ved Begravelser i Ærøskbg. Kirke. Nævnte Forhold paa denne Tid er ret enestaaende. Han skriver saaledes:

> I min Menighed findes en Skik, som jeg ønsker enten ganske afskaffet, eller dog bragt i Overensstemmelse med Kancelliets Skrivelse af 20. Octbr. 1773 til Biskoppen i Fyns Stift.
>
> Sagen er denne: naar Lig begraves, gaar Sørgeskaren, efter at den sædvanlige Sang ved Graven er til Ende, ind i Kirken, hvor under Degnens Anførelse, undertiden tillige Orgelets Ledsagelse, synges en Ligsalme. Naar dette er til Ende, træder Degnen frem i Chordøren, læser en af Davids saakaldte Poenitense Psalmer og Fader vor. Derefter vender han sig og nedknæler paa Alterfoden, hvor han synger det lidet Litanie, eller O, du Guds Lam

etc. Derpaa rejser han sig og gaar hen i sin Degnestol, hvor han fortsætter Litaniet med: Vi have syndet etc. og messer til Slutning en Kollect om Syndernes Forladelse. Endeligen sluttes det hele som det begyndte med en Ligsalme.

Denne Handling kalder man for Bøn; jeg kalder den en ren catolsk Sjælemesse. At udvikle det upassende i denne Skik, behøver jeg næppe for nogen Tænkende. Og at jeg hidindtil i de ni Aar jeg har været Præst her paa Stedet, herved har været taus, er Aarsagen: at jeg ej paa nogen Maade vilde forringe den meget brave Degns Indtægter; da han alt ved min Ankomst havde været i Besiddelse af sit Embede i 23 Aar. Nu derimod, da han er død og Embedet Vacant, tror jeg, det er Tid her at gøre Forandring.

Unægtelig ønsker jeg denne hele saakaldte Bøn eller Sjælemesse afskaffet. Men for at ikke Degnen ganske skal tabe sin herved faldende Indtægter, hvilke dette foruden kan være smaat nok, kunde det vel være tilstrækkeligt til at forebygge det ganske upassende i Skikken, at Degnen alene indskrænkedes til at maatte synge en Psalme, naar det af Sørgehuset begjeredes, og han efter Sædvane betaltes, men derimod havde ved saadan Lejlighed at afholde sig fra al Læsning i Chordøren al Sang af Litaniet og al Messe af Bønnen. Og ville Vedkommende ej med denne ene Psalme lade sig nøje, men have noget andet og mere, har han at forevise dem til Præsten for af ham at forlange en Tale; denne passer bedre til Handlingen og er ikke catolsk. Overalt bør efter min Formening Degnen ved ingen Lejlighed have Ret til i Kirken at være en fungerende Person for Menigheden medmindre at han i paakommende Tilfælde, et og andet som ved ham kan udføres, bliver ham af Præsten overdraget at udføre.

Dette er kun Tilfældet i Ærøskbg."

Vi kan vel regne med, at Biskoppen har tiltraadt Præstens Ønske, og at den af ham saakaldte katolske Sjælemesse er et overstaaet Stadie i Ærøskbg. Kirke.

Roland dør d. 26. Septbr. 1814, 66 Aar gl. Da der i hans Skifte findes en Regning paa Apotekervarer, maa vi antage, at han har været syg forud. Det har dog sikkert ikke været længe eller særlig alvorligt før i den sidste Tid; thi først to Dage forud opretter han et Testamente. Det er til Fordel for hans Husbestyrerinde Anna Lauridsdatter, der paa visse Vilkaar skal have alt, hvad han ejer. Før Testamentet er gyldigt, skal det have Kgl. Bevilling; den gives d. 19. Juni 1815; hendes Lavværge bliver „Catecet Lindenham ved Borger Skolen".

Dødsboets Aktiver opgøres saaledes:

Hus og Haard takseres til	800	Rbd.
Et Stykke Jord, kaldet Blæren	120	„
En Nye Marks Ager	80	„
En Mark, Gilleballe Toft	20	„
Indbo	300	„
Kontante Guld- og Sølvpenge	86	„

Endnu er der forskellige andre Aktiver, saaledes at hele Formuen beløber sig til 1967 Rbd.

Efter forskellige Udbetalinger bliver der 1154 Rbd. til Anna Lauridsdatter, men inden Skiftet var fuldstændig sluttet, var hun ogsaa smedet i Hymens Lænker. Den græske Vismand vil sikkert til alle Tider faa Ret.

J. H. Lorentzen.

I Følge det kgl. Reskript af 24. Decbr. 1779 for Skolevæsenet i Ærøskbg. blev det Landfogden, Actuarius og Sognepræsten, der skulde have Opsynet. Det blev med Tiden en større Opgave, end de kunde magte. Som vi erindrer fra dette Reskript, blev det bestemt, at Baggers og Lunds Embede skulde forenes i et nyt som Kateket, Kordegn og Klokker, hvilket Roland fik. Desuden bestemtes, at naar det fandtes fornødent, skulde der ansættes en Skolemester. Da Bauditz flyttede til Tranderup 1782,

kom det Tidspunkt, da Borgerskabet ansatte en „Skrive og Regnemester". Det blev J. H. Lorentzen. De to første Aar var han „Neden Skolemester", men fra 1784 rigtig Skolemester. Af Byen havde Bagger en Pengeløn paa 100 Mark aarlig og Lund 16 Mk. Denne Pengeløn skulde ikke følge det „combinerede Embede", men derimod ydes til „den nye Skoleholder til megen Lettelse for Byen". Endelig skulde Byen ogsaa holde ham med frit Hus, og endvidere skulde de skolesøgende Børns Forældre betale en særskilt Del af Lønnen.

I Sommeren 1788, d. 7. Maj var Biskoppen paa Visitats i Ærøskbg. I Visitatsprotokollen meddeler han, at der er 214 Børn, hvoraf dog ikke mere end 84 søger den offentlige Skole. Biskoppen var dog „meget vel fornøjet" og udtaler om Lorentzen, at han katekiserede nogenledes.

Ved samme Lejlighed forhandlede han med Byens Raad angaaende Opførelsen af et nyt Skolehus. Biskoppen lover at støtte Raadets Andragende paa dets Vej til Overretten paa Gottorp og det danske Kancelli i København. Da det trækker noget i Langdrag, inden det hele bringes i Orden, skriver Raadet ved Nytaarstid til Biskoppen igen for at faa ham til at skynde paa og fortsætter:

> Vi formoder, at Skolehuset opføres for de ærøske Kirkers Regning ligesom andre Steder og derved spare (os) den store Husleje, som den fattige By aarlig maa udrede, ja, endog for en Person, nemlig Skoleholder Lorentzen, for hvilken Indbyggerne ej har synderlig Kærlighed, formedelst hans Stolthed og slette Opførsel mod deres Børn, hvorover der føres daglig Klage over Klage, hvormed vi ærb. vil udbede os den Frihed nærmere at melde paa en anden Tid, da dette ej er vor Hoved-Sag.
>
> Ærøskbg. d. 3. Jan. 1789.
>
> Jens Chr. Torp. Senior. R. K. Clausen,
> H. M. Schytt, Ivar Pedersen,
> Philip Mortensen Hay, H. P. Weber.

Som Raadet vil vi ogsaa udbede os den Frihed til en anden Tid at melde nærmere om Lorentzen; foreløbig bliver vi ved Skolehuset. Et Par Maaneder senere sender Pastor Gudme et Licitations Forslag til Biskoppen over det nye Skolehus, der skal bygges, og desuden „over det forfaldne gamle Skolehus", som vel skal nedbrydes. Han beder om en hastig Approbation, „da en Ungdoms Undervisning her i Byen meget hindres formedelst beqvem Huslejlighed til Skolen." Skolehuset blev opført 1789. Af de ærøske Kirkekasser blev ydet 600 Rd. dertil.

I det følgende Aar, 1790, gives der ny Bestemmelser for Skolen. Disse skal i Korthed meddeles:

Undervisningen gives fra Kl. 8—11 og fra 1—4 hver Dag.

„5—6 Timer er taalelig baade for Børnene og Læreren, som bliver i en bestandig Munterhed. Børnene kan holdes i god Opmærksomhed og Stilhed." Før kom de til forskellig Tid. „Nogle kom Kl. 9 og medbragte og straks begyndte at spise en saa velsignet Frokost, at den øvrige Tid til Middag er medgaaet dertil". Den Slags Fylderi forstod man da at værge sig imod, og for Fremtiden blev det Børnene forbudt at medbringe nogen Slags Spise til Skolen.

Om Morgenen begyndes med en Salme; dernæst Bøn og derefter forklares et Stykke af Luthers Katekismus eller en bibelsk Historie; dog ikke i mere end 1 Time.

Om Aftenen sluttes atter med Bøn og Sang.

„Konfirmations Børnene komme paa Skolen efter Skoletid fire Dage om Ugen, for at igennemgaae og overhøres i deres Christendom, dog at de derfor betale."

Om Onsdagen, naar den første Time i Skolen er forbi, gaar Læreren med de større Børn til Kirken til Katekisation, hos Degnen vel. Derefter tilbage til Skolen. Om Lørdagen repiteres det, der er lært i Ugens Løb. „Til Slut-

ning formanes Børnene til at anvende Søndagen vel og et være stille og rolige i Kirken."

Børnene deles i tre Klasser eller Afdelinger ved Undervisningen.

1. Klasse bruger en Bibel
2. „ „ det ny Testamente
3. „ „ en evangelisk Bog.

Den ugentlige Betaling gives saaledes:

Et Barn i 1. Kl. betaler ugentlig 1 lybsk Skill.
- - - 2. - - - 1½ - -
- - - 3. - - - 2 - -

Til Ildebrændsel betaler hvert Barn endvidere 12 Sk. (1 Rd. = 48 Sk.)

Hidtil blev disse Penge betalt af Børnene „om Lørdagen, men for at undgaa Betaling lod nogle ofte deres Børn blive hjemme den Dag".

De, som skriver, regner og læser, betaler mere.

For at Skoleholderen kunde faa sine Penge ind, blev det bestemt, at Stadtjeneren (Politibetjenten) skulde indsamle dem fire Gange aarlig, til Jul, Paaske, St. Hans og Mikkelsdag og uden Restancer.

„Pugeskolen maa afskaffes og strengeligen forbydes."

Lorentzen tilføjer: „Det er overalt og i alle Skoler en almindelig Skik og Brug, at Børnene ved deres første Antagelse i Skolen giver efter deres Evne og Vilkaar Indtrædelsespenge, da det koster Papir og Umage at forfærdige Skole-Listerne, som til Præsterne bør indsendes; ja, at det endog befales i Skoleforordningen af 1739, men i min Tid har det ikke fundet Sted."

Præst og Skoleholder har tilsyneladende levet i god Forstaaelse med hinanden i flere Aar. Lorentzen har i 6 Aar haft Ophold i Præstens Hus, indtil han skulde giftes 1791. Til Gengæld har Skoleholderen hjulpet Pastor Gudme med flere Smaalaan, men en skønne Dag

hørte det gode, hjælpsomme Forhold op. Lorentzen kommer efterhaanden til at staa mere og mere ene. Borgerskabet vender sig fuldstændig fra ham, ja, bliver fuldstændig rasende paa ham, og han er fuldstændig ene og venneløs.

Det lader til, at Pastor Gudme ikke gerne vil, eller ikke kan tilbagebetale sine Laan, og Lorentzen klager derefter over Gudme til Biskoppen d. 23. April 1794 og oplyser, at han skylder ham 210 Mark 14 Sk. I en Erklæring oplyser Gudme angaaende Pengespørgsmaalet, at han den 24. April 1791 har skaffet sig Bevis for, at deres Mellemværende var afgjort, og videre skriver han om L., at han (Pr. Gudme) „har søgt at rette hans Efterladenhed ved Ungdommens Undervisning i Skolen, hans tyranniske Mishandling ved Børnenes Bestraffelse. Han udeblev fra at møde med Skolebørnene ved de ugentlige Catecasitationer uagtet min igentagene Opfordring. Hans Bortrejse nu og da paa nogle Dage efter eget Tykke uden mit Vidende, som og hans Forhold uden for Skolen, da jeg efter Anmeldelse har maattet tiltale ham for Drukkenskab ved offentlig Selskab, nu for Klammeri i Værtshus og andre Steder for hans yderligere Grovheder og nedrige Udtryk mod Byens deputerede og øvrige Borgere. Alt dette er aabenbar for enhver o. s. v.

Alt dette omtaler jeg nu, for at man ikke senere skal lægge mig det til Last."

Han siger endvidere, at Borgerskabet er i Oprør imod ham. Jo, Pastor Gudme ved at maale Skæppen fuld, men L. er Mand for at klare sin Hat. Han har lige saa gode Kort paa Haanden som Præsten, og han har ikke spillet Trumf endnu; men den kommer, og det bliver ham, der tager Stikket hjem. L. indrømmer, „at han nok har givet Præsten et Bevis, men det var kun for at hjælpe ham, da der var Rygter ude om hans Gæld. Da han skulde til Landemødet i Odense, vilde han gerne

kunne fremvise Attest for, at Gælden var betalt. Dette Bevis blev skrevet i August 1792, men dateret et Aar forud til den 24. April 1791." Han giver endvidere en Oversigt over de forskellige Laan og om Tidspunktet for dem og nævner blandt andet for den 24. Sept. 1789: Buxe Tøj for 6 Mark, noget Brænde og en sort Filthat. Efter Ordre fra Biskoppen maa Gudme snarest ordne disse Forhold. Gudme har dog nogle Modkrav, som L. anerkender, og Sagen slutter den 20. Maj 1795 med, at Gudme maa betale 93 Mark.

Denne pinlige Sag fik Gudme ikke lang Tid at sørge over. Inden der var gaaet to Maaneder, døde han d. 12. Juli af en smitsom Sygdom. Hustruen døde otte Dage før, og den ældste Søn, der kom hjem fra København for at se til Forældrene, blev ligeledes syg og døde. Kapellanen oplyser, at det var „Forraadnelsesfeber". Hubertz fortæller, at i Aarene 1795 og 1796 grasserede Sprinkler (en Slags Tyfus) i Ærøskbg., og at der døde 106. Mon ikke Præstefamilien skal medregnes her?

I Rise døde en Lærer og hans Hustru paa denne Tid af samme Sygdom.

Som allerede omtalt var der stor Utilfredshed i Byen med Lorentzen. Mange undlod fuldstændig at betale det pligtige Bidrag til hans Skoleløn. Det var selvfølgeligt et uholdbart Standpunkt i Længden. Lorentzen nødsages omsider at inddrage sine Penge ad Rettens Vej. Men havde det ikke været galt før, saa blev det for Alvor nu. Til at begynde med kan nævnes, at en af Byens Borgere, Rebslager Hans Jacob Andersen indsendte en Klage til Kongen allerede i Marts 1794, omtrent samtidig med Lorentzens Klage til Biskoppen over Præsten. I sin Klage tilbyder Andersen sig tillige at overtage Skolen til en langt ringere Løn.

Angaaende hele dette Forhold steg Forbitrelsen hos en stor Del af Borgerskabet, saa hele Byen var næsten i fuldstændig Oprør, og det hed sig, at „de befuldmæg-

tigede vendte sig mod Tronen o. s. v." Det hed sig ogsaa, at der ikke klagedes over, at Lønnen var for høj, men at der ogsaa skulde betales for de Børn, der ikke kom i Skolen, altsaa naar de forsømte. Uden Tvang vilde de selv bestemme, om de vilde sende Børnene til Skole eller ej, og derefter bestemme Skolemesterens Løn. Det skulde ikke være som i Haderslev eller Tønning og andre Steder i Hertugdømmerne, at Skoleholderen skulde have et Levebrød paa 700 Rd., saa at han i kort Tid maatte blive Kapitalist, thi ellers vil det have Byens og Borgerstandens totale Ruin til Følge.

Paa denne Tid er der 199 Børn, af hvilke de 98 dog ikke har søgt Skolen i det sidste Kvartal.

70 af Børnene undervises gratis, og 21 er søfarende. Der er altsaa 113 til at betale, saaledes:

54 Børn,	som lærer at læse	1	Sk.	ugentlig	58 Rd.	24 Sk.	aarlig
38 „	som tillige lærer at skrive	1½	„	„	61 „	36 „	„
16 „	som tillige lærer at regne	2	„	„	34 „	32 „	„
5 Søfarende efter Middeltallet		1½	„	„	8 „	6 „	„
Brændsels Penge for 115 a		12	„		28 „	12 „	„
Løn af Byens Kasse					115 „	16 „	„
					306 Rd.	30 Sk.	

Der blev nedsat en Kommission bestaaende af Provst Fangel og en Amtsembedsmand Hr. Fürsen, begge fra Nordborg paa Als. De skulde undersøge Sagen og afgive en Beretning med Forslag for Fremtiden. Naar disse to blev udnævnt, var Grunden vel den, at det var bedst at faa to helt uvedkommende, som ikke paa Forhaand havde taget Parti i Striden. Provst Fangel var Broder til den senere Provst Fangel i Rise. Det var et omfattende Arbejde, der ventede de to Herrer. I en Erklæring til Rebslager Andersens Klage, svarer de: „Dette Tilbud tjener mere til at bevise Supplicantens (Ansøgeren) Trang til et

Levebrød end til Skoleholderens overdrevne Løn. Der kan vel endnu blive langt bedre Kjøb, om Skoletjenesten kom til en Licitation." Andersen var vistnok Søn af Skolemester Anders Hansen i Søby. Den daværende Skoleholder i Marstal var en Søn af samme.

For at holde Styr paa Gemytterne forlanger Byens Magistrat, at der skal en Del Militær indkvarteres i Byen, og naar man først gaar til den Udvej, forstaar man, at der er Alvor med i Spillet. Indkvarteringen kom til at bestaa af 48 menige Mand, 4 Underoff., 1 Kapt., 1 Feltskær og 1 Tambour. I en Udtalelse af Gudme fra Efteraaret 1794 tyder det paa, at der næppe var Grund til saa strenge Forholdsregler, men „dog tog Borgerne meget venlige imod disse Militære og lever med dem i særdeles Fortrolighed. Skulde kun ikke Uroligheden iblandt Borgerne virkeligen fremkomme, naar de skal erfare, at slig Morskab for Byen skal betales efter Ligning paa deres Regning. Der er allerede af Capt. anmeldt, at han med de øvrige ikke her paa et saa kostbart Sted kan leve af sædvanlig Gage." Enten det nu er Gudme, der ser for lyst paa Forholdene, eller det er Magistraten, der ser for mørkt, kan vi ikke udtale os om med Sikkerhed, men en Kendsgerning er det, at adskillige af Byens Borgere efter Lov og Dom kom til at bære Slavelænker i Rendsborg Fæstning, idet disse nægtede ved Udpantningen af den skyldige Skoleløn at betale og i det hele taget at være noget skyldig, modtog Retstjeneren med Eder og Skældsord, og forgreb sig paa ham. De førende her var Skipper Gomme Holgersen, Skræder Andreas von der Liecht, hvis Navn gentagne Gange skrives Funderlye og Rasmus Peder Johansen, ogsaa Skræder, ja, der var endog truet med, at det skulde komme til at gaa endnu værre til her end i Frankrig under Revolu-

tionen nogle Aar forud, og at Bønderne nok skulde forene sig med Borgerne, naar Soldaterne først kom.

Andreas v. d. Liecht blev idømt 4 Aars Arbejde med Skubkærren.

Gomme Holgersen fik 2 Aars Slaveri.

R. P. Johansen idømmes 1 Aars Fæstningsarrest.

Af Klagerne mod Lorentzen skal nævnes:

„At han afviste fattige Børn, som burde nyde fri Undervisning.

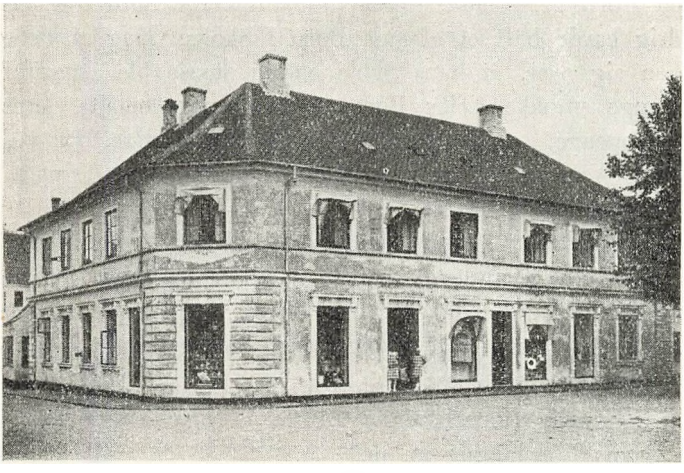

Ærøskøbing ældre Skole, opført 1848

Rasmus Fyhns Søn, Christian har en Tid langt besøgt Skolen, og intet lært, da man altid i Skolen har ladet ham sidde stille hen. (Det oplyses senere, at han ikke har besøgt Skolen til Stadighed for at undgaa Betalingen, og at han var Krøbling, og at det ikke var Skoleholderens Skyld, naar han ikke lærte noget).

Skoleholderen har haft en Dreng, Andreas i Skolen som Undermester, og at han ikke kunde dansk.

At Skoleh. behandler Borgerskabets Børn paa en ukristelig og tyrannisk Maade."

Hertil svarer L. bl. a.:

Da det er 7—8 Aar siden, disse Begivenheder skete, kunde han ikke huske Omstændighederne. En Nabo havde klaget over Uorden i Skolen, og en saadan Uorden var det L. magtpaaliggende at tæmme. Børnene havde dog ikke taget Skade deraf, hverken paa Lemmer eller Helbred, og Forældrene har heller ikke klaget, „men det vidste han, at han kun nødtvungent og med Skaansel og Forsigtighed straffede, men Beskyldningerne hidrørte fra en Forfølgelsesaand, særlig hos Fundelye, som dog aldrig havde haft et af sine Børn i Skolen. Dog glædede han sig over, at hans Skole endnu stedse blev søgt af mange smukke Folks Børn, som prompte betalte deres Skolepenge," og at det kun var de Egensindige, der ved deres Vrangvillie har faaet ham til at forlange Udpantning for Skolelønnen.

Angaaende L. Løn udtaler den nedsatte Kommission, at den aarlige Indtægt er med størst Nøjagtighed beregnet til 306 Rd. 30 Sk., men heraf skal han lønne en Medhjælper og holde Skolen med Varme. Disse Udgifter beregnes saaledes:

En duelig Underlærer	30 Rd.
Hans Forplejning m. m.	40 „
Brændsel, efter den stigende Pris	24 „
	94 Rd.

Til Skoleholderen at leve med Kone og Børn bliver der til Rest 212 Rd. 30 Sk.

Biskoppen har i en Erklæring til d. danske Kancelli beregnet Lønnen til 12 Rd. 8 Sk. mere, men udtalt som sin Mening, at det ikke godt kunde være mindre. Komm. er af samme Mening; thi „vel har han fri Bolig, men ved Tidernes dyre Pris paa alting kan han ikke komme ud med mindre, da han skal købe alt." Angaaende Lønnen udtales, at det bør undlades, at han

faar Pengene af Børnene som bestemt Ugeløn, da der var Tilfælde, hvor Børn var fritagne for at søge Skolen, f. Eks. søfarende Drenge, og de var ogsaa fri for at betale saalænge Søfarten varede i Flg. et Reskript af 31. Jan. 1794.

Skoleholderens Liste viste, at kun 16 Børn lærte at regne. Mange blev holdt derfra for at undgaa den højere Betaling. Det samme gælder for Skrivning. Det bør forhindres, „da det dog i Almindelighed maatte være vigtig og fornøden for de fleste paa et Sted som Ærøskøbing, hvor Handel og Søfart udgjør det bedste af Næringen, at dens Ungdom overalt lærte at skrive og regne, der nu kun blive de mere formuende til Del." Komm. foreslaar derfor, at Skoleholderen faar en fast aarlig Løn af Byen, og at han saa skulde være forpligtet til at holde en duelig Underlærer og forsyne Skolen med Varme og undervise alle i Skrivning og Regning, naar det ønskes. Dette Forslag vandt Skoleinspektørens Bifald, „men nogle af de deputerede Borgere fandt deri for megen Vanskelighed. I en udsendt Memorial yttrer de sig, at det ville være bedst, at der blev 2 Skoler i Byen og Borgerne tilladt at sende deres Børn efter Behag og at Lorentzen blev forflyttet." Men Komm. mener ikke, at de dep. Borgere har tænkt paa, at til to Skoler hører ogsaa 2 Skolehuse, og da Byen fik 600 Rd. til en Skolebygning var det efter Ansøgning grundet paa Byens Uformuenhed, „og de som for 10 Aar siden ikke kunde bekoste 1 Skoles Bygning vil nu have to, og i alle deres Ansøgninger og Forestillinger raabe de først og sidst paa Byens tiltagende Armod og dens forestaaende Ruin ved at underholde een Skolemester." Borgerne mener, at Reskriptet af 24. Decbr. 1779 giver dem Ret til mere end een Skole.

I Enkeltheder ser Forslaget ang. Skoleholderens Løn saaledes ud: Af Byens Kasse 38 Rd. 32 Sk. (= 116

Mark, som ogsaa blev betalt Bagger og Lund med 100 Mk. og 16 Mk.) Legat Penge eller Skole Renter 66 Rd. 32 Sk., og 10 Rd. af de ærøske Kirkekasser til Brændsel. I Stedet for de ugentlige Skillinger tillægges der ham af Byen en fast aarlig Løn af 190 Rd. 32 Sk., som sammen med de øvrige Penge af Byen skulde lignes paa Borgerne uden Hensyn til om de har Børn eller ej. Det blev ialt 306 Rd. 30 Sk. i Løn, hvoraf de 128 Rd. 16 Sk. skulde lignes. Da de skulde lignes paa 200 Huse eller Familier blev det 1 Rd. 7 Sk. paa hvert. „At de, som ingen Børn har, maatte bidrage med til en off. u-undværlig Anstalt, synes saa meget billigere, som slige i Alm. bedre kunne taale en saadan Udgift, end de der har Børn at opdrage." Kun en Vanskelighed har vist sig: „at der vel maatte være nogle, som allerede ved den hidtil værende Indretning har betalt Skoleløn for deres Børn, der nu have fuldendt deres Skoleaar." Der er dog den Trøst heri, at det kun varer i faa Aar, og det blev ordnet saaledes, at de, der havde betalt for to eller flere Børn, blev fritaget i 12 Aar. Til Gengæld fik Byen 40 Rd. aarlig af Kirkekasserne i dette Tidsrum.

I Stedet for Skolereglementet, der tidligere er omtalt, foreslaar Komm., „at en fuldstændig og nøjere bestemt Skole Institution blev indført." Hidtil blev Skoleholderen beskikket af Øvrigheden, men nu maa det forebygges, at en uduelig ikke skal blive ansat, og derfor skal en Ansøger først prøves af Præsten i Overværelse af Skolens Inspektører, hvis han saa faar Dueligbedsattest af disse, maa Øvrigheden som hidtil kalde ham med Prædikat af *Skrive og Regnemester* eller *Byens Skole Lærer*.

„Skolemesterens Bestalling paalægger ham, at undervise saavel i det tyske som i det danske Sprog. Letteligt kunde en eller anden deraf tage Anledning til at forlange offentlig tysk Undervisning i Skolen. Endskønt vi

vel indse, hvor godt og tildels fornødent det er paa et Sted som Ærøskbg., at Ungdommen ogsaa fik nogen Øvelse i et Sprog, som i den daglige Handel og i Hensigt til de off. Forhandlinger i Rettergangs Sager, var dem til megen Nytte, har dog en ubehagelig ofte krænkende 26 Aars Erfaring ved Skolen i Nordborg overbevist mig (Provst Fangel) om det skadelige i Undervisningen ved 2 Sprogs Sammenblandelse i een Skole. Er endog, saavidt vi erfarede, denne Skik ikke bleven indført i Ærøskbg., synes det dog aldeles fornødent, at den ogsaa blev forebygget for Fremtiden, og til den Ende bestemt:

> „At den antagne Skolelærer skulle være kyndig i det tyske saavelsom det danske Sprog, paa det, han, naar forlanges, kunde give de unge Undervisning i det tyske, dog maatte det ved den offentlige Undervisning blive ved den hidtil brugelige Maade, at hele Skolen holdes til det Danske, som Stedets alm. Sprog, og ved den for de danske Skoler anordnede Lærebog i Religion. Ved Undervisningen i at skrive og regne kunde det tyske Sprog gjerne bruges, og engang hver Uge, nemlig Onsdag Eftmd. maatte det paalægges Skoleholderen uden Betaling at øve Ungdommen i samme Sprog."

Efter de gamle Bestemmelser kunde Forældrene ikke lade deres Børn undervise privat, hvor de vilde. De var henvist til Skolen. Det blev forandret.

Skolen lønner og ansætter selv Underlæreren.

„Skønt Skolestuen i det nye Hus er rummelig, kunde det vel dog ske, hvis alle Børnene kom, (det har de vel saa aldrig prøvet), at den ikke kunde rumme dem." Særligt vanskeligt kunde det blive om Vinteren, naar de søfarende Drenge er hjemme, „men saa skulde Skoleholderen forpligtes til at indrømme og varmegive den næste Stue, hvortil der skulde anskaffes Bænke og Borde." Byen kunde saa give en Favn Brænde ekstra.

„Følgende underdanigste Forslags Iværksættelse tror vi at ville blive en mægtig Driv-Fiær til Flid i Skole-Arbejdet:

At der foruden de af Præsterne jevnlig foretagne Skole-Examina, engang om Aaret til den Tid, da Byens Ungdom, efter at Skibsfarten er standset største Dels kan være tilstæde, maatte anstilles en offentlig Prøve-Examina i Skolen i Overværelse af samtlige Skolens Inspekteurer, hvilket Søndagen forud maatte fra Prædikestolen bekiendtgiøres med Indbydelse af hvem samme ville bivaane. Derved maatte da Børnenes Fremgang undersøges og bedømmes, dels ved at giøre rede for deres Christendoms Kundskab, dels ved at fremlægge Prøve Skrifter, samt ved at vise, hvad de havde lært af Regnekonsten. De flittigste og sædeligste kunde derved udmærkes og ved Forflyttelse fra en til anden Klasse, eller ligesom det skiønnedes bedst hensigtsmæssigst opmuntredes til vedvarende Flittighed og gode Sæder."

Hidtil havde det været saaledes, at Skoleh. hver Onsdag og Fredag skulde møde i Kirken med Børnene. Om Onsdagen var der off. Katekisation, men Lorentzen udeblev ofte; men nu skulde han forpligtes dertil, „eller i hans lovlige Forfald Underlæreren at føre de voxne Børn af Skolen til den holdende Onsdags Catecisation i Kirken." De mindre Børn skal fortsætte Undervisningen, og om Fredagen blev det helt afskaffet.

Med Hensyn til Disciplin foreslaas:

„At endskønt det kunde være Skoleholderen tilladt, ved lemfældige Refselser i fornøden Tilfælde at holde skiødesløse og vanartede Børn til Flittighed og Ordentlighed i Skolen, maatte han dog ingenlunde med Hug og Slag mishandle noget Barn.

Skulde forefaldende Excesser fortjene en skarpere Tugtelse, maatte han tilkendegive det for vedkommende Forældre og i al Fald for Skolens Inspekteur, dog altid mere ved taalelig Omgang end ved Strenghed søge at holde Ungdommen til Orden

> og Skik. Befandtes Skoleholderen efter given Erindring at vise sig uskikkelig i sit Levned, forsømmelig i sin Tjeneste, eller tyrannisk mod Børnene maatte han uden Skaansel tilkaldes og dømmes til at have sin Skoletjeneste forbrudt."

Komm. har bemærket de mange Skoleforsømmelser og haft „Lejlighed til at se den fordærvelige Uskik, at en talrig Mængde af Byens tilvoxende Ungdom hendrev Dagene i Ørkesløshed paa Torvet og paa Gaderne" og for at forhindre dette, skal Skoleh. hvert Kvartal indlevere en Fortegnelse over de forsømmelige Børn til Skolens Inspektører, der derefter skal indkalde de Forældre, der uden gyldig Grund har holdt Børnene hjemme, og „erindre dem alvorligt om at efterkomme deres Pligt." Skulde dette ikke hjælpe, maa de idømmes en Mulkt eller anden føleligere Straf.

Da der ogsaa har været nogen Disharmoni mellem Skolens Inspektører, Landfogden, Actuarius tilligemed Sognepræsten, maa der intet afgøres uden efter fælles Beslutning eller efter de fleste Stemmer, hvorefter Beslutningerne indføres i en Skoleprotokol, som skal forevises Biskoppen, naar han visiterer.

Efter Reskriptet af 1779 har Byens Borgere ingen Medbestemmelsesret i Skolens Sager, hvad de ikke er tilfreds med, og ang. dette udtaler den nedsatte Komm.:

> „Da, skønt de nu værende deputerede Borgere synes mere at have forviklet Sagerne, kunde vi efter vores Overbevisning ikke være af anden Mening, end at de, som Byens dep. Borgere af vedkommende Regerings Departement maa anses at være Borgerskabets Tolk, og i den qvalite' ej alene beføjede, men ogsaa forpligtede til i et for hele Borgerskabet saa vigtigt Anliggende at fremlægge deres Mening."

Til Slutning udtaler nævnte Komm. sig ogsaa om Lorentzen. Da han er Hovedmanden i hele Skolestriden,

skal vi gengive det vigtigste af Komm. Udtalelser om ham:

> Af alt, hvad ved den allernaadigst anbefalede Undersøgning er bleven frembragt, kunde vi ingenlunde uddrage nogen Slutning, at Lorentzen har fortjent det bitre Had, hvorved han saa kendelig forfølges; meget mere have vi fundet ham som en af Sorg og Græmmelse halv fortæret Mand, der villig rakte Haand til Fred og Forlig. Hans naturlige Væsen synes at medbringe en vis Ængstelighed, der gør ham for svag til at modstaa de mødende Vanskeligheder og en Alvorlighed, der just ikke gør ham tækkelig i Omgangen.
>
> Derved, at han har vovet at begiære Rettens Hjælp til at faa den resterende Skoleløn ved Tvangsmidler inddrevet, er Borgerskabets Forbitrelse, for en stor Del steget til en høj Grad, og det turde vel nu blive umuligt for ham, igen at vinde Byens Fortrolighed.
>
> I Hensigt til alt dette finde vi det meget sandsynligt, hvad Capell. C. Wedel (Han bliver senere Sognepræst i Marstal) yttrede for Protocollen, at Lorentzen som Skoleholder, ville i Ærøskbg. i Almindelighed ikke stifte megen Nytte, ikke saa meget for hans Undervisnings Skyld som for det næsten alm. indgroede Had til ham. Af den Aarsag er det, vi underdanigst ikke kunde tilbageholde det Ønske: at Skoleholder Lorentzen maatte ved en forefaldende Lejlighed, uden at tabe derved, vorde forflyttet til en anden convenable Tjeneste."

Kommissionen, der var nedsat i flg. Kongelig Befaling underskriver Betænkningen i Nordborg d. 31. December 1795 og indsender den derefter til det kgl. danske Kancelli, og i et Par Slutningsbemærkninger beder den om Undskyldning for en eller anden Gentagelse, „der formedelst Omstændighedernes Sammenhæng ikke aldeles har kunnet undgaas." Da vi i Hovedsagen, men dog i meget store Træk har fulgt Beretningen, har vi heller ikke kunnet undgaa Gentagelser, men vi haaber og-

saa paa Undskyldning. Af en Kvittering ses, at Fangel og Fürsen arbejdede paa Ærø i 25 Dage. Som Betaling modtog de 71 Rd.

Kancelliet godkender fuldstændig Forslaget, hvorefter det nye „Undervisnings Instrument" for Ærøskbg. Skole blev udarbejdet. Det fik Kongens Underskrift den 23. Juli 1797, og han bestemte samtidig.

I. Der skal ikke agtes paa Klager mod Lorentzen.

II. L. skal beholde sin Løn, men fast.

III. L. forflyttes ved passende Lejlighed.

Hvis vi ser Biskoppens Bemærkninger i Visitatsprotokollen fra dette Tidsrum ang. Lorentzen, falder de saaledes:

> Den 22. Maj 1794. 187 Børn, deraf 66 i Skolen; ingen Klage.
> Den 19. Maj 1797. L. cateciserede temmeligen.
> Den 18. Maj 1800. L. cateciserede ikke ilde.
> Den 13. Maj 1803. Fuld af Klage.

Provst Fangel, Rise, afholder Provstevisitats d. 11. Novbr. 1804, og derom skriver han til Biskoppen.

> „Ved Visitatsen var der kun mødt 10 Drenge og 20 Piger. Deres Christendoms Kundskaber var kun maadelige. Skolegangen synes dog ikke at være saa slet. 122 Børn findes opført i Skolens Registre, skønt det og viser en uordentlig Gang, hvad en Del angaar. Skolen har tillige en Underlærer, saa der nok kunde ventes nogen Fremgang, men der fattes Aands Mulighed og Drift; jeg undlod ej at give den fornødne Opmuntring."

Altsaa var der endnu i 1804 ikke kommen nogen passende Lejlighed for Lorentzen til at blive forflyttet, og da der netop i dette Aar var en, forspildte han den. Degnekaldet i Marstal var ledigt i 1804. Lorentzen søger det, men hans Ansøgning kom for sent, hvorfor han ikke fik det. Det danske Kancelli gav ham i en Skrivelse af

7. April s. A. bestemt Løfte paa det store Degnekald i Rise, naar det blev ledigt, eller ogsaa et andet, hvor han vilde søge.

Rise Degnekald blev ikke ledigt foreløbig, og da Marstal atter bliver ledig 1809, søger han igen. Kapellanen i Ærøskøbing i Skolestridens Dage, C. Wedel, er i Mellemtiden bleven Sognepræst i Marstal, og da han hører, at Lorentzen er Ansøger til Degneembedet, frygter han allerede ved Tanken, at han atter skal samarbejde med ham; ja, han gør sig endda ikke saa lidt Umage for at blive fri derfor, selv om han godt ved, at al hans Ulejlighed er spildt; og den 31. Decbr. 1809 udnævnes Lorentzen til Degn i Marstal, og dermed er hans Saga ude i Ærøskbg., og et stærkt bevæget Tidsrum i Byens Skolehistorie er afsluttet.

Kateketer.

Da der ingen residerende Kapellan var i Ærøskøbing, ønskede Sognepræsten, Hr. Trojel, at Førstelæreren ved Byens Skole skulde være en ordineret Kateket, og i Følge Lov og Bestemmelser fik han sit Ønske opfyldt, da Ærø i gejstlig Henseende hørte under Fyns Stift.

Denne Ordning, at Skolens Førstelærer skulde være Teolog, har vistnok ikke været heldig for Skolen. Som Regel var det saaledes, at disse unge Teologer hellere ønskede et Præsteembede, og Resultatet blev, at der ofte maatte skiftes.

I det følgende skal der fortælles ganske kort om disse skiftende Kateketer.

Den første af disse er *Niels Johan Lindenham*, der kaldes den 23. August 1813. Et Par Maaneder forud var han ordineret i St. Knuds Kirke i Odense. Han var 37 Aar og født ude i det midtjydske Hedesogn, Vorbasse, hvor hans Fader da var Præst, efter at han en Tid havde

været Hører i Ribe. Han blev Student fra Ribe 1796 og teologisk Kandidat 1800, saa han havde været Kandidat i mange Aar, før han kom til Ærskbg.

Han faar anvist Bolig paa Skolen, men han var pligtig til, naar der var mange Børn i Skolen, at afgive den nærmeste Stue i Lejligheden til Undervisningslokale. Ja, saa let klarede man det Spørgsmaal i de Tider. Endvidere skulde han en Tid modtage en Lærer og give ham Ophold og Kost. At han ikke var allermest begejstret for dette Arrangement, fremgaar af en Skrivelse, han sender til Biskoppen, inden han endnu har haft Embedet i et Aar, og hvori han samtidig beder Biskoppen om at hjælpe ham til et Præstekald. Han beklager sig over, at han, „der er et fattigt, ugift Mandfolk for Andersens (Læreren) Skyld har maattet føre Husholdning", og han var bange for, at han skulde blive beskyldt „for Gerrighed, da jeg ej kunde lade ham ordinere Køkkensedlen". Andersen har dog ikke noget at klage paa, mener han, „da han lever ganske anstændigt, faar Suppe af og til, og enten Grød og Kaffe, idet mindste en Gang om Dagen; ½ Pot Brændevin om Ugen, førend det steg i Prisen; noget mere saasom Smørrebrød med Hollænderost; men en god Saltmadsfad med Rullepølse og andre gode Sager kan jeg ikke sætte for ham."

Mens han er i Ærøskøbing søger han adskillige Præsteembeder, bl. a. i Middelfart, Seest ved Kolding og selve Kolding. Den 29. Decbr. 1818 kaldes han til Sognepræst i Vedsted ved Haderslev. Han forflyttes til Tyrstrup v. Christiansfeld 1834. Han dør 1849.

I den følgende Sommer udnævnes *N. Chr. Tobias Lange* til Kateket.

Embedets Lønning er nu 296 Rbd. Sølv + 16 Rbd. S. til Brændsel. Dertil kommer Offer og fri Bolig. Offeret ansættes til 64 Rbd. S. til hver Højtid, altsaa 192 Rbd. Alt i alt 504 Rbd. S. og et Maal Mælk til Ost og

Lys af Børnene ved Juletid. For at faa en god Mand i Embedet, skriver Præsten endvidere lidt mere privat til Biskoppen, at „Ost og Lys kan godt slaa til ved husholderisk Brug, og er Læreren gift, og han og Kone forstaar ved mødende Lejlighed at tale lidt venlig til Husmødrene, har han dette forud for Præsten, at hver, som har Evne og Børn i Skolen, tør maaske i Slagtetiden sende ham et Stykke Kjød, vel og en Rullepølse til."

Om det er disse gode Udsigter, der har fristet Lange, vides dog ikke.

Samme Aar blev C. C. Gøttsche Sognepræst i Ærskbg. Et Par Aar senere skriver han til Bispen angaaende Eksamen: „Hermed Eksamenslister og Prøver paa Retskrivning og Skønskrivning, skrevne i min Nærværelse af alle Børn. Forbedring kan ikke ventes, da Lysten mangler og maaske ogsaa Kyndighed i den rette Fremgangsmaade og mine Raad og Vejledning bliver ikke fulgt. Hr. Lange giver saa mange Ferier. Jeg har endnu ikke sat mig derimod, men blot talt med ham derom."

Ikke længe efter, d. 7. August 1822 kaldes Lange til Sognepræst i Jylland.

Albert Leth. Mindst et halvt Aar gik, før Embedet atter blev besat. Først den 14. Februar 1823 blev Albert Leth udnævnt til Kateket. En af Grundene til, at det skulde trække saalænge ud, har vel været den, at man var ked af Ordningen med Kateketer som Lærere, og man indsendte derfor en Ansøgning til Det danske Cancelli om at faa Lov til at have to Seminarister i Stedet for en Kateket. Dette Ønske kunde dog ikke opfyldes, og Leth kaldes.

Sammen med Skolens Andenlærer, indsender han i Septbr. 1824 et Andragende til Skolekommissionen, der bestod af Sognepræsten, Claudius, J. Chr. Schytt og I. C. Klestrup, om at faa den indbyrdes Undervisning ind-

ført. Kommissionen anbefaler, og den 15. Oktbr. giver Cancelliet Tilladelsen.

Fra de følgende to Aar, foreligger der en Eksamensliste med Hovedkarakteren for alle Børnene, ialt 256 foruden 28 i en privat Skole. 1826 er Resultatet saaledes: 45 ug, 127 mg, 67 g, 8 tg, 2 mdl. og 7 er syge.

Trods det, at Lærerens Storstue ogsaa er taget i Brug, er det smaat med Pladsen. Mangelen paa Lære- og Læsebøger nævnes som en Hindring for Skolevæsenets Fremgang. En Klage, der heller ikke er ukendt i vore Dage,[1]) lød dengang saaledes i Præstens Skrivelse: „Uden at paastaa, at dette er Uvillie fra Forældrenes Side, saa trække dog mange sig tilbage for at udrede de nødvendige Skolebøger, idet de erklærer Omkostningerne derved for trykkende."

For at skaffe bedre Plads blev det bestemt, at Kateketens Køkken og Spisekammer skulde lægges til den ene Skolestue. Til Gengæld maatte der saa indrettes et Par Værelser paa Loftet til Kateketen samt et Vaskehus i Gaarden.

I Sommeren 1830 havde Skolen Besøg af Prins Christian, (den senere Kong Chr. VIII). Han skænkede 40 Rbd., som Skolebørnene skulde have til deres Fornøjelse. Skolekommissionen bestemte, at der paa Prinsens Gemalindes, Caroline Amalies Fødselsdag d. 28. Juni skulde afholdes en Fest. Stad- og Landsretten gav Tilladelse til, at Raadhuset maatte benyttes. Et Par Dage efter aflægger Skolekommissionen skriftlig Beretning derom til Skoledirektionen. Festen forløb paa følgende Maade:

Skoleungdommen havde festligen smykket Salen med Blomster; Stadsmusikanten Hr. Kjellerup havde velvilligen tilbudt at spille med sine Folk uden Betaling; Borgerne, som levende syntes at tage Del i Festligheden og Børnenes Gilde, havde foranstaltet Skyden med Kanoner;

[1]) Her er sket en Ændring ved Skoleloven af 1937.

Flagene vajede fra Fartøjerne; Gaderne var pyntet som til Højtid.

Børnene samledes i Skolestuerne; Kl. 6 om Eftermd. affyredes 9 Kanonskud og parvis gik Ungdommen (Børnene) op paa Raadhuset. Da de var samlede, holdt Skolecommissionens Formand, Pastor Stephensen en kort Tale, hvori han underrettede Børnene om Anledningen og Aarsagen til Festligheden med Opmuntring til taknemmeligen at erindre den Højkongelige Giver og Hds. kongl. Højhed Prinsesse Caroline Amalie og sluttede med Bøn for dem og det danske Kongehus, hvorefter en Sang, forfattet af Skolens første Lærer, Hr. Catecet Leth blev afsjunget af Forsamlingen. Nu begyndte den glade Hob at vise hele deres glade ungdommelige, men anstændige Munterhed. De blev beværtet med Smørrebrød, Punch og Kager. Under høj Jubel og Kanonernes Lyd blev Lykønskningen udbragt for Ds. Kgl. Højheder Prins Christian Frederik og Prinsesse Caroline Amalie og i tætte Rækker dansede Børnene i Forældrenes og Paarorendes Overværelse til Kl. 12, da 9 Kanonskud tilkjendegav, at Festen var tilende.

At en saadan Fest er blevet godt modtaget af Børnene, er let forstaaeligt. Det var da noget ud over Hverdagens ensformige Remseri i Skolen, og for mange af Børnene blev det sikkert et smukt Minde, som huskedes langt op i Aarene.

Ikke længe efter lykkedes det Kateket Leth at faa Præsteembede, idet han den 8. Oktober blev residerende Kapellan ved Domkirken i Ribe. Først et godt Stykke Tid ind i det følgende Aar blev Embedet atter besat. Grunden til, at det trak saa længe ud, maa vistnok søges i den Omstændighed, at den anden Lærer ved Skolen søger om, om Kateketembedet ikke maa staa ubesat i nogen Tid til Fordel for ham, saaledes at han skulde overtage

hele Undervisningen mod at faa dobbelt Lønning. Ved forrige Embedsledighed var det saaledes; men denne Gang vil Skolekommissionen dog ikke anbefale. Alligevel gik det, som Læreren ønskede.

Den nye Kateket, *Joh. Fr. Chr. Møller,* var Ærøbo.

Da han overtog Embedet, var der 242 Børn i Skolen. De var fordelt saaledes i to Klasser:

I Klasse		76	Børn
II „	I Afd.	89	„
II „	II „	77	„

En Privatskole søgtes af 18 Børn.

For Nutidens Tankegang er det næsten uforstaaeligt, at der samtidig kunde undervises 166 Børn i en Klasse, men ved Hjælp af den indbyrdes Undervisning lod det sig gøre, idet de dygtigste Børn hjalp de mindre dygtige. Den enkelte Lærer fungerede næsten som en Slags Overlærer i sin Klasse.

Ved Nytaarstid 1840 bliver Joh. Fr. Chr. Møller Sognepræst i Branderup i Sønderjylland.

Den 3. Maj samme Aar udnævnes *Henrik Tram* til Kateket. Han havde tidligere været Hjælpepræst hos Pastor Ottesen i Bregninge, med hvis Datter Ursula Tetens Ottesen han holdt Bryllup i Ærøskøbing d. 23. Marts 1841.

I den Tid, Tram var ved Skolen, blev der oprettet et nyt Lærerembede. Det blev ogsaa bestemt, at der skulde bygges en ny Skole; den naaede dog ikke at blive færdig, mens han var der. Det var ellers Meningen, at den skulde tages i Brug i Efteraaret 1847, men først Aaret efter naaede man saa vidt. Derved sattes igen en ny Milepæl i Skolens Historie, og den fik desuden en meget fornem Beliggenhed ved Byens Torv, hvor Bygningen staar endnu, selv om den i mange Aar har været kas-

seret som Skolebygning. Pladsen dertil købtes af Rasmus Hansen Clausen for 1200 Rbd. og den maalte 1938 Kvadrat-Alen. Den Bygning, som stod der, skulde nedrives, og Pladsen ryddes til 15. Maj 1847.

I de bevægede Martsdage 1848 blev Tram udnævnt til Præst i Jylland; senere kom han til Klinte paa Fyn.

Mens Tram var ved Skolen i Ærøskbg., stod denne efter Biskoppens Mening meget højt. Efter hans Udtalelser var det dog Sognepræsten, Hr. Olrik, der havde Æren derfor. Jeg antager dog, at vi, uden at gaa Præsten for nær, kan delagtiggøre Lærerne i disse rosende Ord af Biskoppen, naar han skriver: „Skolen i Ærøskobing stod som et sjældent oplysende Mønster paa, hvad en flittig og stadig uafbrudt Skolegang med Alvor, Fasthed og Kraft kunde udrette."

David Warming kaldedes til Kateket den 4. Juni 1848. Efter ti Aars Forløb blev han udnævnt til Sognepræst i Ø. og V. Alling i Jylland.

Josef Mazanti og *K. P. Holst* beklædte senere samme Embede.

Lærere efter 1814.

Samtidig med at der var en Kateket som I Lærer ved Skolen, var der tillige en II Lærer, eller en Underlærer, som han kaldtes en Tid. I de første Aar efter Lorentsens Bortrejse var der en Student Andersen som Underlærer. Han skulde have sin Løn, Kost og Ophold hos Kateketen, som modtog en aarlig Godtgørelse derfor. Som det er omtalt, havde dette Forhold sine Skyggesider — og blev snart afskaffet. Andersen blev senere forflyttet til Sakskøbing.

Nis Marius Bech.

Nis Bech kom derefter til Ærøskøbing, men i de første Aar var han Privatlærer. Hvorledes ellers Forholdet

var, har jeg ikke kunnet faa oplyst; thi selv om han nævnes som saadan og ogsaa havde en Privatskole, har han dog sikkert erstattet en II Lærer. N. Bech dim. fra Brahetrolleborg Seminarium i April 1814 med en meget fin Eksamen. Senere paa Aaret, da han kommer i Forbindelse med Præsten i Ærkbg., skriver han saaledes til ham: „Da jeg bestemte mig for Skolefaget, havde jeg ingen anden Hensigt end den at blive Lærer ved en Skole for saaledes at gavne Fædrelandet og finde mit Udkomme. Men at blive Privatlærer har jeg i Grunden aldrig haft synderlig Lyst til." Var end Lysten ikke stor, kommer han dog til Byen som saadan, og Pastor Trojel skriver den 13. Decbr. 1814, at han har aflagt Ed til ham, og fra den Tid har man vist Lov at regne ham som Lærer i Ærøskbg. Omtrent samtidig blev han gift, og i hans Ægteskab vokser efterhaanden en stor Børneflok op.

I Sommeren 1824 var Bech en Tid paa Normalskolen for den indbyrdes Undervisning i København for at sætte sig ind i denne Undervisningsmetode. At denne Metode blev indført i Ærkbg. samme Efteraar maa vel betragtes som en Følge deraf.

Som de fleste andre Steder havde Gymnastikken ogsaa i Ærkbg. sine store Begyndelsesvanskeligheder. Den Udgift, den medførte, vilde man gerne undgaa, men der fandtes stadig en mere passende Grund at undskylde sig med. Saaledes skriver Pastor Stephensen 1829: at der intet Lokale er, og „da det (Gymnastikundervisningen) maa betros Bech, vil det kun blive anvendt i ringeste Grad, da det nu er mange Aar siden, han er dim. og ikke siden har øvet Gymnastik og kun med Vanskelighed kan befatte sig dermed." Aaret efter kan man ikke faa nogen Plads til Leje, og det bliver for dyrt at købe, og da Bech ikke føler sig duelig til mere end den ringeste Grad, „synes det næsten overflødig her, hvor Bør-

nene fra den tidligste Ungdom er vante til at øve sig i Springen og Klyven paa Fartøierne, som ligge i Havnen ved Staden." Midt om Vinteren et Par Aar senere hedder det, at da Redskaberne skal hentes i København, maa man vente til Skibsfarten kommer i Gang. Endelig den 4. Juni 1834 foreligger der en Skrivelse fra det danske Cancelli, hvori der gives Befaling til om snart at faa begyndt.

Den 1. Juli 1831 oprettes en Privatskole i Ærkbg. af Degnesønnen Henrik Roth fra Marstal. Han har lige faaet Lærereksamen, og ved Eksamenstide om Efteraaret er der 18 Børn i Skolen, men da den ikke kan svare Regning, opgiver han den til 1. April 1832. Den roses ellers af Skolekommissionen. En Bende Bendsen har derefter Privatskole et Par Aar. Henrik Roth tog derefter Studentereksamen 1835, og blev senere Sognepræst i Adserballe paa Als. Han blev afskediget af Tyskerne 1864 og kom derefter til Vigerslev paa Nordfyn. Han døde 1886.

J. C. Schytt og Klestrup ønsker i 1833 at udtræde af Skolekommissionen. Da Konsul J. Petersen mener, at han som Konsul kan fritages for enhver borgerlig og personlig Tjeneste og ikke tror sig skikket til Skoleforstander, foreslaas Glarmester Torp, Skipper Josef, Chr. Steen, Bager Røhling, Skipper N. N. Brandt og Skipper Koch.

Hver Gang der er Ledighed i Kateketembedet, ønsker Bech gerne at overtage hele Undervisningen, for derved at forøge Indtægterne. For Aaret 1832 opgiver han sine Indtægter til 250 Rbd. foruden 32 Rbd. til Husleje, men tilføjer, at efter Reglementet er det for lidt. I disse Aar er han blevet Kasserer for Byens Spare- og Laanekasse, en Stilling, der vel maa give ham en Ekstraindtægt, men da der er 8 Børn, forslaar det ikke, og overfor Sparekassen gør han sig skyldig i Falsk og Bedrageri, og i Marts 1835 bliver han suspenderet fra sit Embede. Nogle Dage

senere bliver han af Biskop Tetens, Als, opsaa susp. som Kordegn. Ved Retten i Ærøskøbing bliver han den 14. Septbr. dømt til 2 Aars Tugthusstraf og ført til Glückstad. Dommen blev stadfæstet af den slesvigske Overkriminalret d. 3. Oktober s. Aar. Hustruen Marie Helene sad nu ene tilbage med den store Børneflok. Præsten forsøger at hjælpe og skriver ogsaa til Bispen derom og til Kirkekassen, da han ikke har noget Haab om, at Byen vil hjælpe. Bedre Tro har han til Øens Præster og Lærere. Han antyder ogsaa, at det maaske kan blive nødvendigt at fjerne Børnene fra Hjemmet. Resultatet kender jeg ikke, men jeg ved, at en af Byens førende Mænd erklærede, at han ikke vilde yde en eneste Skilling til Hjælp. Det var dog ikke alene de daglige Fornødenheder, det kunde komme til at knibe med, men Bech havde ogsaa stiftet Laan, som nu krævedes tilbagebetalt. Saaledes i Lærernes Hjælpe- og Enkekasse, hvor han ialt skyldte 38 Rbd. 88 Sk. Det første Laan var stiftet allerede 1825. Som Afdrag paa Gælden skulde han aarlig give 3 Td. Byg; men da de nu kræves hos Hustruen, kan hun selvfølgelig ikke overholde hans Forpligtelser.

Ved at efterse Byens Folketællingslister ses det, at han atter opholder sig i Byen 1845 og nævnes da som Privatlærer. Han findes ikke i Listen for 1840, saa endnu paa dette Tidspunkt maa han ikke være vendt tilbage.

Niels Kjærbølling.

Niels Kjærbølling blev Bechs Efterfølger som Lærer og Kordegn i Ærøskbg.; men han blev først ansat d. 16. Febr. 1836. I Mellemtiden havde Seminarist Chr. Volquart Gottschau været konstitueret i Embedet. Han var fra Hejde i Ditmarsken, men dim. fra Skaarup Sem. Han blev senere gift med Lærer Webers Datter i Rise og blev Lærer paa Langeland. Da Embedet efter Kjærbøllings Bortrejse atter blev ledigt, søgte han det, men fik

det ikke, trods Kronprins Frederiks udtalte Ønske derom: „Det vilde derfor glæde mig meget, om G. kunde erholde Degneembedet i Ærøskøbing.“ Kronprinsen havde i Efteraaret 1842 besøgt Skolen i Rudkøbing og faaet et godt Indtryk af Gottschau. Ved samme Lejlighed aflagde Prinsen Besøg paa Skolerne i Marstal og Ærøskøbing. I Ærskbg. fandt han Forholdene særdeles tilfredsstillende. Særlig var han glad for at se, at der blev givet

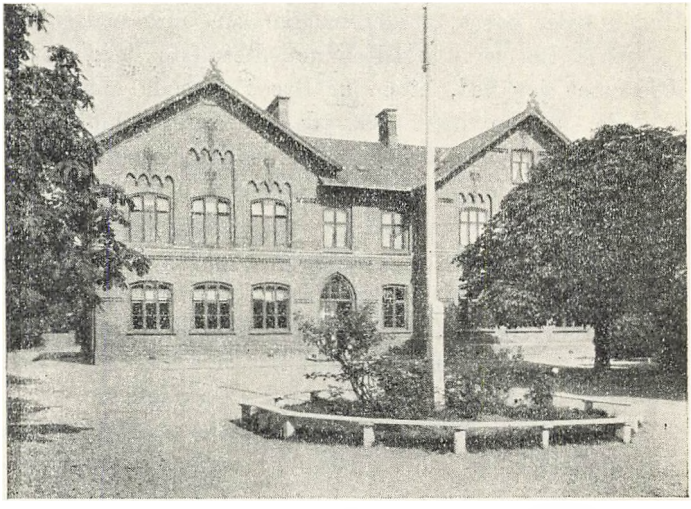

Ærøskøbing Borger- og Realskole, opført 1888.

udvidet Undervisning i Matematik og Sprog, „som for Sømanden er vigtig.“

Kjærbølling er født i Egen Sogn paa Als d. 11. Oktober 1806. Hans Fader var Lærer Jørgen Nielsen K. Han tog Lærereksamen paa Skaarup Sem. 1827 og var derefter Huslærer paa Als og Fyn, før han 1831 blev Lærer i Marstal, hvor han var til 1836. Som Lærer interesserede han sig meget for Ornitologi og Botanik og studerede disse Videnskaber i stort Omfang. Det sidste Aar, han var i Ærøskbg., udgav han en Haandbog i Gartneri,

og dette Arbejde maa ses som et Resultat af hans Studier.

Hans nære Landsmand, Generalkrigskommisær v. Riegels, der havde Snoghøj Færgegaard, havde i 1842 faaet stiftet „Haveselskabet for Jylland, Fyn og Hertugdømmet Slesvig", som oprettede et Haveanlæg og en Planteskole ved Snoghøj. Kjærbølling faar Tilbud om at overtage Stillingen som Inspektør ved denne Have og søger derfor Afsked fra Lærerembedet i Ærøskbg. fra 1. April 1844. I sin Skrivelse derom til Biskoppen, der jo havde sin Bispegaard i Kjærbøllings Fødesogn, skriver han, at han vover at overtage Stillingen, „hvad enten Fremtiden bliver rigest paa Torne eller Tidsler." Den store Have ved Snoghøj eksisterer endnu og er nok et Besøg værd. Kjærbølling blev i Snoghøj i femten Aar og udgav i disse Aar et Værk om Danmarks Fugle. Samtidig var han Redaktør af Haveavisen. Størst Navn har han dog vundet som Grundlægger af den zoologiske Have i København i Aaret 1859. Han fik dertil overladt „Prinsesse Vilhelmines Have" ved Frederiksberg Slot. Han døde d. 2. Jan. 1871, og 1903 blev der afsløret en Buste af ham i Zoologisk Have.

Laurits Petersen Kock.

L. P. Kock blev nu kaldet til at være Lærer og Kordegn. Han er født i Ærøskbg. d. 16. Septbr. 1810 og med ham opnaar atter et Bysbarn Ansættelse ved Skolen, hvad ikke har været Tilfældet siden gamle Rektor Baggers Tid, hvis da ikke Kateket Møller ogsaa var født i Ærkbg. Kocks Fader er Laur. Lauritsen Kock. Han tog Lærereksamen paa Sem. i Skaarup 1831 og blev derefter Lærer i Skovby, hvor han var, til han 1844 kom til Ærkbg. Hans Hustru var ogsaa fra Ærkbg. Hun var Datter af Jens Josephsen Erreboe og hed Egidia. De blev viet den 3. April 1834. Hun kunde ikke finde sig tilfreds i Skovby, og da der „ingen dannede Mennesker

var," som hun kunde omgaas, kom hun til at lide af Melankoli, og det blev en af Aarsagerne til, at de nu kom til Ærkbg. Kock havde i 1833 mistet højre Arm som Følge af et Vaadeskud, men trods dette havde han allerede i Skovby haft Ord for at være en streng Lærer, der brugte den reglementerede Tamp med stor Færdighed. Han var tillige en dygtig Lærer. Det var i hans Lærertid, at Pastor Olrik var i Ærkbg., saa den Ros, der som før omtalt, blev ham til Del, tilkommer Kock maaske ogsaa en Del af Æren for. Maaske det er af Frygt for Tampen, at Skomager Hylsebech og Smed H. C. Jensen i 1845 ikke vil sende deres Børn i Skole. Den 17. Aug. 1846 klages over utilbørlig Tugtelse, hvortil Kock svarer, at Børnene mødte for sent, og at Pastor Olrik en Dag personlig havde været i Skolen og givet Efternølerne en Advarsel, da de ellers vilde blive straffede. Den første, der derefter kom for sent, kom til at sidde efter. Da det ikke hjalp straffede han næste Gang to Piger, og da den ene stadig forstyrrede Undervisningen ved sin Hulken, fik hun 10 Slag over Ryggen af Tampen. Den 22. Oktbr. 1847 klager Kopist Paaren over, at hans Søn er straffet haardt, hvorfor han nu undervises i Hjemmet i Regning, Skrivning og Tysk. Der tilføjes, at ogsaa andre Børn undervises hjemme af samme Grund.

Den 20. Jan. 1845 forespørger han Skoledirektionen, om der snart skal bygges en ny Skole med Lejlighed til ham, da han ellers tænker paa at bygge selv. Svaret kendes ikke, men som omtalt blev der et Par Aar senere bygget en ny Skole paa Torvet, og siden havde han Embedsbolig frit.

1849 opgør han sine Indtægter saaledes:

Fri Bolig.					
Korn i Natura:					
Fra Marstal	4	Td.	0	Skp.	Byg
„ Rise	4	„	0	„	„
„ Tranderup	1	„	2	„	„
„ Bregninge-Søby	1	„	7	„	„
2 Boelsmænd i Stokkeby	1	„	4	„	„
1 Boelsmand i Torup	0	„	1	„	„
1 Boelsmand i Oldemark	0	„	1	„	„
Korn ialt	12	Td.	7	Skp.	

Mælk til Ost.				
For Kirkeuhrets Optrækning	16	Rbd.	00	Sk.
„ Kirkens Rengøring	1	„	58	„
Sand til Kirken	1	„	58	„
Olie til Klokke og Uhrværk	2	„	00	„
Lysepenge	2	„	00	„
Ringning ved Lig, anslaas til	2	„	00	„
Af Kirkeblokken	7	„	00	„
Tegnepenge for Altergæster, anslaas	24	„	00	„
Som Graver, anslaas	7	„	00	„
For Sang ved Lig	20	„	00	„
Højtidsoffer og Accd.	200	„	00	„
	282	Rbd.	26	Sk.

deraf fragaar:		
Til at ringe Klokken og trække Værket	13	Rbd
Fattigskat, omtrent	7	„
Til Skolelærernes Enkekasse	2	„
	22	Rbd.

foruden 2 Skp. Byg og 2 Skp. Rug til 2 Lærerinder.

De 12 Td. 7 Skp. Byg fra Degnene i Landsognene er en meget gammel Ydelse, der stammer fra Latinskolens Tid, og som der ofte har været Uenighed om. Nu blev den dog snart ophævet ved Lov.

Da L. P. Kock døde, blev han begravet paa den gamle Kirkegaard ved Kirken, hvor hans Grav endnu ses.

Senere er der sket store Udvidelser ved Skolen. Siden 1862 er der fire Lærere ved Skolen, og senere er der bygget en større Skolebygning ved Vestergade, og samtidig blev Lærerstaben igen forøget.

Den fattige Sognepræst
i
Allested-Vejle
Hr. Jabob Hansen Must Bønskrift til Kongen i Aaret 1666.

Ved *Erh. Qvistgaard.*

Fattige Præster har der altid været, ikke mindst i fordums Tider, da de mange Krige med Brand og Plyndring gik hen over Landet og gjorde hele Befolkningen yderlig fattig, særlig galt var det vel i de magre Egne i Jylland, og Præstegaardene var vel ogsaa særlig medtagne, da Fjenden haabede der at finde mest. Ogsaa i de federe Egne af Landet kan vi, som efterfølgende viser, træffe fattige Præster. I deres Nød klagede Præsterne til Kongen og bad i Reglen om, at der maatte blive lagt lidt af Kronens Tiende til Embedet.

I mange Tilfælde fik de det, men langt fra i alle. Om denne fattige Hr. Must har faaet det, han bad om, faar vi ikke at vide, men hans Biskop anbefalede ham varmt.

Begge Skrivelser, der er holdt i Tidens svulstige Stil, kan det sikkert have sin Interesse at lære at kende.

Stormectigste, Højbaarne Arffue-Konning,
allernaadigste Herre!

Jeg fattige Præstemand, Eders kongl. Mayst. underdanigste tro undersaat oc Guds Ords Tiener til Allested-Vejle her i Fyen udi Salling Herret højligst foraarsagis Allerunderdanigst for min Allernaadigste Herre mig at beklage ofver dend meget ringe Indkomst, som ieg nyder aff mit Kald her, oc udi ald Underdanighed supplicando at anmode Eders Kongl. Mayst. om naadigste hielp til dets forbedring. Thi bemeldte begge mine sogne ere icke uden tvende enlige Byer og 3 boels Huse, hvorudi Bønderne ere en stor deel forarmede. Præstegaarden, som ieg iboer er heel brøstfældig, var meget meere, der ieg for kort tid siden dend antog, efterat ieg nogle Aar hafde betjent 3. og 4. Lektie i Odense Skole, maatte dend dog indkøbe, skal forrente oc betale lige ved dend bedste efter Eders kongl. Mayst. naadigste og velmente forordning, huilket ieg oc gierne efter underdanigste Pligt giorde.

Aflingen er heel ringe og besuærlig, saa ieg med største Arbeidsomhed neppelig kand afle saa meget som ieg kand opholde mit ringe huus med. Egnen er saare maffer oc bar saa dend icke kand om Sommeren føde Sognets egne Qvæg och bæster, men paa andre steder i landet, icke uden stor bekostning oc møjsommelighed med Græsning aarligen kand forsiunis . . . . . Her er ingen Annexgaard, ja icke end det tarveligste . . . . hus, mig til Behielpning i nogen Maade . . . . . saadan mine Sognes ringe Beskaffenhed — — oc ieg fattige mand icke skulde geraade udi større . . . . end allerede sket er . . . . hafde den . . . . . til at tage min Tilfluct till . . . . . min underdanigste Bøn, at Eders Mayst. Naade vill naadigst unde mig til mit Kalds forbedring oc fremdelis ophold afgiften af Eders kongl. Mayst.

De manglende Ord skyldes at Originalbrevet paa flere Steder er iturevet og makuleret, saa Ordene dels helt mangler, dels er ulæselige.

Anparts Korntiende af Allested Sogn, som bedrager sig — Rug to pund[1]), biug half tredie pund, hafre et pund, som plejer aarligen til Nyborg Amt at opydis. Och naar dend ledig vorder dend da til Kaldet maatte naadigst perpetueris (vedblive).

Da giorde Eders kongl. Mayst. dermed en Almisse mod mig fattige Præstemand oc mine Efterkommere, som vi aldrig ville forglemme, men flittigen formane dend trofaste Gud i vore bønner, at hand saadan højkongl. Naade mod sit Ords tienere med et langvarigt og fredericht Regimente samt ald velsignelse ofer Eders kongl. Mayst. oc det ganske Kongl. Arffuehuus naadeligen vil belønne.

Eders Kongl. Mayst. underdanigste Arffue-Undersaat oc tro flittige Forbeder

Jac. Must.

(Biskoppens Anbefaling).

Supplicanten er en hæderlig og skikkelig Mand, hvis underdanigste Angivende er sandfærdigt saa dersom min allernaadigste Herre Arffue Konning af kongl. Mildhed gav efter underdanigste Ansøgning nogen Naade vilde bevise, huilket dog alt til hans kongl. Mayst. naadigste Villie underdanigst henstilles, skulde dend naadigste Gud det rigeligen igen belønne, huilket Eders kongl. Mayst. lang, fredsommeligen och vel udiald lyksaligen gode opholde for Christi Skyld.

Saa ynsker troligen af hiertet
Eders kongl. Mayst.
underdanigste Tjener
och trohiertige forbeder

Odense d. 5. Febr. Anno 1666. Niels Bang.

---

[1]) Pund Korn gammeldags Betegnelse for 4 Tdr.

UDDRAG AF REGNSKABET

FOR

»SVENDBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND«

1. April 1936—30. Juni 1937.

Indtægt:			**Udgift:**		
Beholdning overført	Kr.	53.42	Betalt C. Schønemanns Bogtrykkeri a/ Konti	Kr.	1070,15
Medlemsbidrag og Portogodtgørelse	»	1473,50	Honorarer for Bidrag til »Sv. A.«	»	305,00
Statstilskud 1936 - 37	»	155,00	Porto ved Udsendelse af »Sv. A.«	»	255,82
Salg af ældre Skrifter	»	150,57	Løb. Udgifter til Billeder, Fragt og Rejser m. m.	»	186,17
Indvundne Renter	»	7,86	Beholdning at overføre	»	23,21
Ialt	Kr.	1840,35	Ialt	Kr.	1840,35

»Samfundet« skylder C. Schønemanns Bogtrykkeri i Nyborg Kr. 685,15 og ejer ca. 4500 ældre Aarsskrifter.

»Birkely«, Vejstrup, den 30. Juni 1937.

Thøger Dissing.

Efterset og godkendt.

Oure, den 30. Juni 1937.

L. Faurby Stengaard.

Indhold.

		Side
1.	Vand- og Vindmøller i Svendborg Amt. Af afd. Museumsinspektør Johs. Olsen, Svendborg	3
2.	Otte år i Australien. 1857—1865. Af gård-ejer Valdemar Bendixen, Humble	24
3.	Ærøskøbing Skole indtil 1850. Af Lærer M. Eriksen, Jegerup Skole, Vojens	75
4.	Den fattige Sognepræst i Allested-Vejle, Hr. Jacob Hansen Must Bønskrift til Kongen i Aaret 1666. Ved Pastor emer. Erh. Qvist-gaard, København	140
5.	Regnskabet	143

slag. Samtidig indvarsledes til ekstraordinære Generalforsamlinger til Forhandling om og Afgørelse af Sammenslutnings-Forslaget. Disse Generalforsamlinger holdtes d. 5. Maj 1938 henholdsvis i Odense og Svendborg, og begge Steder blev Forslaget enstemmigt vedtaget.

Sammenslutningen vil derefter finde Sted fra 1ste Jan. 1939 at regne, og engang i Begyndelsen af det ny Aar vil der blive sammenkaldt til en konstituerende Generalforsamling. Indbydelse vil senere blive udsendt til samtlige Medlemmer.

Nærværende Skrift er Aarbogen for 1937. Henimod Slutningen af indeværende Aar vil der blive udsendt et sidste Hefte af „Svendborg Amt", samtidig med, at Medlemsbidraget for 1938 opkræves. Dette Slutningshefte vil blive noget mindre end de foregaaende Skrifter, for at der kan blive Mulighed for at dække det Underskud, som Regnskabet desværre udviser, og som er opstaaet derved, at Medlemsbidraget i „Sv. A. h. S." altid har været for lille i Forhold til det, som „Samfundet" ydede sine Medlemmer.

„Samfundet" ejer, som tidligere meddelt, 4—5000 Skrifter af de forskellige Aargange af „Svendborg Amt". Disse Skrifter er nedsat til den billige Pris 50 Øre à 1 Kr. pr. Aargang. Hvis et rimeligt Antal af disse Aarbøger kunde realiseres, vilde „Samfundet"s Gæld derved blive dækket.

Ny tiltrædende Medlemmer vil kunne faa de tidligere udgivne Skrifter til de forannævnte billige Priser. Nuværende Medlemmer opfordres til at komplettere deres Samling af „Samfundet"s Skrifter nu, da Prisen er saa stærkt nedsat. Senere vil adskillige af disse Skrifter blive ret værdifulde.

Alle Henvendelser vedrørende Bogkøb, Indmeldelser i „Samfundet" ell. a. bedes sendt til undertegnede.

„Birkely" Vejstrup, Juni 1938.

Thøger Dissing.

Svendborg Amts Museum

er stiftet den 17de Oktober 1908 med det Formaal gennem erhvervede Samlinger at bevare og ophjælpe Kundskab om vore Fortidsminder.

Museet opfordrer særligt Landboerne til at værne om og bevare alle saadanne Genstande, som have det mindste at betyde i Henseende til det daglige Liv paa Landet i gamle Dage, før Damp og Elektricitet afløste Haandarbejdet; Museet modtager og opbevarer med Glæde disse Ting.

Endvidere opfordrer Museet til at indsende alle ved Tørvegravning fremkomne Knogler, Tænder, Gevirer, Kranier eller lignende til Museets Inspektør Lærer Markussen, Svendborg, fordi disse Ting have Betydning for den videnskabelige Undersøgelse af Danmarks Dyreverden i Fortiden. Findested og Dybden i Jorden bedes opgivet.

Medlemmer kunne optages ved Henvendelse til Museumsinspektøren.

Det aarlige Medlemskontingent er 2 Kr.

Langelands Museum

er en selvejende Institution, som har til Opgave at samle og fremstille i Museets Bygning i Rudkøbing, alt hvad der kan tjene til Oplysning om Langelands Fortid.

Museet er aabent for Besøgende hver Lørdag og Søndag Eftermiddag Kl. 2—4. Gratis Adgang.

Udenfor disse Tider vil Museet som Regel kunne beses ved Henvendelse til Opsynet.

Nyborg Museumsforening

stiftet $^{10}/_{10}$ 1911

har til Formaal at samle forskellige Genstande, Billeder, Møbler, m. m. for at de, samlede i Nyborg Museum, kan bidrage til at oplyse Nyborgs og nærmeste Omegns historiske Udvikling.

Medlemsbidraget er 2 Kr. aarlig. Indmeldelser og Gaver til Museet modtages med Tak af Bestyrelsens Kasserer, Skoleinspektør J. Høirup, Nyborg.